

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Интител-политиктиг солуп

№ 142
(18104)

2011 чылдың
декабрь 10,
суббота

Садар өртээ
6 рубль.

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Чазак Даргазының ажил-албаны

ТОЖУНУҢ ИВИЖИЛЕРИНДЕ

Тожу кожуунче ажил-албаннның акчылаашкынының үезинде а Республиканың Баштыңы ара-оол кожуунда эң-не ырак дың-Хем деп черде иви ажил-тын тудуп турар коданга ба, оларның амыдырал-чуртазы-биле танышкан. Мында үген» МУБ-туң ивижилери он биле Омак Барааннар тап олурар. Чазак Даргазы а хол куруг кирбес деп тыва ай езулал езугаар иви брига-ның кежигүннеринге аш-чем ан база көжүп чоруур улуска ышкан бензин-биле ажилдаар элект. хирээни берген. Кода-а аалдап келген Даргага иви-иң хүн бүрүде ажил-ижи алааш, бо хүннерде кол хере-инип турар брезентиден кылган ыннарны болгаш боттары-кады кырып калган аң боо-ин солуп бээр аргаларны нип көөрүн дилээннер.

— Кызыл кирип, боо докумен-тилер кылдырып алыр арга бисте чок. Ону кылдырарда, эвээш-ле дизе, бир ай болур. Ынчаар чоруй баарывыска, мал-маганывыс ээн каар — деп, Антон Бараан чугаа-лааш, — Биске, аргалыг болза, эки шынарлыг брезентиден кылган майгыннар херек. Бистиң Тоора-Хемде училище бар, олар эки шынарлыг майгыннарны даарап турар деп билер мен — дээн.

Ивижиниң дилээн күүседир дээрзин Шолбан Кара-оол чугаа-лааш, Тоора-Хемниң училищезинге күрүне чагыын кириерин аазаан. Ийи чыл бурунгаар Чазак Даргазы Хайдың-Хемниң ивижилериниң эки ажил-ижи дээш харга халыыр «Буран» деп моторну белекке берген. Ол аңаарынга кымга-даа алыспас «демир аът» болган.

Омак Бараан бо чылын аңап күш чедигипкен, 6 киш өлүргөш,

оларын 3-3 муң рубльге садып алган. Амгы үеде ивижилерниң кол сорулгазы — малдың чаш төлүн онча-менди өстүрүп алыры. Ажил-агыда 100 иви бар. Оларның чартык кези 2009 чылда Эвенкиден эккелген ивилер, ынчалза-даа олар бистиң соок кыжывысты шыдамык алып эртип, оолдаашкынны чи-дирик чок эртип турарын Омак өөрүшкү-биле демдеглээн.

Бөгүн бистиң республикада 2197 баш иви санаттынып турар. Оларның 1627-зи — Тожунуң ажил-агыларында, а арткан 478 иви — Каа-Хем кожуунда. Тыва биле Красноярск крайның аразын-да акы-дунманың харылзаазы дээш Эвенкиден эккелген 100 кыс ивилер үстүнде адаанывыс ийи кожууннарның ажил-агыларында мандып өзүп турар.

АРГА-АРЫГ ЧЕРИНДЕ

Ол-ла сургакчылаашкын үе-зинде Чазак Даргазы Ш. Кара-оол Тожу кожуунуң арга-арыг ажил-дакчылары-биле ужурашкан. Бүдүрүлгениң директору Ю. Матвеевтиң чугаалап турары-биле алырга, олар 1984 чылдан бээр чаа техника ап көрбөөннер. Арга-арыгга ажылгаар техниктиг комплекстиң өртээ 35 млн. рубль, ында 4 өрт өжүрер машина, 3 трактор, 2 бульдозер, аар чүктүг грейдер кирип турар. Бо бүгү акшаланды-рышкын Чазак Даргазы Ш. Кара-оолдуң арга ажил-агының федералдыг агентилелиниң дар-газы В. Масляков-биле дугуржулга-зындан болган.

ДЕКАБРЬ 12 —
Россия
Федерациязының
Конституциязының
хүнү

ЧУРТТУҢ ЭРГЕ-ХООЙЛУЗУНУҢ ҮНДЕЗИНИ

Хүндүлүг хамаатылар!

Бистиң чуртувустуң чугула бир күрүне байырлалының бирээзи — Россия Федерациязының Конституциязының хүнү-биле силерге изиг байыры чедирип тур бис!

Үндезин Хоойлуну хүлээп алган 1993 чылдың декабрь 12 — Россияның улусчу эрге-чагырганың принциптеринге үндезилеп чаартынарынга, хамааты ниитилелди тургузарынга, демократияны хөгжүдеринге, езулуг федерализмниң үнелиг чүүлдериниң тургустуна-рынга идиг болган. Бистиң Конституция-ыс — чурттуң бурунгаар хөгжүүрүңге, ажыктыг социал полити-каны боттандырырынга, Россияның хамаатыларының эргелерин кам-галаарынга быжыг эрге-хоойлу үндезини бооп турар. 18 чыл дургу-зунда Конституция кризис байдал-дарынга таваржып, аңаа өскерил-гелерни кирип турзажок, келир уеже бурунгаарлап, чурттуң Үн-дезин Хоойлузу бөгүндө база чоң-биле чоруп олурар болгаш кам-галаттынып арткан.

Конституцияның күштүг бооп турар шынары хөй-ниитиниң де-минде болгаш политика талазы-биле турум байдалда. Бо чылын бис Конституция хүнүн Россияның

чурттакчыларының амыдыралында политиктиг улуг болуушкун — Кү-рүне Думазының соңгулдаларының соонда демдеглеп турар-дыр бис. Бадылаашкыннарның түннелдери Тываның чурттакчы чонунуң «Чаң-гыс демниг Россия» партиязын дол-гандыр демнежи, бурунгаарлаар сорулга-биле ниитилелдин моон-даа соңгаар сырый каттыжыш-кыны дээш бодунуң конститусчу эргелерин ажылгаарынга беленип көргүскеннер.

Хамаатыларның эргелерин болгаш хостуг чоруун быжыгла-вышаан, Россияның Конституция-зы улуг күрүнени улам хөгжүде-ринге киржир арганы биске берип турар. Улуг чурттуң хамаатылары бистер Конституция-ыска хумага-лыг болуп, ону хүндүлээр, оон негелделерин күүседип, оон-биле чоруур ужурлуг бис.

Тываның хөй националдыг чонун Россияның Конституция-зының хүнү-биле байыр чедирип тура, хүндүлүг чаңгыс чер-чурт-тугларывыс, силерге аас-кежики, чаагай чорукту, тайбыңны болгаш чечектелишкынни күзедивис. Чаагай ажил-херектеринер бүдөр болзун, чедишкыннерни күзе-дивис!

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парла-ментизиниң) Даргазы К. ДАВАА.

Хүндүлүг чаңгыс чер-чурт-тугларым!

Силерге Тыва Республиканың Конституция судунуң коллективни-ниң болгаш бодунуң өмүнээмден чүректин ханызындан Россия Фе-дерациязының Конституция хүнү-биле байыр чедирип тур мен!

Россия Федерациязының төө-гүзүндө бо байырлал бистиң хөй национал чонувустуң каттыжылга-зының база бир демдээ апарган. Конституцияда адаттыг үзел-бодалдарны амыдыралга боттан-дырбышаан, хамааты бүрүзүнүн эргелери болгаш хоойлу езугаар эрге-ажыктары эң-не бедик черде турар алыс шын күрүнени тургузуп турар бис.

Бөгүн конституцияның сөзүг-лелинче көргөн санывыста, ол анаа-ла чаагай үзел-бодалдар

декларациязы эвес, а херек кы-рында амыдыралга дорт хамаа-рылгалыг ажилдап турар документ дээрзин көрүп турар бис.

Сөөлгү чылдарда бистиң чур-тувуста болуп турар политика, хоойлу-дүрүм, экономика талазы-биле өскерлишкыннери чурттуң Үндезин Хоойлузунуң дүрүмнери-ниң туружунга болгаш конститу-циялыг чурумга, эрге-хоойлунуң дээди чагыргазынга, кижилер бүрү-зүнүн хоойлу мурнунга дең эрге-зинге база хоойлунуң хажыдылга чокка сагыттынып турарынга үндезилеттинген.

Силерге байырланчыг сеткил-хөөннү, чаа эгелээшкыннериңерге чедишкыннерни, аас-кежики болгаш өг-бүлөнер менди-чаагай болурун күзеп тур бис!

О.Л.-С.САЛЧАК,

Тыва Республиканың Конституция судунуң даргазының албан-хүлээлгезин күүседип турар.

«ЧОННУҢ БҮЗҮРЕЛИН БАДЫТКААР БИС»

Декабрь 9-та 14 шакта Тываның В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.Кара-оол эрткен соңгулдаларга бадылаткан тус чер муниципалдыг тургузгарының Төлээлекчилер хуралының депутаттары-биле ужурашкан. Ол ышкаш ужуражылгага Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) Даргазы Каң-оол Даваа, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Болат-оол Ондар, Хөй-ниити палатазының даргазы Хонук-оол Монгуш, Тыва Республиканың Чазааның кежигүннери, федералдыг албан черлеринин удуртукчулары, Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттары, тус чер кожуун чагыргаларының төлээлери киришкен.

Бир-ле дугаарында «Чаңгыс демниг Россия» партиязының Дээди Чөвүлелинин кежигүнү, Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.Кара-оол чонунуң бүзүрелин чаалап ап, катап база соңгулдаларга хөй үнү алган болгаш бир дугаар соңгуткан депутаттарга тиелелгези-биле байыр чедиргеш, оларның-биле кады ажилдаарының сорулга, угланышкыннарының дугайында чугааны чорудуп, дараазында бодалдарга доктааган: «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партиязының тиелелгези дээр-ле бистиң ниити тиелелгези-тир, бисти чаңгыс чер-чурттугларывыстың бүзүрели каттыштырып турар. Чонуус биске ол хире бүзүрээ болганда, ол идегелди ажил-херектеривис-биле бадыткаар ужурулг бис. Силер билер силер, соңгулдалар үезинде Тыва Россияның деңнелинге 6 дугаар черге чоруп турган. Соңгукчу бүрүзү «Чаңгыс демниг Россияга» бодунуң чоок кижилеринин, уйнуктарының, дөргүл-төрелинин салым-чолун бүзүрөп хүлээткен деп чугаалап болур. Ол бүзүрелди шынзыдар дээш кызымаккай ажилдаалыңар. Мен

бодуарымга, чоннуң бүзүрелин бадыткап шыдаар бис. Бистиң мурнувуста ажил хөй. Эрткен хуннерде Москвага Тываның бурунгаар хөгжүлдези-биле холбашкан кол-кол чидиг айтырыгларны көдүрүп четкеш келдим. Россияның Чазааның Даргазы В.Путин аңаа хамаарыштыр ажилдарны чорудар дээрзинге идегээр мен.

Бөгүн тус чер депутаттары-биле ужуражып турарывыс таварылга эвес. Оларның чурттуң сайзыралынга, ылаңгыя көдээ черлериниң хөгжүлдезинге кириер үлүү улуг. Олар чон-биле эң-не чоок харылзааны тудар ужурулг. Ол дээр-ле улуг харысалга-дыр. Силерге чагыскап турар чүүлүм бо: ат-алдарыңар камгалаңар, ат-алдарны камгалаары дээр-ле, чаңгыс туруштуг, чаңгыс сөстүг болуру-дур.

1990 чылдарда суларап баткан кадрлар системазының ажилын шыңгырадып, катап тургузар ажил силерниң мурнуңарда. Чону дээш ажилдап шыдаар улусту ылавылап тодарадылыңар, депшидээлиңер. Бодунуң деңнелинде ажил-инженер чедимчелиг күүседип шыдаар, кызымаккай ажилдап чоруур

Ужуражылга чезинде.

кижилер депшиир ужурулг. А ажил-албанынга эреңгей хамаарылгалыг, бодунуң ажык-кончаазын бодаар ажилдакчыларны халаштырыңарга чедир чидиг айтырыгларны тургузар. Кожууннарның уставтарында өскерилгелерни кириген ужурувус-даа ол. Кандыг партия соңгулдаларга тиелээни, ол партияның мурнундан чагырга удуртукчузун деткип кириер дугайында бадыткал бар. Ында силерниң туружуңар кол черни ээлеп турар.

Ужуражылганың ийги кезээнде Тываның Чазааның Даргазы Ш.Кара-оолга чаа соңгуткан депутаттар аразындан Балгазының профессионал техниктиг училищезиниң

директорунуң кижизидилге ажилына талазы-биле оралакчызы, Таңды кожууну Төлээлекчилер хуралының депутаты Олы Табакова өөрүп четтиргенин илереди чоннуң бүзүрелин бадыткаарыңа бүгү күжүн үндүрерин аазаан. Ол ышкаш ужуражылга үезинде чурттуң нарын айтырыглар оларны шиитпирлээринге тус чер депутаттарының киржилгези болгаш оларны эрге-чагырга-биле кады ажилдажылгазының системазы, механизминин тургузуунуң дугайында чугаалашкан.

Шончалай МААТЫ-ООЛ.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруу

2011 чылда Россия Федерациязының Конституция хүнүнге тураскааткан хемчеглерниң планын бадылаарының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫЫШКЫНЫ

2011 чылдың декабрь 8 № 359-р Кызыл хоорай

1. 2011 чылда Россия Федерациязының Конституция хүнүнге тураскааткан хемчеглерниң кириген планын бадылаар.

2. Муниципалдыг район администрацияларының, хоорай округтарының даргаларына Россия Федерациязының Конституция хүнүнге тураскааткан хемчеглерни эрттирерин сүмелээр.

3. Тыва Республиканың Чазааның Аппарады болгаш Чазак Даргазының Канцеляриязы

массалыг информация чепсектеринге 2011 чылда Россия Федерациязының Конституция хүнүнге тураскааткан хемчеглерни чырыдарын хандыраар.

4. Тыва Республиканың Чазааның Аппарадынга болгаш Чазак Даргазының Канцеляриязынга бо айтышкынның күүселдезиниң талазы-биле контролдаарын дагзыр. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С.ТЕН.

Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың декабрь 8-те № 359-р айтышкыны-биле бадылаан

2011 чылда Россия Федерациязының Конституция хүнүнге тураскааткан хемчеглерниң П Л А Н Ы

Хемчеглер	Хүнү болгаш эртер чери	Күүселде дээш харысалгалыг чер
Конституция хүнүнге тураскааткан класс шактары	Декабрь 5-10-да республиканың өөредилге албан черлеринге	ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы
«Хамааты болурун өөренип тур мен» деп угаан оюну, «Бодун эргелериң билер ужурулг сен» деп беседа	Декабрь 6-14-те К.Чуковский аттыг уруглар библиотеказынга	ТР-ниң Культура яамызы
Конституция хүнүнге тураскааткан конкурс-викторина	Декабрь 8-те 10.00 шакта республиканың уругларның экология-биология төвүнге	ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы
Конституция хүнүнге тураскааткан «Мээң Төрөөн чуртум» конкурс-викторина	Декабрь 9-та 10.00 шакта элээди уругларның туризм төвүнге	ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы
«Кижиниң конститушчу эргелерин хажыдары болгаш камгалаары» деп темага «төгериң стол»	Декабрь 9-та 15.00 шакта Тываның күрүнө университетинге	ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы
Конституция хүнүнге тураскааткан спортчу хемчеглер	Декабрь 8-12, социал хандырылга албан черлеринге	ТР-ниң Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы
«Россия Федерациязының Конституция хүнү» күрүнө байырлалының дугайында беседа	Декабрь 9-12, социал хандырылга албан черлеринге	ТР-ниң Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы
Кызыл хоорайның аныяк хамаатыларыга паспорттары байырлыг байдалга тыпсыры	Декабрь 10-да Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызының улуг залыга	Кызыл хоорайның өөредилге болгаш аныяктар политиказының талазы-биле департаментизин (чөпшээржилге-биле)
«Россияның Конституциязының үндэзиннеринде» деп ном делгелгези, лекция	Декабрь 10-да А.С. Пушкин аттыг национал библиотекага	ТР-ниң Культура яамызы
«Мен — Россияның хамаатызы мен» деп номнар делгелгези	Декабрь 10-15-те республиканың школа болгаш муниципалдыг библиотекалары	ТР-ниң Культура яамызы, ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы, кожууннар болгаш хоорай чагыргалары (чөпшээржилге-биле)
М.Б. Кенин-Лопсанның «Тыва хамнарның мифтери» (немец дылда) деп номунга презентация	Декабрь 12-де 13.00 шакта Тыва Республиканың Национал музейинге	ТР-ниң Культура яамызы
Уругларның хөй-ниити организацияларының болгаш каттыжышкыннарының лидерлериниң «Мен — Россияның хамаатызы мен» республика конкурзу	Декабрь 16-да 10.00 шакта Кызылдың № 11 школазынга	ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы
«Мен — Россияның хамаатызы мен» угаан оюну	Декабрь 16-да 14.00 шакта Кызылдың № 11 школазынга	Кызыл хоорайның өөредилге болгаш аныяктар политиказының талазы-биле департаментизин (чөпшээржилге-биле)

НОМ ЧЫРЫКТЫ БЕРИП ЧОРУУР

Кандыг-даа кижичырык чер кырынга амыдырап-чурттап чорааш, аас-кежиктиг болгаш кадыкчаагай болурун күзээр. Ынчалза-даа кадыкшылының аайы-биле азы кандыг-бир чылдагаан-биле инвалид болу берген улус база эвээш эвес. Оларның кадык-шырак кижилер делегейинге чурттаары ындыг-ла амыр эвес.

Амыдырал — демисел дижир. Чангаш инвалид деп санадыр. Ынчалза-даа тура-сорукут кижичырык амыдыралдың кандыг-даа аар-гелеринге белең дүжүп берип бермээн. Олар шапкын, депшил-гигиена-шагдан черле чыда кал-ган, боттарының амыдыралын а-биле солун, хайымныг болду-рун кызып чоруурлар.

Тываның караа көрбес улу-га тускайжыттыг республика библиотеканы тургустунганындан 25 чыл оюн чоокта чаа дем-леп эрттирген. Бо дээрже караа көрбес азы көөрү багай-стун номчулгага «кужурун хан-дар» республикада кара чаңгыс-ай албан чери болур. Оон эң тайгы үндезини 1982 чылда-зыл хоорайның Кечил-оол умчузунда 5 дугаар хөй аал-таар чаагайжыды туттунган-ыңның бирги кадынга караан-инвалид улуска аңгы булуңу-гаш библиотеккага өрээлди-гени-биле салдыганы. Ол чылы-наның көөрү багай улус дыка

болур турган. Черле библиотекарь эртемниг болгаш, баштай-ла өрээл (библиотека) иштин арыглап, номнарны чурум аайы-биле эде салып алдым. Ынчан библиотеканың курлавыры улуг эвес, 500-600 ном чүве болгай.

Библиотеканың эң баштайгы номчукчулары — бүдүрүлгө чери-ниң ажилдакчылары, чүгле 15 кижичырык турган. 1980 чылдарда библиотека үнге бижиткен номнар-биле четчелеттинип эгелээн. 1982 чылда Кызыл хоорайның Кечил-оол умчузунда 5 дугаар бажыңның бирги кадынга караанга инвалид улуска аңгы булуңу болгаш библиотеккага өрээлди берген соонда номчукчулар саны 100 кижичырык өскөн, ниитилелдин кижигүнне-риниң аразынга культура-массалыг ажилдар көзүлдүр эвээжээн. Ынчан кожууннардан безин номчукчулар бижиттирип эгелээн. Ажыл шуудап экижээн. Шак ол үеде республиканың караа көрбес улу-зунга тускайжыттыг республика библиотеканы ажыдарының айты-

раан. Мерген угаанныг бо удуртукчу чөптүг чорукка ынак, буян сеткилдиг болгаш кончуг шынчы, эш-өөрүнге бердинген кижичырык чораан деп эштери сактыр. Ол библиотеканы 1996 чылга чедир удурткан.

Ол чылдан эгелээш библиотеканы Нина Самдановна Тамдын удурткан. Республиканың библиотекка херээңиң хоочуну бо черге 2003 чылга чедир ажилдаан. Ол үеде тускайжыттыг библиотека республиканың караанга инвалид улустарының езулуг социалдыг болгаш медээ төвү болу берген.

Библиотеканы 2003 чылдан бээр Аида Конгаровна Дагба удуртуп турар. Бо хүннерге чедир библиотеканың кол составы барык өскерилбээн. Дыка үр чылдарда Валентина Канчыыр-оол-овна Оюн библиотекарь болуп ажилдаан. Хоочуннарың аразында Татьяна Бегзиевна Намдак база бар. Бо дээрже ажылынга бердинген төлөптиг ажилдакчылар-дыр. Че харын, өске-даа библиотекарьларны канчап бактап дитти-гер боор.

Амгы үеде тускайжыттыг библиотеканың номнар фондузу 15 641 экземпляр четкен. Ол ыш-каш 3134 бижилгелер электроннуг тускай чыылда дериг-херекселде-ринде кадагалаттыганы. Ном фон-дузунуң кол кезээ — караа көр-

бес болгаш көөрү багай ажыл-лакчыларга таарыштыр үндүрген тускай номнар болуп турар. Ол дээрже салаа бажы-биле суйбап номчуур номнар, улуг үжүктөр-биле бижээн номнар, аудиокассе-таларда, дискеталарда бижиткен «чугаалап турар» номнар, флэш-карталарда санныг арга-биле бижиткен номнар дээш, оон-даа өске. Оон кадында тыва чогаалдарны библиотеканың ажилдакчылары боттары тускай аппарат дузазы-биле бижидип турар.

25 чылдың дургузунда библиотекка «бут кырынга шагда-ла туруп келген». Баштайгы чылда чүгле 125 номчукчу турган болза, амгы үеде тускайжыттыг библиотеканың ачы-дузазын караанга инвалид 707 номчукчу ап турар. Номнарның фондузу, оларны улуска бижип тыпсыры база каш катап өскөн. Бо дээрже аңаа ажилдап чораан улустун кызымак ажылының түннели-дир. Оларның буюнын республика-ның каракка инвалидтери бедии-биле үнелеп чоруурлар.

Тускайжыттыг библиотекка караа багай инвалидтерни номчулгаже хаара тудар дээш элээн хөй ажылдарны кылып турар. Ниитилелдин баштаар чери кожууннар үнүп ажылдай бээрже, библиотекарьлар оларның-биле бо-ла кады чоруп, кожууннар бол-

гаш сумулар библиотекалары-биле харылзааларны тудуп чоруур. Караа багай улус долу амыдыралды өскелерден дудавайн чурттап эртери-биле чорудуп турар ажилдарның бирээзи ол.

Библиотеканың ажылы, шынал-ла, хөй талалыг: ол чыл санында Брайляның аргазы-биле номчукчулар конкурсуун караа көрбес улус аразында эрттирип турар. Караанга инвалид улус хөй кезинде кончуг талантылыг, сонургаачал болгаш чогаадкчы салым-чаян-ныг улус болур. Библиотека бо ниитилелдин салым-чаянныг улустарының дугайында улуг эвес хемчээлдиг номчулгаштарны үндүрүп турар. Ниитилелдин бажыңыга янзы-бүрү темалыг конкурстар, байырлалдар доктаамал эртип турар, а чылыг үеде чараш чурумалдыг черлерге үнүүшкүннерни кылып, аңаа солун спортчу мар-гылдааларны эрттирери чаңчыл болган. Караанга инвалидтерниң бот-тывынгар артистер бөлүүнүн ат-алдары чүгле Тывада эвес, а Россияда ниитилелдин аразында эки билдингир.

2011 чылдың декабрь 1-де библиотеканың тургустунганындан бээр 25 чыл оюн Инвалидтерниң делегей хүнүнге тураскааткан декадада демдеглеп эрттирген. Кончуг эки, чылыг-чымчак байдалга эрткен хемчегге республиканың хоорай-суурларындан караа багай дыка хөй улус кээп киришкен. Тускайжыттыг библиотеканың ажилдакчылары «Үеже аян-чорук» деп солун фото-таныштырыл-ганы кылган.

Юбилей-биле байыр чедириш-киннери кончуг хөй болган. Бүгү-россияның Караа көрбестер ни-тилелиниң президенти А.Я. Неу-мывакинниң айтышкыны-биле ук ниитилелдин хүндүлел бижиктери-биле библиотеканың ажилдакчы-лары В.К. Оюн биле Т.К. Намдак олар шаңнатканнар.

Байырлал эрткен, ынчалза-даа библиотеканың хүн бүрү кылып чорудуп турар чаңчылчаан ажылы уламчылап турар. Бо дээрже рес-публикада көөрү багай улуска чы-рыкты берип чоруур черлерниң бирээзи болгай...

Макыр-оол ДЕСПЕЦ.

Фото-чуруктары Тываның караа көрбес улузунга тускай-жыттыг республика библио-теказының архивинден алган.

п, тускай оран-савалыг болга-а сеткили ханган. Шынал-ла, бажың оон бээр черле ээнзи-кагдынып көрбээн, а харын-республиканың караа көрбес-ниитилелиниң езулуг одаа болу-ен.

Огум караа көрбес улуска айжыттыг библиотеканы ин-езузу-биле тургузарының-ында айтылгалды Тыва АССР-Сайыттар Чөвүлели 1986-ың сентябрь 15-те үндүрген. Ынчалдыр РСФСР-ниң Куль-яамызының системазының-инге Тываның караа көрбес-унга тускайжыттыг респуб-ликатеказы ажыттыганы. Ынчалза-даа Кызылга тускайжыт-ан библиотека тургустунар-унда карааның көөрү багай-ка тускай номнарны Бүгү-яаның караа көрбестер ни-линиң Кызылда өөредилге-рүлгө чериниң директорунун-идилге ажылының талазы-оралакчызы Галина Ефим-Дмитриева берип турган. Номчукчуларның сагыжынга ол-илелдин бир дугаар библи-отеканы кылдыр арткан.

Ниитилелге ажилдаары-биле чылда келген мен. Мээң хү-ем дээрже ынчангы бүдүрүл-гениниң бир бичи өрээлинге-ин библиотекадан номнарны-а көрбес азы көөрү багай-номчукчуларга тыпсып бээр

рыгы тургустунуп келген: ол-бо ал-бан черлеринче чагаалар бижип эгелээн бис. Дилээвисти ол-ла 1982 чылда хандырган — деп, күш-ажылдың хоочуну Галина Ефим-овна Дмитриева сактып чугаалаар.

Оон бээр 25 чыл эрткен. Ол үе-ниң дургузунда хөй-ле «суг аккан». Тываның караа көрбес улузунга тускайжыттыг чаа республика библиотеканың эң баштайгы ди-ректорунга, а ынчап кээрже оон үн-дезилекчизинге, сөөлүнде барып ТР-ниң алдарлыг ажилдакчызы болган Светлана Чалбааевна Ши-митти томуйлаан. Тускай эртемниг бо библиотекарь кижичырык болгаш ажылды идепкей болгаш хары-салга-биле хүлээп алгаш, шалып-кын ажилдап кирипкен.

Тускайжыттыг библиоте-каның тургузушкуну амыр эвес, берге болган: оода чадаарда, номнар салыр черлер, библиотека дериг-херекселдери барык чок турган, ынчан караа көрбес улуска үндүрүп турар тускай номнарны четчелеп эгелээн. Аңаа эң баштай «Астра», «Протон» дээр магнито-фоннар көстүп келген. Ынчап кээрже, чамдык номнарны дыңнап болур апарган. Ол-ла үеде библио-тека үш ажилдакчылыг болу берген. Номнар фондузу 4546 экземпляр четкен.

Светлана Чалбааевна бодунун эштерин хүндүлээр, оларның арга-сүмезин өөренип көөр кижичырык

Чымыштыг ажыл-иште

ДЕМНИГ ТУДУГЖУЛАР

Кандыг-даа албан черлери — өөрөдиге, кадык камгалал болгаш өскелери-даа кышка удур капитал септелге ажылдарын шынарлыг база чогуур өйүндө кылып алырга, чылыг-даа, чырык-даа, оран-саваның даштыкы хевири безин аян-шинчилиг көстүр.

Аңаа хамаарыштыр сөөлгү үеде республикада билдингир апарган Каадыр-оол Сүгдирович Ондарның удуртулгазы-биле ажылдап турар 15 кижиден тургустунган «Сокол-Строй» ААН-ның дугайында чугаалаксадым. Бо албан черинин тудугжулар бригадазы Тываның янзы-бүрү булуңнарынга чедип, ажыл-ижин шынчы күүседип, чоннуң оран-савазын тудуп, чаартып, амыдырап-чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп берип турарлар.

Сүт-Хөл кожуунун Алдан-Маадыр сумузунун школазынга 1973 чылдан тура капитал септелге кылып көрбээн. Бо чылдың чайын тускай төлөвилел езугаар кыска хуусаа иштинде үстүндө айытка-ным тудуг бригадазы нийтизи-биле 9 миллион 190 муң рубль түнүг

септелге ажылдарын школага кылганнар. Ам Алдан-Маадыр суурнун школазы ажылдаарынга таарымчалыг, чылыг, чырык болу берген. Школаның ажылдакчылары база өөреникчилери канчаар-даа аажок сеткил ханып, шалыпкын тудугжуларга өөрүп четтиргенер.

«Бистиң организациявыс 2007 чылда үндезилетинип тургустунгаш, бо хүнге дээр чедиишкениг ажылдап турар. Даанган ажылы-высты херек кырынга боттандырып, чогуур хуусаазында доозары биске чаңылчаан» — деп, дузалакчы инженер-бригадир Мөңгүн-оол Сат чугаалады.

Чаңгыс аай эп-сеткилдиг, бир демниг ажылдаарга кандыг-даа үүле бүдүп турбайн канчаар. Амгы үеде тудуг бригадазы кожуунун прокуратуразының оран-савазын

септээр ажылдарны чорудуп турар. Олар соок дыңзываанда албан черинин машина-техника тургузар гаражының суугузуң чаартып, херимнерни өскертп, арыг-ланыр черни тудуп эгелзээр. Моон соонда прокуратураның даштыкы хевири аян кирип, көрүштүг апарган, ынчалза-даа кылыр иш ам-даа хөй. Бо тудуг бригадазының ажыл-чорудулгазының үре-түннелдиг база чедимчелиг болуп турарына оон кол инженер Арсений Делгернин эвээш эвес үлүг-хуузуңда дээрзи чугаажок.

Кышкы үеде кадык болгаш аар ажыл кылып турар тудугжуларга хоолулуг чем улам күш немээри билдингир. Суг-Аксы суурнун чурттакчызы Полина Ондар амдан-ныг, сүүзүнүг аш-чемни оларга белеткеп, ашкарып-чемгерип, түр када-даа болза, бодунун хүлээл-гезин ак сеткилдиг күүседип турар.

Буянын, чаагай, чымыштыг үүле бүдүрүп турар шевер тудугжуларның ажыл-ижинге ам-даа улам сайзыралды, чедиишкенин, быжыг тура-сорукту күзедим.

Бораш ОНДАР.

Сүт-Хөл кожуун.

ЧУГА ДОШ КЫРЫ-БИЛЕ...

Дош ам-даа чуга.

Кышкы соок дыңзаан тудум, суглуг черлер доңуп, оларның кыры дошталып эгелээр. Ынчан хемниң ол-бо чарыынче дош кыры-биле кежер арга тургустунуп келир. Сугнуң кыры чоорту дескилештир доңар болгаш, амдызында дош чуга болгаш быжыг эвес.

Оон уржуундан дош кыры-биле чоруп турар кижилерниң боттарына улуг айыылды тургузуп турары билдингир. Маңаа хамаарыштыр күрүнениң биче хемчээлдиг хемелер инспекциязының база Оңза байдалдар яамызының ажылдакчылары доштуң кылынын доктаамал хемчээп, чон аразынга профилактиктиг чугааларны чорудуп, неделяда каш удаа үнүүшкүннерни кылып турар. Оларның ээлчеглиг дежурныйлаашкынынга бис база кириштивис.

Кызылдың чоогунда Улуг-Хемни кежир кижилер истери артып калган элзэн каш кокпа орук-чугаштарны эскерип, чон канчап кортпайн моон чоруп турар ирги деп бодап турумда, хемниң оң талакы эринден бир кижиги дүргени кончуг кылаштапты. Бистиң чанывысче чоокшулап кээрге, чуга дош кыры-биле кежеринден кортпас-тыр сен бе деп айтырыгга: «Чок, чүге коргар деп, өөренип калган мен» — деп харыылады. Бо байдал кежиг бүрүзүңге катап-таанын демдегеп каайн. Эргечеге болгаш чогуур албан черлери бо талазы-биле иделкейлиг ажылдап, тускай операцияларны чарлап, дүн-хүн дивейн, хайгаарал база камгалал ажылдарын чорудуп турган кадындан чурттакчылар ону херекке албайн, кадыкшылын болгаш чуртталгазын айыыл кырынга тургузуп турарлар.

Сан-чурагай талазы-биле алырга, 2011 чылдың эгезинден тура, суг объектилеринге 15 таварылга болганының түннелинде 16 кижиги амы-тынындан чарылган. Чоокта чаа Тожу кожуунга болган айыыл-халап уржуундан ийи кижиги амы-тынындан чарылган, оларның бирээзинин мөчүзү амдыгаа дээр

тыгылбаан. Кичээнгеин оскундур, бо удаада ажырбас дээр бодалга чагыртып, чеже кижиги айыыл-халапка таваржып турары?

Оңза айыылды балыкчылар тургузуп турар. Ынчангаш оларны эң-не бөдүүн дүрүмнерни (балыктаар черни өске балыкчыларның караанга көскү кылдыр шилир, ынчалзажок эмин эрттир аразы чоок кылдыр турбас, доштуң кылынын катап-катап хынаар дээр чыжактиг) сагырын сүмелеп турар.

Дош кырынга чоруурунун айыыл чок чоруунга хамаарыштыр чамдык дүрүмнерни чурттакчы чонга база катап сагындырып каары артык эвес боор:

— дош кырынга чааскаан черле кылаштавас, а бичии уруглар чүгле улуг кижилер-биле чоруур;

— дош кыры-биле эртерде, таптай басып каан, билири орук-биле чоруур;

— хем азы хөлдү хаак-биле кежер болза, чогумчалыг;

— доштуң быжыын бут тепсеп хынап болбас, оон орунунга мерге-биле хынаар;

— хар, чаас чаап турда, туманында, дүнеки үеде дош кыры-биле чорбас.

Дош тигленип чарылган соонда, соок сугже кирген кижиги 15-20 хире минута болгаш амы-тынындан чарлыр деп чүүлү утпаңар. «Мээң-биле коргунчуг чүве болбас, таанда мен каяа дош адаа кирип, сугже дүже бээр мен» дээр сагыш-биле кижилер хүн бүрүдө бүзүрел чок кежиглерден эртип турар. А херек кырында ол ындыг эвес, озал-ондак, айыыл-халап кымны-даа аңгылап, шиливес...

Азияна ТАУ белеткээр. Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруктары.

Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының талазы-биле күрүне комитеди

1. Нийти шөлү 9231,0 га черни, оон иштинде ыяш белеткээринге № 1 участок — 9226,0 га черден ыяш белеткелениң чылда хемчээли 5000 кбм., хуусаазы 10 чыл дургузунда, рекреация ажыл-чорудулгазынга № 2 участок — 2,5 га черни 49 чыл дургузунда, рекреация ажыл-чорудулгазынга № 3 участок — 1,5 га черни 49 чыл дургузунда, рекреация ажыл-чорудулгазынга № 4 участок — 1,0 га черни 49 чыл дургузунда, ыяш белеткээринге № 5 участок — 1451,0 га черден ыяш белеткелениң чылда белеткели 992, 2 кбм., хуусаазы 25 чыл дургузунда «Туранның лесничествосу» ТР-нің КА, «Тандының лесничествосу» ТР-нің КА, «Тожунун лесничествосу» КА-ның арга-арыгны ажылгаарының регламенттеринде доктааткан параметрлеринге дүүштүр чер участкаары арендалаарының керээлерин чарар эргени садар талазы-биле 2012 чылдың февраль 7-де № 10-ар/2012 аукционну эрттиреринин дугайында

дыңнадып тур.

1. Садыглажышкынның хевири: аас-биле садыглажышкын хевирилг аукцион.

2. Аукционнун организакчызы: Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының талазы-биле күрүне комитеди.

Адреси: 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б», кабинет №131—арга-арыг ажыл-агыйы болгаш арга-арыгны катап тургузар килдис. Телефон: 8(394-22) 6-19-18, факс: 6-11-94, E-mail: gk117@nxt.ru

3. Аукционнун салыы: ыяш белеткээр-биле арга-арыг участогун арендааарының дараазында керээлерин чарар эргени садары: ыяш белеткээр, дыштанылга, күш-культура-кадыкшылга база спортчу ажыл-чорудулганы организастаар сорулга-биле рекреация ажыл-чорудулгазын чорудары-биле дараазында аукцион единицаларына:

А/ч №	Арга-арыг участогунун кадастр дугаары, арга-арыг реестринде күрүне учедунун дугаары	Турар чери		Кварталдың тускайлаан шөлдүн №	Шөлү (га) чылда кбм.	Ажылгалдың чөлшээрзэн хевири	Аукционга кирген чүүлүн эге өртээ (чылда аренда төлөвиринин эге хемчээли) рубль-биле	Долааның (рубль-биле)
		Лесни-чество	Лесни-чество-нун участогу					
1.	148-2011-11	Туранның	Туран	231-233, 250, 261, 262, 266, 267	9226/5000	Ыяш белеткели	172810,34	172810,34
2.	149-2011-12	Тандының	Бай-Хаак	19/1	2,5	Рекреация ажыл-чорудулгазы	13199,80	13199,80
3.	152-2011-12	Тандының	Бай-Хаак	19/1	1,5	Рекреация ажыл-чорудулгазы	7919,9	7919,9
4.	151-2011-12	Тожунун	Тоора-Хем	124/41	1,0	Рекреация ажыл-чорудулгазы	15839,77	15839,77
5.	150-2011-12	Тандының	Бай-Хаак	20/1-26	1451/ 992,0	Ыяш белеткели	21835,80	21835,80

арга-арыг участогу тодараттынмаан, ажылгаарынга кызыгаарлаашкын тургустуу.

4. Аукционга киржиринин чагыын кирип эгелээр хүнү болгаш хуусаазының доостуру: аукционга киржиринин чагыын 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б», кабинет № 131 — арга-арыг ажыл-агыйы болгаш арга-арыгны катап тургузар» килдиске 2011 чылдың декабрь 10-дан 2011 чылдың декабрь 24-ке (24-түн хүнү база кирип турар) чедир ажыл хүннеринде болгаш ажыл шактарында (8.00 шактан 17.00 шакка чедир, тус черниң шагы) хүлээп алыр. Бодунга долааны төлээниң фактызын бадыткап турар документини (төлөвир поручениезин) ал алыр.

5. Аукционну эрттир чери болгаш хүнү: 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б», кабинет №131 — арга-арыг ажыл-агыйы болгаш арга-арыгны катап тургузар килдис, 2012 чылдың февраль 7-де 14.00 шакта (тус черниң шагы-биле).

6. Албан-езуунун сайтызы: аукцион дугайында документтерни Интернет четкизинде «www.gov.tuva.ru» деп албан-езуунун сайтында кириг.

7. Аукционнун базамы — аукционга кирген чүүлүн эге өртээниң (чылда аренда төлөвиринин эге

хемчээлинин) 5 хуузу.

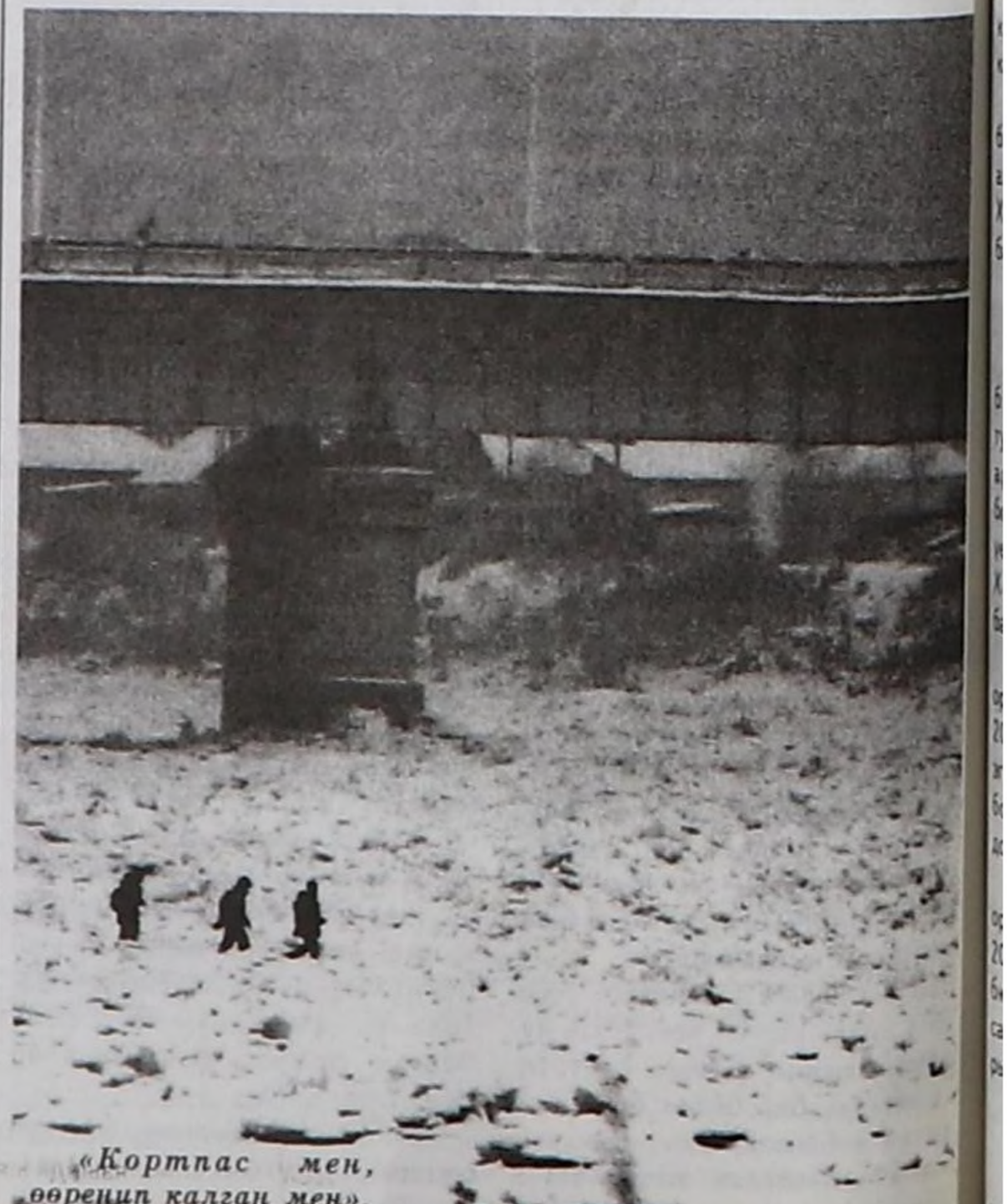
8. Аренда керээзин чарарының хуусаазы: аукцион протоколунга ат салган хүнден он хонуктун дургузунда чарар ужурлуг.

9. Долаа болгаш ону төлээринин чурумунун дугайында медээлер: аукционга киржири-биле 2011 чылдың декабрь 26-га чедир аукцион единицанын эге өртээниң 100 хуузу хемчээлдиг долаа акшаны аукцион организакчызының агар санынче төлөвир поручениези-биле шилчидер.

Получатель: УФК по Республике Тыва (Госкомлес РТ л/с 05122009940).

Банк реквизиттери: ИНН 1701046164; КПП 170101001 р/сч.40302810800002000002 ГРКЦ НБ Рес.Тыва Банка России г.Кызыла БИК 049304001. «Төлөвириниң ады» дээр черге «Арга-арыгның №10-ар/2012г. аукционунга киржилге дээр долаа акша» деп айтыры албан.

10. Аукционга киржиринин дугайында долу медээлерни болгаш документтерни аукционнун организакчызындан ал болур силер, телефону 8 (394-22) 6-19-18, харылзажыр кижиги — Татьяна Михайловна Ананьина.

«Кортпас мен, өөренип калган мен».

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

2012 чылда болгаш 2013 база 2014 чылдарның планын
үезинде Тыва Республиканың республика бюджетиниң
дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы
(парламентизи) 2011 чылдың ноябрь 30-де хүлээп
алган

1 чүүл

1. 2012 чылда Тыва Республиканың республика бюджетиниң (моон ыңай — республика бюджет) кол характеристикаларын дараазында бадылаар:

1) республика бюджетиниң орулгаларының ниити хемчээли 13 723 361,0 муң рубль түнүг;

2) республика бюджетиниң чарыгдаларының ниити хемчээли 14 053 126,5 муң рубль түнүг;

3) республика бюджетиниң чедишпес кезээниң ниити хемчээли 329 765,5 муң рубль түнүг кылдыр.

2. 2013 база 2014 чылдарда Тыва Республиканың республика бюджетиниң характеристикаларын дараазында бадылаар:

1) республика бюджетиниң орулгаларының баш удур санаашкыннар езугаар 3 чылда ниити хемчээли 14 466 992,5 муң рубль, 2014 чылда ниити хемчээли 16 528,5 муң рубль түнүг;

2) республика бюджетиниң чарыгдаларының ниити хемчээли: 2013 чылда — 775 673,5 муң рубль, 2014 чылда — 409 224,3 муң рубль түнүг, оон иштинде 3 чылда чижеглей бадылаан чарыгдалдар 391,8 муң рубль, 2014 чылда 770 461,2 рубль түнүг;

3) республика бюджетиниң чедишпес кезээниң 2013 чылда 308 681,0 муң рубль, 2014 чылда 340 695,8 муң рубль түнүг кылдыр.

3. Тыва Республиканың күрүнениң ички өрениниң үстүкү кызыгаарын 2013 чылдың январь 1-де 1 169 289,9 муң рубль чедир, оон иштинде Тыва Республиканың күрүне магадылалдарының талазы-үстүкү кызыгаары 725 000,0 муң рубль чедир кылдыр бадылаар.

4. Тыва Республиканың күрүнениң ички өрениниң үстүкү кызыгаарын 2014 чылдың январь 1-де 1 103 041,0 муң рубль чедир, оон иштинде Тыва Республиканың күрүне магадылалдарының талазы-үстүкү кызыгаары 640 000 муң рубль чедир кылдыр, Тыва Республиканың күрүнениң иштики өрениниң үстүкү кызыгаарын 2015 чылдың январь 1-де 1 069 030,8 муң рубль түнүг чедир, оон иштинде Тыва Республиканың күрүне магадылалдарының талазы-үстүкү кызыгаары 570 000 муң рубль түнүг чедир кылдыр бадылаар.

5. 2012 чылда республика бюджетиниң чедишпес кезээниң иштики акшаландырышының дөстөрүн, бо Хоойлуга 1-ги капсырылга езугаар бадылаар.

6. 2013 база 2014 чылдарда республика бюджетиниң чедишпес кезээниң иштики акшаландырышының дөстөрүн, бо Хоойлуга 2-ги капсырылга езугаар бадылаар.

2 чүүл

1. Тыва Республиканың республика бюджетиниң болгаш муниципалдыг тургузулгаларының тус чер бюджеттериниң планында орулгаларының 2012 чылда болгаш 2013 база 2014 чылдарның планын хуваалдазының нормативтерин, бо Хоойлуга 3-кү капсырылга езугаар бадылаар.

2. Республика бюджетиниң составында орулгалардан кирген саң-хөө, оон иштинде 2012 чылда федералдыг бюджеттен кирген чок кирген саң-хөө санаттарынын, бо Хоойлуга 4-кү капсырылга езугаар бадылаар.

3. Республика бюджетиниң составында орулгалардан кирген саң-хөө, оон иштинде 2013 база 2014 чылдарда федералдыг бюджеттен кирген чок кирген саң-хөө санаттарынын, бо Хоойлуга 5-ки капсырылга езугаар бадылаар.

3 чүүл

1. Тыва Республиканың күрүне эрге-эргазының органнары — республика

бюджетиниң орулгаларының кол чагырыкчыларының даңзызын, бо Хоойлуга 6-гы капсырылга езугаар бадылаар.

2. Республика бюджетиниң чедишпес кезээниң иштики акшаландырышының кол чагырыкчыларының даңзызын, бо Хоойлуга 7-ги капсырылга езугаар бадылаар.

3. 2012 чылда республика бюджетиниң орулгаларының кол чагырыкчыларының азы республика бюджетиниң чедишпес кезээниң иштики акшаландырышының кол чагырыкчыларының составы болгаш (азы) албан-хүлээлгелери, а ол ышкаш бюджеттериниң орулгаларының классификациязының кодтарының тургузуунун сорулгаларының болгаш тыпсырының принциптери өскерилген таварылгада, республика бюджетиниң орулгаларының кол чагырыкчыларының даңзызы болгаш республика бюджетиниң чедишпес кезээниң акшаландырышының дөстөрүнүн кол чагырыкчыларының даңзызын, а ол ышкаш оларга быжыггаан бюджеттериниң орулгаларының классификациязының болгаш бюджеттериниң чедишпес кезээниң акшаландырышының дөстөрүнүн классификациязының кодтарының составына өскерилгелери Тыва Республиканың Саң-хөө яамызының нормативтиг эрге-хоойлу актыларына даянган, бо Хоойлуга өскерилгелер кирибейн кирир.

4 чүүл

1. Россия Федерациязының Бюджет кодекзиниң 78-чүүлү-биле дүүштүр республика бюджетинден оларга 2011 чылда субсидия бээр дугайында шийтир хүлээп алдынмаан күрүнениң күрүнеден акшаландыраар албан черлериниң, а ол ышкаш күрүнениң бюджет албан черлериниң орулга кирир ажыл-чорудулгандан кириген акша-хөреңгилери-биле операциялары көстүп турар Федералдыг казначействонун девискээр органнарының агар саннарында акша-хөреңгилери дараазында онза чүүлдерни өөренип көрүп тургаш шилчидер:

1) күрүнениң күрүнеден акшаландыраар албан черлериниң орулга кирир ажыл-чорудулгандан кириген акша-хөреңгилериниң артып калган кезии республика бюджетиниң орулгаларына шилчиттинер уjurлуг;

2) Россия Федерациязының Бюджет кодекзиниң 78-чүүлү-биле дүүштүр республика бюджетинден оларга 2011 чылда субсидия бээр дугайында шийтир хүлээп алдынмаан күрүнениң бюджет албан черлериниң орулга кирир ажыл-чорудулгандан кириген акша-хөреңгилериниң артып калган кезии республика бюджетиниң орулгаларына шилчиттинер уjurлуг.

2. Бо чүүлдүн 1-ги кезээнде айтылган операцияларны чоруткан соонда, Россия Федерациязының Бюджет кодекзиниң 78-чүүлү езугаар республика бюджетинден оларга 2011 чылда субсидия бээр дугайында шийтир хүлээп алдынмаан күрүнениң күрүнеден акшаландыраар албан черлериниң, а ол ышкаш күрүнениң бюджет албан черлериниң орулга кирир ажыл-чорудулгандан кириген акша-хөреңгилери-биле операциялары көстүп турар агар саннар хагынар.

3. Бюджет албан черлериниң акша-хөреңгилери-биле операциялар көстүп турар Федералдыг казначействонун девискээр органнарының агар саннарында бюджет албан черлериниң акша-хөреңгилериниң артып калган кезии Тыва Республиканың Саң-хөө яамызының тургусканын чурум езугаар оон мурнунда оларның шилчидип турганы агар саннарже чоруп турар саң-хөө чылының декабрь 31-ге чедир оларның эгидилгези-биле чогуур бюджетче айтылган агар

саннардан шилчиттинер болур.

4. Бюджет акша-хөреңгилериниң алыкчызы болур күрүнениң бюджет албан чериниң эргезинче түр када кирген акша-хөреңгилериниң чогуур агар санда демдеглеттинген арткан кезии Россия Федерациязының хоойлужудулгазы езугаар күрүнениң бюджет албан черлериниң акша-хөреңгилери көрдүнүп демдеглеттинер турар агар саннарже тургускан чурум езугаар шилчиттинер уjurлуг.

5 чүүл

1. Бо Хоойлунун 1-ги чүүлүнде тургускан республика бюджетиниң чарыгдалдарының ниити хемчээлиниң кызыгаарына республика бюджетиниң чарыгдалдарының классификацияларының кезектер болгаш иштики кезектер, сорулгалыг чүүлдер болгаш чарыгдалдар хевирлериниң талазы-биле бюджет акшаландырышының хуваалдазын бадылаар:

1) 2012 чылда бо Хоойлуга 8-ки капсырылга езугаар;

2) 2013-2014 чылдарда бо Хоойлуга 9-ку капсырылга езугаар.

2. Хөй-ниити нормативтиг хүлээлгелерни күүседиригге бюджет акшаландырышының ниити хемчээлин 2012 чылда — 765 370,0 муң рубль түнүг, 2013 чылда — 825 263,0 муң рубль түнүг, 2014 чылда — 887 662,0 муң рубль түнүг бадылаар.

3. Тыва Республиканың төлөвилелдээр уjurлуг күрүне өнчүзүнүн объектилерин болгаш тудугларын акшаландыраарына, чээли өре-ширелерин дуглаарына Тыва Республиканың республика бюджетиниң хөреңгилериниң хуваалдазын бадылаар:

1) 2012 чылда бо Хоойлуга 10-гу капсырылга езугаар;

2) 2013-2014 чылдарда бо Хоойлуга 11-ги капсырылга езугаар.

4. Республиканың тускай сорулгалыг программаларын боттандыраарына бюджет акшаландырышының хуваалдазын бадылаар:

1) 2012 чылда бо Хоойлуга 12-ги капсырылга езугаар;

2) 2013-2014 чылдарда бо Хоойлуга 13-кү капсырылга езугаар.

5. Республика бюджетиниң чарыгдалдарының ведомствода тургузуун бадылаар:

1) 2012 чылда бо Хоойлуга 14-кү капсырылга езугаар;

2) 2013-2014 чылдарда бо Хоойлуга 15-ки капсырылга езугаар.

6. Республиканың ведомстволуг программаларын боттандыраарына бюджет акшаландырышының хуваалдазын 2012-2014 чылдарда бо Хоойлуга 16-гы капсырылга езугаар бадылаар.

6 чүүл

1. Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының болгаш бюджет акша-хөреңгилерин алыр күрүнениң, күрүнеден акшаландыраар (казенный) болгаш бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының санын улгаттыраарына чедирер шийтирлерни Тыва Республиканың Чазза хүлээп алыр эргези чок.

2. Тыва Республиканың тус чер бот-башкарылгазының органнарына муниципалдыг албан-хаакчыттарның болгаш муниципалдыг күрүнеден акшаландыраар албан черлериниң база муниципалдыг бюджет албан черлериниң ажылдакчыларының санын улгаттыраарына чедирер шийтирлерни хүлээп албазын сүмелээр.

7 чүүл

Тыва Республиканың күрүне өнчүзүнүн капитал тудуунун объектилеринге бюджет инвестицияларының күрүне албан черлериниң болгаш күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгелериниң кол акша-хөреңгилеринге капитал кирирде хевирлиг чорударының чурумун Тыва Республиканың Чазза тургузар.

8 чүүл

1. 2012 чылда республика бюджетиниң чарыгдалдарының составында муниципалдыг тургузулгаларның бюджеттеринге бюджеттер аразының трансферттериниң хуваалдазын бо Хоойлуга 17-ги капсырылга

езугаар:

а) бюджет хандырылгазын деңнээринге дотациялар хевирлиг кылдыр 1-ги таблица езугаар;

б) бюджеттериниң дең чоруун хандыраар талазы-биле хемчеглерни деткииринге дотациялар хевирлиг кылдыр 2-ги таблица езугаар;

в) муниципалдыг тургузулгаларның бюджеттеринге субсидиялар хевирлиг кылдыр 3-6 таблицалар езугаар;

г) муниципалдыг тургузулгаларның бюджеттеринге субвенциялар хевирлиг кылдыр 7-26 таблицалар езугаар;

д) муниципалдыг тургузулгаларның бюджеттеринге оон-даа өске бюджеттер аразының трансферттеринден 27-ги таблица езугаар.

2) 2013-2014 чылдарда республика бюджетиниң чарыгдалдарының составында муниципалдыг тургузулгаларның бюджеттеринге бюджеттер аразының трансферттериниң хуваалдазын бо Хоойлуга 18-ки капсырылга езугаар:

а) бюджет хандырылгазын деңнээринге дотация хевирлиг кылдыр 1-ги таблица езугаар;

б) бюджеттериниң дең чоруун хандыраар талазы-биле хемчеглерни деткииринге дотация хевирлиг кылдыр 2-ги таблица езугаар;

в) муниципалдыг тургузулгаларның бюджеттеринге субсидиялар хевирлиг кылдыр 3 - 6 таблицалар езугаар;

г) муниципалдыг тургузулгаларның бюджеттеринге субвенциялар хевирлиг кылдыр 7-26 таблицалар езугаар;

д) муниципалдыг тургузулгаларның бюджеттеринге оон-даа өске бюджеттер аразының трансферттеринден 27-ги таблица езугаар.

9 чүүл

1. Тыва Республиканың «Тыва Республикада бюджеттер аразының хамаарылгазының дугайында» Хоойлузунун 13 чүүлүг дүүштүр Кызыл хоорайның бюджетинден республика бюджетинче шилчидип турар субсидияларын санаарына үндүрүг орулгаларының эге деңгелин 8 373 рубль кылдыр бадылаар.

2. Бо чүүлдүн 1-ги кезээнде тургускан чаңгыс чурттакчыга үндүрүг орулгазы эге деңгелди ажып турар болганда, Кызыл хоорайның бюджетинден республика бюджетинче шилчидер уjurлуг субсидияларының хемчээлин 19-ку капсырылга езугаар бадылаар.

10 чүүл

1. Муниципалдыг тургузулгаларның бюджеттеринге бюджет чээлилерин республика бюджетинден ол сорулгаларга республика бюджетиниң чедишпес кезээн акшаландыраар дөстөрүн талазы-биле көрдүнген бюджет акшаландырышының ниити хемчээлиниң кызыгаарына тус черниң бюджеттерин күүседип турда тывылган түр үеде касса ылгалдарын дуглаарына болгаш тус черниң бюджеттериниң чедишпес кезээн дуглаарына 350 000 муң рубль кылдыр тургузар.

Бо чүүл-биле көрдүнген бюджеттер чээлилерин бээр-биле бюджеттер акшаландырышкыннарының ниити хемчээлиниң иштинге муниципалдыг тургузулгаларның бюджеттеринге тудугга, чаартылгага, капитал септелгеге, септелгеге болгаш ниити ажылгалдың автомобил оруктарын тударына бюджеттер чээлизи берип болур (федералдыг болгаш регионалдыг уjurдузалыг автомобиль оруктарында аңгыда).

2. Тус черниң бюджеттерин күүседип турда тывылган түр үеде касса ылгалдарын дуглаарына болгаш тус черниң бюджеттериниң чедишпес кезээн дуглаарына бюджет чээлизи ажылгааны дээш төлөвири Россия Федерациязының Төп банкызының эде саналгазының бюджет чээлизи бээриниң дугайында керээниң чарып турары ол хүнде күштүг болуп турары ставказының дөрттүн бир кезээниң хемчээлинге дең кылдыр тургузар.

3. Республика бюджетинден ап турар бюджет чээлилерин бээрин, ажылгаарын болгаш эгидилгезин бо Хоойлунун 20 кап-

сырылгазынга дүүштүр республика бюджетинден муниципалдыг кожууннарга (хоорай округтарына) бюджет чээлизи бээр (ажыглаар, эгидер) Программага дүүштүр чорудар.

4. Бюджет чээлилеринин эгидер хуусаазын болгаш оларның аайы-биле хууларын хажыткан таварылгада, өрени бо Хоойлунун 11 чүүлүнде тургускан чурум езугаар тыртар.

11 чүүл

Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы Тыва Республиканың адындан юридиктиг албан черлеринден, хуу кижилерден болгаш муниципалдыг тургузулгалардан Тыва Республиканың мурнунга акша-төгери-биле холбашкан хүлээлгелер талазы-биле негелде чорудар эргелиг.

12 чүүл

1. Тус черниң бюджеттеринге эгидер үндезинге берген республика бюджетинин акша-хөреңгилерин эгидер хуусаазын хажыткан болгаш (азы) сорулгазының аайы-биле ажыглаван таварылгада, республика бюджетинче шилчиттинер ужурулг акша-хөреңгилеринин түнүн Тыва Республиканың бюджетинден тус черниң бюджетинге дотацияларның күсели-биле, а ол ышкаш тус черниң бюджетинче шилчиттинер ужурулг федералдыг болгаш регионалдыг үндүрүлг болгаш чыылдалардан, үндүрүлг режиминде көрдүнгөн үндүрүлгелерден аңгы санаашкыннарның күсели-биле тыртар.

2. Тус черниң бюджеттеринге республика бюджетинден эгидилге чок үндезинге бердинген акша-хөреңгилерин сорулгазының аайы-биле эвес ажыглаан таварылгада, сорулгазының аайы-биле эвес ажыглааттынган акша-хөреңгилеринин түнүн Россия Федерациязының бюджет хоойлужудулгазы болгаш Тыва Республиканың нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары езугаар тыртар.

13 чүүл

1. Тыва Республиканың 2012 чылда болгаш 2013 база 2014 чылдарның планның үезинде күрүнениң иштиги чээлилеринин Программанын, бо Хоойлуга 21-ги капсырылга езугаар бадылаар.

2. Тыва Республиканың 2012 чылда болгаш 2013 база 2014 чылдарның планның үезинде күрүне магадылалының Программанын, бо Хоойлуга 22-ги капсырылга езугаар бадылаар.

14 чүүл

Муниципалдыг кожууннарның (хоорай округтарының) бюджеттеринге чарыгдалдарны кады акшаландыра Регионалдыг фондудан субсидиялар бээр болгаш оларны чарыгдарының Чурумун бо Хоойлунун 23 капсырылгазынга дүүштүр муниципалдыг кожууннарның (хоорай округтарының) бюджеттеринин аразында ниити хемчээлиниң санаарының болгаш хуваарының методиказы-биле кады бадылаар.

Муниципалдыг кожууннарның (хоорай округтарының) бюджеттеринге чарыгдалдарны кады акшаландыра Регионалдыг фондудан, бо Хоойлунун 23 капсырылгазында бадылаан субсидиялардан аңгыда, субсидияларны бээр болгаш оларны чарыгдарының Чурумун Тыва Республиканың Чазааның хоойлу-дүрүм актылары езугаар тургузар.

15 чүүл

Бо Хоойлунун 1 болгаш 2 чүүлдеринде тургускан түңнерге удур республика бюджетинче каттышкан орулгаларның кирилделерин хүлээп албаан таварылгаларда, Тыва Республиканың Чазаа республика бюджетин күүседип турда тыывылган кассаның түр ылгалдарын дуглаарынга чээли организацияларының чээлилерин болгаш бюджет чээлизи Россия Федерациязының бюджет хоойлужудулгазында көрдүнгөн чурум езугаар хаара тудар эргелиг.

16 чүүл

Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы Тыва Республиканың адындан Тыва Республиканың күрүнениң иштиги чээлилерин, бир эвес Россия Федерациязының хоойлужудулгазында өске чүүл көрдүмүз болза, Тыва Республиканың күрүнениң

иштиги чээлилеринин программасында тургускан хемчээлинге чорудар эргелиг.

17 чүүл

1. Республика бюджетинден тус черниң бюджеттеринин алганы субсидия, субвенция болгаш өске-даа бюджеттер аразының трансферттери хевирлиг тускай сорулгалыг эртип турар саң-хөө чылында ажыглатынмаан бюджеттер аразының трансферттери ээлчеглиг саң-хөө чылында ол-ла сорулгаларыга бюджет акша-хөреңгилеринин кол чагырыкчызының шийтпири езугаар айтыттынган трансферттерге негелде бар болза, ажыглаттынып болур.

2. Тускай сорулгалыг субсидиялар, субвенциялар болгаш бюджеттер аразының өске-даа трансферттери хевирлиг алдынган бюджеттер аразының трансферттеринин ажыглаттынмаан кезээ республика бюджетинин орулгазынче шилчиттинмээн таварылгада, айтыттынган акша-хөреңгилер Россия Федерациязының Саң-хөө яамызының тургускан ниити негелделерин сагывышаан, Тыва Республиканың Саң-хөө яамызының тодаратканы чурум езугаар республика бюджетинин орулгазынче тырттынар ужурулг.

18 чүүл

1. Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының органның болгаш федералдыг бюджеттен акшаландырып турар организацияларның ажылдакчыларының күш-ажыл төлеверинин хемчээли немей улгаткан таварылгада, Тыва Республиканың Чазаанга ындыг хевирлиг шийтпири Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының органның болгаш республика бюджетинден акшаландырып турар организацияларның ажылдакчыларына хамаарыштыр айтыттынган чарыгдалдарны акшаландыра дөстөрни тыпкан болза, хүлээп алырын чөпшээрээр.

2. Тус чер бот-башкарылгазының органның ындыг хевирлиг шийтпири тус черниң бот-башкарылгазының органның болгаш муниципалдыг тургузугунун бюджетинден акшаландырып турар организацияларның ажылдакчыларына хамаарыштыр айтыттынган чарыгдалдарны акшаландыра дөстөрни тыпкан болза, хүлээп алырын сүмелээр.

19 чүүл

1. Күрүнениң, муниципалдыг албан чери, хуу сайгарлыкчы, хуу кижиге — бо Хоойлуда көрдүнгөн бараан бүдүрер, ажылдар болгаш ачы-дуза чедирелгезинин күүседикчизи эвес, юридиктиг албан черлеринге республика бюджетинден 2012 чылда субсидияларны:

1) тарифтерин күрүне өйлөп-башкарылгазын:

агаар, суг транспорту-биле пассажирлер сөөртүрүңгө;

чылыг болгаш электри энергиязын бүдүрүңгө;

2) көдээ ажыл-агый, одалга-энергетика комплекзи, үлетпүр, транспорт, а ол ышкаш транспорт хандырылгазын организастаар адырда биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктун субъектилеринге күрүне деткимчезин чорударынга доктаадып тургузар.

2. Субсидия алыр эргелиг юридиктиг албан черлерин (күрүнениң (муниципалдыг) албан черинден аңгыда) хуу сайгарлыкчы, хуу кижиге — бараан бүдүрер, ажылдар болгаш ачы-дуза чедирелгезинин күүседикчизин шийли алырының хевирлери болгаш негелделери, субсидияларны бээринин сорулгалары, байдалдары болгаш чуруму, субсидияларны берип тургаш тургускан негелделерни хажыткан таварылгада, субсидияларны эгидеринин чурумун Тыва Республиканың Чазаа бадылаар.

20 чүүл

Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы республика бюджетинин кол башкарыкчыларының берген аайы-биле субвенцияларны санап тургаш, ажыглаан эге көргүзүлгелер өскерилген таварылгада, тус черниң бюджеттеринге аңгылаан акша-хөреңгилеринин ниити хемчээлиниң кызыгаарына субвенцияларның хемчээлинге өскерилгелерни, бо Хоойлуга өскерилгелерни кыл-бышаан, кирир эргелиг.

21 чүүл

2012 чылдың январь 1-ден эгелер:

2008 чылдың апрель 21-де № 702 УХ-II «Россия Федерациязының чуртталга оран-савазының төлеверинин болгаш коммунал ачы-дузалар талазы-биле социал деткимчениң хемчеглерин бээр талазы-биле Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының органның боттандыра-биле дамчыткан күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин Тыва Республиканың муниципалдыг кожууннарның болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылгазының органның бээр дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун;

2005 чылдың декабрь 28-те № 1554 УХ-I «Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгилеринин күсели-биле Тыва Республиканың чурттакчылыг черлеринге дотацияларны санаар болгаш бээр талазы-биле күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның тус чер бот-башкарылга органның бээр дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун;

2005 чылдың декабрь 28-те № 1560 УХ-I «Чамдык категорияның хамаатыларына социал деткимче бээр адырынга Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин Тыва Республиканың муниципалдыг кожууннарның тус чер бот-башкарылгазының органның бээр дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун;

2005 чылдың декабрь 28-те № 1564 УХ-I «өскүс уругларга болгаш ада-иезинин хайгааралы чок арткан уругларга күрүне хандырылгазының болгаш социал деткимчениң хемчеглерин боттандыра талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин Тыва Республиканың муниципалдыг районнарның тус чер бот-башкарылга органның бээр дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун;

2009 чылдың март 18-те № 1129 УХ-II «Тыва Республиканың назы четпээннер херээниң болгаш оларның эргелерин камгалаар талазы-биле комиссиязының дугайында база өөредилге болгаш назы четпээннер херээниң болгаш оларның

«Тыва Республиканың Баштыңының — Чазааның Даргазының эрге-байдалының дугайында» Тыва Республиканың Конституция хоойлузунга өскерилгелер кирирениң дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

1 чүүл

2003 чылдың январь 4-те № 97 УХ-I «Тыва Республиканың Баштыңының — Чазааның Даргазының эрге-байдалының дугайында» Тыва Республиканың Конституция хоойлузунга («Тувинская правда», 2003 чылдың январь 16-да; 2008 чылдың январь 15-те; 2011 чылдың июнь 21-де; «Шын», 2008 чылдың январь 22-де; 2011 чылдың июнь 21-де) дараазында өскерилгелерни кирир:

1) 1-ги чүүлге дараазында уткалыг ийиги кезекти немерээр:

«Тыва Республиканың Баштыңы — Чазааның Даргазы хамаатыларның конститушчу эргелеринин болгаш хосталгаларының, Тыва Республиканың Конституциязын болгаш Тыва Республиканың хоойлуларын Россия Федерациязының бүгү девискээрлеринге, Россия Федерациязының Конституциязының болгаш федералдыг хоойлуларның дээди күштүг принципинин үндезининге сагырының магадылакчызы болур, Тыва Республиканың күрүнениң эрге-чагырга органның демниг кады ажылдажылгазын хандыраар.»;

2) 6-гы чүүлдү дараазында эдилге-биле бижиер:

«6 чүүл. Тыва Республиканың Баштыңы — Чазааның Даргазы — Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди күүсекчи органының удуртукчузу»

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазааның Даргазы дорт болгаш Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның таварыштыр Тыва Республиканың социал-экономиктиг амыдыралының айтырыгларын шийтпирээр, бодунун харылаар айтырыгларының талазы-биле өске-даа күүседир болгаш шийтпирээр хүлээлгелерни кылыр.

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазааның Даргазы:

Тыва Республиканың социал, экономиктиг болгаш культурулг политиказының

эргелерин камгалаар талазы-биле комиссияларның ажил-чорудулгазын организастаар талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин Тыва Республиканың муниципалдыг кожууннарның болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылгазының органның бээр дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун;

2010 чылдың апрель 30-де № 1824 УХ-II «Тыва Республиканың девискээринде назы четпээннерге хамаарыштыр ажаалда болгаш хайгаарал талазы-биле ажил-чорудулганы организастаар болгаш боттандыра талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин Тыва Республиканың муниципалдыг районнарның тус чер бот-башкарылга органның бээр дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун;

2011 чылдың март 16-да № 444 УХ-I «Школа мурнунун өөредилге албан черлеринде кол өөредилге программанын боттандырып турар өөредилге албан черлеринге уругну өөредип тургузарында ада-иелеринин төлеверинин чамдыг дуглаар дузаламчы кезээн доктаадып бээр болгаш төлээр талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин Тыва Республиканың муниципалдыг кожууннарның тус чер бот-башкарылгазының органның бээр дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун;

2011 чылдың июнь 30-де № 740 ДХ-I «Тыва Республикада административтиг комиссияларның ажил-чорудулгазын тургузар, организастаар болгаш хандыра талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин Тыва Республиканың муниципалдыг кожууннарның тус чер бот-башкарылгазының органның бээр дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун күштүр болдуар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2011 чылдың декабрь 6

№ 1056 ДХ-I

кол-кол угланышкыннарын тодарадыр;

кижинин болгаш хамаатының эргелерин болгаш хосталгаларын камгалаар, хоойлу-езугаар болурун хандыраар, Тыва Республикага хамааты ниитилелдеринин институттарын сайырадыр, өңчү-хөреңгини болгаш корум-чурумну камгалаар, хем-херек үүлгедиишкыннери-биле демисел чорудар талазы-биле хемчеглерни хүлээп алыр, бодунун бүрүн эргелеринин кызыгаарының иштинге коррупцияга удур демиселди чорудар;

Тыва Республиканың Чазаан баштаар, Тыва Республиканың Конституциязында, Тыва Республиканың конституция хоойлуларында болгаш Тыва Республиканың хоойлуларында оон быжыглаттынган бүрүн эргелеринин күсэлдезин контролдаар;

күрүне эрге-чагыргазының федералдыг органны-биле, Россия Федерациязының субъектилеринин күрүнениң эрге-чагырга органны-биле, тус чер бот-башкарылга органны-биле хамаарылгаларына Тыва Республиканың төлээлээр болгаш даштыкы экономиктиг харылзааларны боттандырып тура, Тыва Республиканың өмүнээзинден чогуур керээлерге болгаш дугуржулгаларга ат салыр база Тыва Республиканың өмүнээзинден чогуур керээлерге болгаш дугуржулгаларга ат салыр кылдыр албан-дужаалдыг кижилерни болгаш (азы) күүсекчи эрге-чагырга органын төлээледир эргелиг;

Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнының ажил-чорудулгазын Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының өске-даа органны-биле дүүштүр хандыраар, Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле дүүштүр Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнының демниг кады ажылдажылгазын

(Уланчызы 11-ги арында)

ПОНЕДЕЛЬНИК, декабрь 12

1 КАНАЛ

00 Телеканал «Доброе утро».
05 НОВОСТИ.
05 Контрольная закупка.
10 «Жить здорово!»
10 Модный приговор.
10 Женский журнал.
10 НОВОСТИ.
20 «Агент национальной безопасности».
20 «Участковый детектив».
20 Другие НОВОСТИ.
20 Понять. Простить.
20 НОВОСТИ.
25 «Хочу знать».
35 «Обручальное кольцо», т/с.
35 «Свобода и справедливость» Андреем Макаровым.
00 Вечерние НОВОСТИ (с субтитрами).
50 «Давай поженимся!»
55 «Пусть говорят» с Андреем Малаховым.
00 «ВРЕМЯ».
30 «Жизнь и приключения Мишки Гончарика».
30 «Судьба на выбор».
30 «Познер».
30 Ночные новости.
40 «Городские пизоны». «Форс-жоры».
30 «Реклама для гения», фильм.
15 «Александр Зацепин. В огне-вещи лаве любви...»
15 - 04.55 «Хочу знать» с Михаилом Ширвиндтом.

РОССИЯ

00 Утро России.
05 «ТЫВА»
35-06.41 МЕДЭЭЛЕР - ТЫВА ЧЕРДЕ.
35-07.41 ВЕСТИ-ТЫВА.
35-08.41 МЕДЭЭЛЕР - ТЫВА ЧЕРДЕ.
00 «ТЫВА»
00 МЕДЭЭЛЕР-ТЫВА ЧЕРДЕ.

11.50 ВЕСТИ-ТЫВА.
РОССИЯ
11.50 «Кулагин и партнеры».
13.00 «Тайны следствия», т/с.
14.00 ВЕСТИ.
«ТЫВА»
14.30 ВЕСТИ-ТЫВА.
РОССИЯ
14.50 ВЕСТИ. Дежурная часть.
15.05 «Все к лучшему».
16.00 ВЕСТИ.
«ТЫВА»
16.30 МЕДЭЭЛЕР-ТЫВА ЧЕРДЕ.
РОССИЯ
16.50 «Ефросинья. Продолжение», т/с.
17.55 «Здравствуй, мама!», т/с.
18.55 «Прямой эфир».
20.00 ВЕСТИ.
«ТЫВА»
20.30 ВЕСТИ-ТЫВА.
РОССИЯ
20.50 Спокойной ночи, малыши!
21.00 «Утомленные солнцем-2».
22.45 «СССР. Крушение».
23.50 «Исаев», т/с.
00.35 ВЕСТИ+.
01.10 - 02.11 «Профилактика».
НТВ
05.55 «НТВ утроем».
08.30 «Морские дьяволы», т/с.
09.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие.
10.00 СЕГОДНЯ.
10.20 Обзор. Чрезвычайное происшествие.
10.55 «До суда».
11.50 Суд присяжных.
13.00 СЕГОДНЯ.
13.25 «Судебный детектив».
14.40 «Центр помощи «Анастасия».
15.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие.
16.00 СЕГОДНЯ.
16.25 «Прокурорская проверка».
17.40 «Говорим и показываем», ток-шоу.
18.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие.
19.00 СЕГОДНЯ.
19.30 «Литейный».

21.25 «Дикий-2», т/с.
23.15 «СЕГОДНЯ. Итоги».
23.35 Честный понедельник.
00.25 «Школа злословия». Ток-шоу.
01.10 Главная дорога.
01.45 «В зоне особого риска».
02.20 «Один день. Новая версия».
03.00 «Славка на жизнь», т/с.
04.55 - 05.55 «Сыщики», сериал.
СТС
06.00 Мультфильмы.
06.55 «Смешарики», м/ф.
07.00 «Приключения мультяшек», м/ф.
07.30 «Приключения Вуди и его друзей», м/ф.
08.00 «Даешь молодежь!», т/с.
09.00 «6 кадров».
09.30 «Ханна».
11.30 «Новые Робинзоны».
13.30 «Ералаш».
14.00 «Клуб Винкс - школа волшебниц», м/ф.
14.30 «Приключения Вуди и его друзей», м/ф.
15.00 «Приключения Джеки Чана», м/ф.
15.30 «Ералаш».
16.00 «Палыны дочки», т/с.
17.30 «Галилео».
18.30 «Даешь молодежь!», т/с.
19.00 «Воронины».
19.30 «Молодожены».
20.30 «Светофор».
21.30 «Шкал».
23.50 «6 кадров».
00.30 «Кино в деталях».
01.00 «6 кадров».
01.45 «Хорошие шутки».
03.30 «Кадетство».
05.10 «Тайна далекого острова», м/ф.
05.40 - 05.59 Музыка на СТС.
ТНТ
06.00 «СуперИнтуиция».
07.00 Саквояж.
07.25 «Покемоны. Алмаз и жемчуг», м/ф.
07.55 «Жизнь и приключения робота-подростка», м/ф.
08.30 «Универ».
09.30 «Счастливы вместе», м/ф.
10.40 «Эй, Арнольд!», м/ф.
11.40 «Губка Боб Квадратные штаны», м/ф.
12.30 «Приключения Джимми

Нейтрона, мальчика-гения», м/ф.
13.30 «Бен 10: инопланетная сила», м/ф.
14.00 НОВОСТИ. Прогноз погоды.
14.20 Народный рейтинг. Угадай-ка.
14.30 «Дом-2. Live».
16.05 «13 район. Ультиматум».
18.00 «Реальные пацаны».
18.30 «Универ. Новая общага».
19.00 НОВОСТИ. Прогноз погоды.
19.30 Народный рейтинг. Угадай-ка.
19.35 Саквояж.
20.00 «Интерны».
20.30 «Универ. Новая общага».
21.00 «Четыре Рождества», комедия.
23.00 «Дом-2. Город любви».
00.00 «Дом-2. После заката».
00.30 НОВОСТИ. Прогноз погоды.
01.00 «Аферисты».
02.40 «Дом-2. Город любви».
03.40 «Школа ремонта».
04.40 «Cosmopolitan. Видеоверсия».
04.40 - 06.00 «Комедианты».
ДОМАШНИЙ
06.30 «Одна за всех».
07.00 «Джейми: в поисках вкуса».
07.30 «Моя прекрасная няня».
08.00 «Татьянин день», т/с.
09.00 «По делам несовершеннолетних».
10.00 «Дела семейные».
13.00 «Три плюс два», комедия.
14.45 «Одна за всех».
15.00 «Тебе, настоящему. История одного отпуска», мелодрама.
18.00 «Не родись красивой».
19.00 «Выхожу тебя искать».
21.05 «Бабье лето».
22.00 «Тюдоры», т/с.
23.00 «Одна за всех».
23.30 «Звезда пленительного счастья».
02.45 «Тайны века». «Старики-разбойники».
03.50 «Возвращение Шерлока Холмса».
06.00 - 06.29 «Кинобогини».
5 КАНАЛ
06.00 Сейчас.
06.10 «Стратегия прорыва».
06.25 «Календарь природы. Зима».
06.55 «Место происшествия».
07.00 Утро на «5».
09.25 «Криминальные хроники».
10.00 Сейчас.
10.30 «Террористка Иванова».

12.00 Сейчас.
12.30 «Террористка Иванова».
15.00 «Место происшествия».
15.30 Сейчас.
16.00 Открытая студия.
18.00 «Место происшествия».
18.30 Сейчас.
19.00 «Детективы. Двойная жизнь».
19.30 «Детективы. Страсти по дурочке».
20.00 «След. Бита карта».
20.50 «След. Панацея».
21.35 «Место происшествия».
22.00 Сейчас.
22.25 «Момент истины».
23.25 «Каин XVIII», фильм-сказка.
01.10 «88 минут», фильм.
03.10 «Убить пересмешника», фильм.
05.10 - 05.55 «Календарь природы. Зима».

КУЛЬТУРА

07.00 «Евроньюс».
10.00 «Наблюдатель».
11.15 «Первая любовь».
12.35 «Кто там».
13.00 «Дикий мед».
13.30 «Линия жизни».
14.25 «История произведений искусства».
14.50 «Счастливые люди», телеспектакль.
15.40 Новости культуры.
15.50 «Веселый курятник», м/ф.
16.10 «Принцесса из Манджипура».
16.35 «Рассказы о природе».
17.05 «Театральная летопись».
17.30 Великие симфонисты.
18.35 Ступени цивилизации.
19.30 Новости культуры.
19.45 Главная роль.
20.05 «Сати. Нескучная классика...».
20.45 70 лет со дня рождения Виталия Соломина. «Свой круг на земле...».
21.25 Academia
22.15 «Тем временем».
23.00 «Архетип. Невроз. Либи́до».
23.30 Новости культуры.
23.50 «Виктор Соснова. Пришелец».
00.35 Документальная камера.
01.15 А.Хачатурян. Сюита из балета «Спартак».
01.40 Academia
02.30 - 02.55 «История произведений искусства».

ВТОРНИК, декабрь 13

1 КАНАЛ

00 Телеканал «Доброе утро».
05 НОВОСТИ.
05 Контрольная закупка.
10 «Жить здорово!»
10 Модный приговор.
10 «Женский журнал».
10 НОВОСТИ.
20 «Агент национальной безопасности».
20 «Участковый детектив».
20 Другие НОВОСТИ.
20 Понять. Простить.
20 НОВОСТИ.
25 «Хочу знать».
35 «Обручальное кольцо», т/с.
35 «Свобода и справедливость» Андреем Макаровым.
00 Вечерние НОВОСТИ (с субтитрами).
50 «Давай поженимся!»
55 «Пусть говорят» с Андреем Малаховым.
00 «ВРЕМЯ».
30 «Жизнь и приключения Мишки Гончарика», т/с.
30 «Высоцкий. Так оставьте жные споры...».
30 Ночные НОВОСТИ.
30 На ночь глядя.
40 «Городские пизоны». «Тетрадь».
30 «В тылу врага: Колумбия».
30 «Аркадий Райкин. Король и шутны Советов».
30 - 04.55 «Хочу знать» с Михаилом Ширвиндтом.

РОССИЯ

00 Утро России.
05 «ТЫВА»
35 - 06.41 МЕДЭЭЛЕР-ТЫВА ЧЕРДЕ.
35 - 07.41 ВЕСТИ-ТЫВА.
35 - 08.41 МЕДЭЭЛЕР-ТЫВА ЧЕРДЕ.
00 «ТЫВА»
00 МЕДЭЭЛЕР-ТЫВА ЧЕРДЕ.
00 ВЕСТИ ТЫВА.
РОССИЯ
00 «Кулагин и партнеры»

13.00 «Тайны следствия», т/с.
14.00 ВЕСТИ.
«ТЫВА»
14.30 ВЕСТИ-ТЫВА.
РОССИЯ
14.50 ВЕСТИ. Дежурная часть.
15.05 «Все к лучшему», т/с.
16.00 ВЕСТИ.
«ТЫВА»
16.30 МЕДЭЭЛЕР-ТЫВА ЧЕРДЕ.
РОССИЯ
16.50 «Ефросинья. Продолжение», т/с.
17.55 «Здравствуй, мама!», т/с.
18.55 «Прямой эфир».
20.00 ВЕСТИ.
«ТЫВА»
20.30 ВЕСТИ-ТЫВА.
РОССИЯ
20.50 Спокойной ночи, малыши!
21.00 «Утомленные солнцем-2».
22.45 «СССР. Крушение».
23.55 «Исаев», т/с.
00.50 ВЕСТИ+.
01.10 - 02.11 «Профилактика».
НТВ
05.55 «НТВ утроем».
08.30 «Морские дьяволы», т/с.
09.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие.
10.00 СЕГОДНЯ.
10.20 «Внимание: розыск!» с Ириной Волк.
10.55 «До суда».
12.00 Суд присяжных.
13.00 СЕГОДНЯ.
13.25 «Судебный детектив».
14.40 «Центр помощи «Анастасия».
15.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие.
16.00 СЕГОДНЯ.
16.25 «Прокурорская проверка».
17.40 «Говорим и показываем», ток-шоу.
18.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие.
19.00 СЕГОДНЯ.
19.30 «Литейный».
21.25 «Дикий-2», фильм.
23.15 «СЕГОДНЯ. Итоги».
23.35 «ГРУ. Тайны военной разведки».
00.30 «Внимание: розыск!» с Ириной Волк.
01.10 «Таинственная Россия: Ямало-Ненецкий автономный округ. Проклятые шаманы?».
02.05 Кулинарный поединок.
03.05 «Славка на жизнь».

04.55 - 05.55 «Сыщики».
СТС
06.00 Мультфильмы.
06.55 «Смешарики», м/ф.
07.00 «Приключения мультяшек», м/ф.
07.30 «Приключения Вуди и его друзей», м/ф.
08.00 «Даешь молодежь!», т/с.
08.30 «Молодожены».
09.00 «Светофор».
09.30 «Воронины».
10.00 «Шкал».
12.20 «6 кадров».
13.00 «Ералаш».
14.00 «Клуб Винкс - школа волшебниц», м/ф.
14.30 «Приключения Вуди и его друзей», м/ф.
15.00 «Приключения Джеки Чана», м/ф.
15.30 «Ералаш».
16.00 «Палыны дочки», т/с.
17.30 «Галилео».
18.30 «Даешь молодежь!», т/с.
19.00 «Воронины».
19.30 «Молодожены».
20.30 «Светофор».
21.30 «Святой».
23.40 «6 кадров».
00.30 «Информация».
01.00 «Хорошие шутки».
02.50 «Кадетство».
05.20 Мультфильмы.
05.50 - 05.59 Музыка на СТС.
ТНТ
06.00 «СуперИнтуиция».
07.00 НОВОСТИ. Прогноз погоды.
07.30 Народный рейтинг. Угадай-ка.
07.55 «Жизнь и приключения робота-подростка», м/ф.
08.30 «Универ».
09.30 «Счастливы вместе», м/ф.
10.40 «Эй, Арнольд!», м/ф.
11.40 «Губка Боб Квадратные штаны», м/ф.
12.30 «Приключения Джимми Нейтрона, мальчика-гения», м/ф.
13.30 «Бен 10: инопланетная сила», м/ф.
14.00 НОВОСТИ. Прогноз погоды.
14.20 Народный рейтинг. Угадай-ка.
14.30 «Дом-2. Live».
16.05 «Четыре Рождества».
18.00 «Интерны».
18.30 «Универ. Новая общага».
19.00 НОВОСТИ. Прогноз погоды.
19.30 Народный рейтинг. Угадай-ка.
19.40 Саквояж.
20.00 «Интерны».
20.30 «Универ. Новая общага».
21.00 «Санта Клаус 3. Хозяин полю-

са», комедия.
23.00 «Дом-2. Город любви».
00.00 «Дом-2. После заката».
00.30 НОВОСТИ. Прогноз погоды.
01.00 «V-визитеры».
01.50 «Дом-2. Город любви».
02.50 «Мистер Вудкок».
04.35 «Два Антона».
05.40 - 06.00 «Комедианты».
ДОМАШНИЙ
06.30 «Одна за всех».
07.00 «Джейми: в поисках вкуса».
07.30 «Моя прекрасная няня».
08.00 «Татьянин день», т/с.
09.00 «По делам несовершеннолетних».
10.00 «Дела семейные».
12.00 Красота требует!
13.00 «Прилетит вдруг волшебник», мелодрама.
15.00 «Женская дружба».
16.00 «Сиделка», авантюрная драма.
18.00 «Не родись красивой».
19.00 «Выхожу тебя искать».
21.05 «Бабье лето».
22.00 «Тюдоры», т/с.
23.00 «Одна за всех».
23.30 «Фокусник», мелодрама.
01.30 «Возвращение Шерлока Холмса».
05.40 Музыка на «Домашнем».
06.00 - 06.29 «Кинобогини».
5 КАНАЛ
06.00 Сейчас.
06.10 «Стратегия прорыва».
06.25 «Календарь природы. Зима».
06.55 «Место происшествия».
07.00 Утро на «5».
09.25 «Криминальные хроники».
10.00 Сейчас.
10.30 «Террористка Иванова».
12.00 Сейчас.
12.30 «Террористка Иванова».
15.00 «Место происшествия».
15.30 Сейчас.
16.00 Открытая студия.
18.00 «Место происшествия».
18.30 Сейчас.
19.00 «Детективы. Вместо меня».
19.30 «Детективы. История, леденящая кровь».
20.00 «След. Рикшет».
20.50 «След. Собачья смерть».
21.35 «Место происшествия».
22.00 Сейчас.
22.25 «Одиноком предоставляется общежитие», фильм.
00.05 «Маленькая Вера», фильм.
02.35 «Бешеный пес и Глори», комедия.
04.05 «После смерти».
04.50 «Календарь природы. Зима».
05.15 - 05.55 «Эхнатон и Нефертити».

Цари и боги Египта.

КУЛЬТУРА

06.30 «Евроньюс».
10.00 «Наблюдатель».
11.15 «Володя большой, Володя маленький».
12.25 Документальная камера.
13.10 «Раскрытые тайны Рима».
14.00 «Мой Эрмитаж».
14.30 «Строгов».
15.40 Новости культуры.
15.50 «Веселый курятник», м/ф.
16.10 «Принцесса из Манджипура».
16.35 «Рассказы о природе».
17.05 Театральная летопись.
17.30 Великие симфонисты.
18.10 «Родовое гнездо. Из истории ФИАна имени П.Н.Лебедева».
18.35 Ступени цивилизации.
19.30 Новости культуры.
19.45 Главная роль.
20.05 Власть факта.
20.45 «Больше, чем любовь».
21.25 Academia
22.15 «Игра в бисер» с Игорем Волгиным.
23.00 «Архетип. Невроз. Либи́до».
23.30 Новости культуры.
23.50 «Командор».
01.25 Борис Тевлин и камерный хор Московской консерватории.
01.55 Academia
02.40 - 02.55 «Скальные храмы в Махабалипураме».

• Хөй-ле айтырыглар аразындан

Чоок өңүк болур

Бажыңында дириг амытаннар тудуп турар чамдык кижилер депрессия байдалында ыңдыг-ла белен алыспас деп санап турар. Моортай багай энергиязын ап алып, а ыт эки энергияны ээзинге бээр. Эртемендерниң санап турары биле алырга, ыттың бажын суйбааны бир таблетка ношпаның күжүңге дең болуп турар. Попугайлар, балыктар база эмнээшкин салдарын чедирип болур, кол-ла чуве оларның биле чоок өңүк болуру.

СРЕДА, декабрь 14

1 КАНАЛ

05.00 Телеканал «Доброе утро».
09.00 НОВОСТИ.
09.05 Контрольная закупка.
09.40 «Жить здорово!».
10.50 Модный приговор.
11.50 «Женский журнал».
12.00 НОВОСТИ.
12.20 «Агент национальной безопасности».
13.20 «Участковый детектив».
14.00 Другие НОВОСТИ.
14.20 Понять. Простить.
15.00 НОВОСТИ.
15.25 «Хочу знать» с Михаилом Ширвиндтом.
15.55 «Обручальное кольцо», т/с.
16.55 «Свобода и справедливость» с Андреем Макаровым.
18.00 Вечерние НОВОСТИ (с субтитрами).
18.50 «Давай поженимся!».
19.55 «Пусть говорят».
21.00 «ВРЕМЯ».
21.30 «Жизнь и приключения Мишки Япончика», т/с.
22.30 Среда обитания. «Ноль калорий».
23.30 Ночные НОВОСТИ.
23.55 «Городские пизоны». «Убийство».
01.00 «Возвращение универсального солдата», фильм.
02.35 – 04.40 «Воссоединение семьи Медеи», фильм.

РОССИЯ

05.00 Утро России.
«ТЫВА»
06.35 - 06.41 МЕДЭЭЛЕР-ТЫВА ЧЕРДЕ.
07.35 - 07.41 ВЕСТИ-ТЫВА.
08.35 - 08.41 МЕДЭЭЛЕР-ТЫВА ЧЕРДЕ.

РОССИЯ

09.05 «С новым домом!», ток-шоу.
10.00 «О самом главном», ток-шоу.
11.00 ВЕСТИ.

«ТЫВА»

11.30 МЕДЭЭЛЕР-ТЫВА ЧЕРДЕ.

11.50 ВЕСТИ-ТЫВА.

РОССИЯ

11.50 «Кулагин и партнеры».
13.00 «Тайны следствия», т/с.
14.00 ВЕСТИ.

«ТЫВА»

14.30 ВЕСТИ-ТЫВА.

РОССИЯ

14.50 ВЕСТИ. Дежурная часть.
15.05 «Все к лучшему», т/с.
16.00 ВЕСТИ.

«ТЫВА»

16.30 МЕДЭЭЛЕР-ТЫВА ЧЕРДЕ.

РОССИЯ

16.50 «Ефросинья. Продолжение», т/с.
17.55 «Здравствуй, мама!», т/с.
18.55 «Прямой эфир».
20.00 ВЕСТИ.

«ТЫВА»

20.30 ВЕСТИ-ТЫВА.

РОССИЯ

20.50 Спокойной ночи, малыши!
21.00 «Утомленные солнцем-2».
22.55 «СССР. Крушение».
00.05 «Исаев», т/с.
00.55 ВЕСТИ+.
01.25 – 02.26 «Профилактика».

НТВ

05.55 «НТВ утром».
08.30 «Морские дьяволы», сериал.
09.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие.
10.00 СЕГОДНЯ.

10.20 «В зоне особого риска».

10.55 «До суда».

12.00 Суд присяжных.

13.00 СЕГОДНЯ.

13.25 «Судебный детектив».

14.40 «Центр помощи «Анастасия».

15.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие.

16.00 СЕГОДНЯ.

16.25 «Прокурорская проверка».

17.40 «Говорим и показываем».

18.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие.

19.00 СЕГОДНЯ.

19.30 «Литейный», сериал.

21.25 «Дикий-2», т/с.
23.30 «СЕГОДНЯ. Итоги».
23.50 «Путь самца».
01.55 Квартальный вопрос.
02.55 «Ставка на жизнь», сериал.
04.50 – 05.55 «Сыщики».

СТС

06.00 Мультфильмы.
06.55 «Смешарики», м/ф.
07.00 «Приключения мультяшек», м/ф.
07.30 «Приключения Вуди и его друзей», м/ф.
08.00 «Даешь молодёжь!».
08.30 «Молодожены».

09.00 «Светофор».

09.30 «Воронины».

10.00 «Святой».

12.10 «6 кадров».

13.00 «Ералаш».

14.00 «Клуб Винкс – школа волшебниц», м/с.

14.30 «Приключения Вуди и его друзей», м/ф.

15.00 «Приключения Джеки Чана», м/ф.

15.30 «Ералаш».

16.00 «Палины дочери», т/с.

17.30 «Галилео».

18.30 «Даешь молодёжь!».

19.00 «Воронины».

19.30 «Молодожены».

20.30 «Светофор».

21.30 «Флаббер-попрыгунчик».

23.15 «6 кадров».

00.30 «Информация».

01.00 «Новые Робинзоны».

02.50 «Кадетство».

05.20 «Мультфильмы».

05.45 – 05.59 Музыка на СТС.

ТНТ

06.00 «СуперИнтуиция».
07.00 НОВОСТИ. Прогноз погоды.
07.30 Народный рейтинг. Угадай-ка.
07.55 «Жизнь и приключения робота-подростка», м/ф.
08.30 «Универ».
09.30 «Счастливы вместе».
10.40 «Эй, Арнольд!», м/с.
11.40 «Губка Боб Квадратные штаны», м/ф.
12.30 «Приключения Джимми Нейтрона, мальчика-гения», м/ф.

13.30 «Бен 10: инопланетная сила», м/с.
14.00 НОВОСТИ. Прогноз погоды.
14.10 Народный рейтинг. Угадай-ка.
14.30 «Дом-2. Lite».

16.05 «Санта Клаус 3. Хозяин полюса».

18.00 «Интерны».

18.30 «Универ. Новая общага».

19.00 НОВОСТИ. Прогноз погоды.

19.20 Народный рейтинг. Угадай-ка.

19.30 Открытый вопрос. Тел. в студии 8-905-920-10-20.

20.00 «Интерны».

20.30 «Универ. Новая общага».

21.00 «Гарольд и Кумар уходят в отрыв», комедия.

23.00 «Дом-2. Город любви».

00.00 «Дом-2. После заката».

00.30 НОВОСТИ. Прогноз погоды.

01.00 «V-визитеры».

01.50 «Дом-2. Город любви».

02.50 «Авангард».

04.40 «Два Антона».

05.40 – 06.00 «Комедианты».

ДОМАШНИЙ

06.30 «Одна за всех».

07.00 «Джейми: в поисках вкуса».

07.30 «Моя прекрасная няня».

08.00 «Татьянин день», т/с.

09.00 «По делам несовершеннолетних».

10.00 «Дела семейные».

12.00 «Каникулы любви», мелодрама.

14.00 «Звездные истории».

18.00 «Не родись красивой».

19.00 «Возвращение блудного папы», мелодрама.

21.00 «Бабы лето».

22.00 «Звездные истории».

23.00 «Одна за всех».

23.30 «Ловушка для одинокого мужчины», иронический детектив.

01.20 «Возвращение Шерлока Холмса».

5 КАНАЛ

06.00 «Сейчас».

06.10 «Стратегия прорыва».

06.25 «Календарь природы. Зима».

06.55 «Место происшествия».

07.00 Утро на «5».
09.25 «Криминальные хроники».
10.00 «Сейчас».
10.30 «Журов».
12.00 Сейчас.
12.30 «Журов». Продолжение.
15.00 «Место происшествия».
15.30 «Сейчас».
16.00 «Открытая студия».
18.00 «Место происшествия».
18.30 «Сейчас».
19.00 «Детективы. Заклятые сестры».
19.30 «Детективы. Освобождение».
20.00 «След. Цена обиды».
20.50 «След. 8 герц».
21.35 «Место происшествия».
22.00 «Сейчас».
22.25 «Родня», фильм.
00.20 «Красная площадь».
02.55 «Контракт века».
05.00 - 05.55 «После смерти».

КУЛЬТУРА

06.30 «Евроньюс».
10.00 «Наблюдатель».
11.15 «Любовь к ближнему».
12.35 «Жюль Верн».
12.45 «Кушкеш-Оол. Мальчик-птица».
13.10 «Раскрытые тайны Рима».
14.00 Красуйся, град Петров!
14.30 «Строгости».
15.40 Новости культуры.
15.50 «Веселый курятник», м/ф.
16.10 «Принцесса из Манджипура».
16.35 «Рассказы о природе».
17.05 Театральная летопись.
17.30 Великие симфонисты.
18.25 «Гилберт Кит Честертон».
18.35 Ступени цивилизации.
19.30 Новости культуры.
19.45 Главная роль.
20.05 «Абсолютный слух».
20.45 Жизнь замечательных идей.
21.10 «Скальные храмы в Махабалипураме».
21.25 Academia.
22.15 Магия кино.
23.00 «Архетип. Невроз. Либи́до».
23.30 Новости культуры.
23.50 «Командор».
01.30 «Исаак Шварц. Другие измерения».
01.55 Academia.
02.40 – 02.55 «Ицукисима. Говорящая природа Японии».

ЧЕТВЕРГ, декабрь 15

1 КАНАЛ

05.00 Телеканал «Доброе утро».
09.00 НОВОСТИ.
09.05 Контрольная закупка.
09.40 «Жить здорово!».
10.50 Модный приговор.
11.50 «Женский журнал».
12.00 НОВОСТИ.
12.20 «Агент национальной безопасности».
13.20 «Участковый детектив».
14.00 Другие НОВОСТИ.
14.20 Понять. Простить.
15.00 НОВОСТИ.
15.25 «Хочу знать».
15.55 «Обручальное кольцо», т/с.
16.55 «Свобода и справедливость» с Андреем Макаровым.
18.00 Вечерние НОВОСТИ (с субтитрами).
18.50 «Давай поженимся!».
19.55 «Пусть говорят».
21.00 «ВРЕМЯ».
21.30 «Жизнь и приключения Мишки Япончика».
22.40 «Человек и закон» с Алексеем Пимановым.
23.30 Ночные НОВОСТИ.
00.00 Кубок Первого канала по хоккею. Сборная России - сборная Финляндии. Прямой эфир.
02.10 «Мест», фильм.
04.30 – 04.55 «Хочу знать» с Михаилом Ширвиндтом.

РОССИЯ

05.00 Утро России.
«ТЫВА»
06.35 - 06.41 МЕДЭЭЛЕР-ТЫВА ЧЕРДЕ.
07.35 - 07.41 ВЕСТИ-ТЫВА.
08.35 - 08.41 МЕДЭЭЛЕР-ТЫВА ЧЕРДЕ.

РОССИЯ

07.00 Доброе утро.

«ТЫВА»

09.05 «Дохеда сума, шыкта хүреш...» (Сума хүрешке Россияның алдарлыг тренери Радислав Монгуштуң чырык адынга тураскааткан тыва хүреш).

09.35 Хөгжүмнүг байыр.

РОССИЯ

10.00 «О самом главном».

11.00 ВЕСТИ.

«ТЫВА»

11.30 МЕДЭЭЛЕР-ТЫВА ЧЕРДЕ.

11.50 «ВЫБОРЫ-2011».

РОССИЯ

11.50 «Кулагин и партнеры».

13.00 «Тайны следствия», т/с.

14.00 ВЕСТИ.

«ТЫВА»

14.30 ВЕСТИ-ТЫВА.

РОССИЯ

14.50 ВЕСТИ. Дежурная часть.
15.05 «Все к лучшему», т/с.
16.00 ВЕСТИ.

«ТЫВА»

16.30 МЕДЭЭЛЕР-ТЫВА ЧЕРДЕ.

РОССИЯ

16.50 «Ефросинья. Продолжение», т/с.
17.55 «Здравствуй, мама!», т/с.
18.55 «Прямой эфир».
20.00 ВЕСТИ.

«ТЫВА»

20.30 ВЕСТИ-ТЫВА.

РОССИЯ

20.50 Спокойной ночи, малыши!
21.00 «Загадка для Веры».

23.50 «Исаев».

00.50 ВЕСТИ+.

01.10 – 02.11 «Профилактика».

НТВ

05.55 «НТВ утром».

08.30 «Морские дьяволы», т/с.

09.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие.

10.00 СЕГОДНЯ.

10.20 «Медицинские тайны».

10.55 «До суда».

12.00 Суд присяжных.

13.00 СЕГОДНЯ.

13.25 «Судебный детектив».

14.40 «Центр помощи «Анастасия».

15.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие.

16.00 СЕГОДНЯ.

16.25 «Прокурорская проверка».

17.40 «Говорим и показываем», ток-шоу.

18.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие.

19.00 СЕГОДНЯ.

19.30 «Литейный», сериал.

21.25 «Дикий-2», сериал.

23.15 «СЕГОДНЯ. Итоги».

23.35 «Женский взгляд».

00.25 «Всегда впереди. Казанский (Приволжский) федеральный университет».

01.20 Дачный ответ.

02.25 ФУТБОЛ. Лига Европы УЕФА.

«Андерлехт» (Бельгия) - «Локомотив» (Россия).

04.40 «Лига чемпионов УЕФА. Обзор».

05.10 – 05.55 «Один день. Новая версия».

СТС

06.00 Мультфильмы.

06.55 «Смешарики», м/ф.

07.00 «Приключения мультяшек».

07.30 «Приключения Вуди и его друзей», м/ф.

08.00 «Даешь молодёжь!».

08.30 «Молодожены».

09.00 «Светофор».

09.30 «Воронины».

10.00 «6 кадров».

12.00 «Мосгорсмерх».

13.00 «Ералаш».

14.00 «Клуб Винкс – школа волшебниц», м/ф.

14.30 «Приключения Вуди и его друзей», м/ф.

15.00 «Приключения Джеки Чана», м/ф.

15.30 «Ералаш».

16.00 «Палины дочери».

17.30 «Галилео».

18.30 «Даешь молодёжь!».

19.00 «Воронины».

19.30 «Молодожены».

20.30 «Светофор».

21.30 «Мой любимый марсианин».

23.15 «6 кадров».

00.30 «Информация».

01.00 «Хорошие шутки».

02.50 «Кадетство».

05.20 Мультфильмы.

05.50 – 05.59 Музыка на СТС.

ТНТ

06.00 «СуперИнтуиция».

07.00 НОВОСТИ. Прогноз погоды.

07.20 Народный рейтинг. Угадай-ка.

07.25 «Покемоны. Алмаз и жемчуг», м/ф.

07.55 «Жизнь и приключения робота-подростка», м/ф.

08.30 «Универ».

ПЯТНИЦА, декабрь 16

• Кадыкшыл

ХОЛУВУСТА...

Амгы бо нарын болгаш далаш үеде улус стресске бо-ла алыскан болур. Оон адырлып ап болурунун аргалары бар болгай аан, индий, кыдат болгаш көрей аргалар-биле эмнээшкин — кадыкшылга системазынын бисте келген хевирлери база бар-дыр, ону база ажыглап, ол бо удаада холдарга хамааржыр.

Кижинин холдарынын нервилери биле баш мээзи тудуш дээр болгай. Холдарынын салааларын массажап тургаш, иштики янзы-бүрү органнарнын ажылдар байдалын, шынарын чогумчудар, азы Чөөн чүктүн өөредии салаа бүрүзүнүн кайы-бир тодаргай орган-биле рефлекторлуг харылзаалыын бадыткап турар. Чижээ, улуг салаага чоруткан массаж баш мээзинин идепкейлиг ажылдарына дузалаар, ийги салаага массаж — ижин-хырыннын байдалына дээш-тиг салдарлыг, үшкүзү — ижин-шөйүндүгө, дөрт дугаар салаага — баарга дузалаар, беш дугаар салаага чоруткан массаж чүрекке дузалаар. Оон-биле кады биче салаага кончуг таптыг чоруткан массаж нервиленип, турупкан байдалдан кижини үндүрер шынарлыг.

Адыш иштинде болгаш салааларда хей санныг клеткалар долгандыр байдалдарны хүлээп ап, баш мээзинче чугула информацияны дамчыдар шынарлыг: чүге дизе салаа бүрүзүнүн бажында баш мээзи-биле тудуш клеткалар ыйышкыннын күжүн, температура, аарышкынны... «билип» турар деп болур.

Кыдатта адышка массаж кылырынга даш азы демир шарларны ажыглап турар. А бистер оларнын орнунга грек тооруктарны ажыглап болур бис. Массажтын үези 5-10 минутадан эртпес. Ону телевизор мурнунга азы ажылдап олура, хүнде 3-4 удаа кылып болур.

1. Тоорукту адыштар аразынга салгаш, дескиндириг шимчээшкиннерни чорудар. Тоорукту иде аарак шимчедиринге баштайгы дээрзинде улуг күш үндүрбес ужурулуг, оон харын чоорту күженишкинни улгаттырар. Үези — 1-3 минута.

2. Массажты ийи тоорук-биле база чорудуп болур. Адыштарга дең хемчээлдиг ийи тоорукту алгаш, бир тоорукту өскезин ажылдыр оожум темп-биле чууп, азы адыш иштинге иелдирзин бот-боттарын сүрүштүр долгандырыг шимчээшкиннерин чорудар (оң талакы адышка — шак согунчу-гаштарынын аайы-биле чорудар, солагай адышка — удурланыш-тыр). Үези — 3-5 минута.

3. Тоорук чок болза, алды хажылыг карандашты массажака ажыглап болур. Ону адыштар аразынга алгаш, карандашты чууп, долгандырып шимчедир, оон чылыг илереп келгиче чедир шимчээшкинни чоорту элээн күш-телдирер. Үези — 1-2 минута. Оон соонда оң талакы холда карандаш-биле солагай холдун адыжынын артыы талазын чылыг билдинип келгиче чедир массажаар. Үези — 1-2 минута. Ол-ла мергел-жилгени солагай хол-биле кылыр.

Карандашты оң талакы хол-биле алгаш, солагай холдун салааларынын иштики талазынга чорудар. Ону өске талазынга база шак-ла ынчаар ажыглаар. Үези — 2-3 минута. Массажты дооскаш, оң талакы хол-биле солагай талакы холдун (оон дедир) салаа бүрүзүн (улуг эргектен эгелээр) баштай узун дургаар, оон доора тудуп массажаар. Үези — 2-3 минута.

1 КАНАЛ

Телеканал «Доброе утро». НОВОСТИ. Контрольная закупка. «Жить здорово!». Модный приговор. Женский журнал. НОВОСТИ. «Агент национальной безопасности». Участковый детектив. Другие НОВОСТИ. Понять. Простить. НОВОСТИ. Республика Казахстан. Куда лет мечты. Обручальное кольцо. Жди меня. Вечерние НОВОСТИ (с субтитрами).

Поле чудес. Пусть говорят. ВРЕМЯ. Государственному Кремлевскому дворцу — 50 лет! Юбилейный. Дневник Бриджит Джонс. Принц приливов, фильм. 05.40 «Зуд седьмого года».

РОССИЯ

тро России. «ТЫВА» 08.35 ВЕСТИ — ТЫВА ЧЕРДЕ. ЕСТИ — ТЫВА.

РОССИЯ

Мусульмане. С новым домом!», ток-шоу. О самом главном», ток-шоу. ЕСТИ.

«ТЫВА»

ЕСТИ — ТЫВА ЧЕРДЕ.

РОССИЯ

Кулагин и партнеры. «Мой серебряный шар». ЕСТИ.

«ТЫВА»

ЕСТИ — ТЫВА.

РОССИЯ

ЕСТИ. Дежурная часть. Все к лучшему. ЕСТИ.

«ТЫВА»

ЕСТИ — ТЫВА ЧЕРДЕ.

РОССИЯ

Ефросинья. Продолжение.

17.55 «Здравствуй, мама!»

18.55 «Прямой эфир».

20.00 ВЕСТИ.

«ТЫВА»

20.30 ВЕСТИ — ТЫВА.

РОССИЯ

20.50 Спокойной ночи, малыши! 21.00 «Кривое зеркало». 23.05 «Мужская интуиция», фильм. 01.15 — 02.53 «Мой сын, мой сын, что ты наделал?», фильм.

НТВ

05.55 «НТВ утроем». 08.30 «Морские дьяволы». 09.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие. 10.00 СЕГОДНЯ. 10.20 Спасатели. 10.55 «До суда». 12.00 Суд присяжных. 13.00 СЕГОДНЯ. 13.25 «Суд присяжных. Окончательный вердикт». 14.40 «Центр помощи «Анастасия». 15.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие. 16.00 СЕГОДНЯ. 16.25 «Прокурорская проверка». 17.40 «Говорим и показываем». 18.30 Обзор. Чрезвычайное происшествие. 19.00 СЕГОДНЯ. 19.30 «Литейный», фильм. 22.30 «История всероссийского обмана. Народная медицина». 23.15 «25 лет. История о будущем», фильм. 00.25 «Одиночка». 02.30 «Ставка на жизнь». 04.25 — 05.35 «Сыщики», сериал.

СТС

06.00 Мультфильмы. 06.55 «Смешарики», м/ф. 07.00 «Приключения мультяшек», м/ф. 07.30 «Приключения Вуди и его друзей», м/ф. 08.00 «Даешь молодежь!». 08.30 «Молодожены». 09.00 «Светофор». 09.30 «Воронины». 10.30 «Бетховен-5». 11.45 «6 кадров». 13.00 «Ералаш». 14.00 «Клуб Винкс — школа волшебниц», м/ф. 14.30 «Приключения Вуди и его друзей», м/ф. 15.00 «Приключения Джеки Чана».

м/ф. 15.30 «Ералаш». 16.00 «Палины дочки». 17.30 «Галилео». 18.30 «Даешь молодежь!». 19.00 «Воронины». 21.00 «Миллионер из трущоб». 23.15 «Даешь молодежь!». 00.15 «6 кадров». 01.15 «Хорошие шутки». 02.55 «Кадетство». 05.25 «Возвращение блудного попугая», м/ф. 05.35 — 05.59 Музыка на СТС.

ТНТ

06.00 «СуперИнтуиция». 07.00 НОВОСТИ. Прогноз погоды. 07.30 Народный рейтинг. Угадай-ка. 07.55 «Жизнь и приключения робота-подростка», м/ф. 08.30 «Универ». 09.30 «Счастливы вместе». 10.40 «Эй, Арнольд!», м/ф. 11.40 «Губка Боб Квадратные штаны», м/ф. 12.30 «Приключения Джимми Нейтрона, мальчика-гения», м/ф. 13.30 «Бен 10. Инопланетная сила», м/ф. 14.00 НОВОСТИ. Прогноз погоды. 14.20 Угадай-ка. Обзор звонков. 14.30 «Дом-2. Lite». 16.05 «Гарольд и Кумар. Побег из Гуантанамо». 18.00 «Интерны». 18.30 «Универ. Новая общага». 19.00 НОВОСТИ. Прогноз погоды. 19.45 Народный рейтинг. Угадай-ка. Обзор звонков. 20.00 «Битва экстрасенсов». 21.00 «Комеди Клуб». 22.00 «Comedy Баттл. Кастинг». 23.00 «Дом-2. Город любви». 00.00 «Дом-2. После заката». 00.30 НОВОСТИ. Прогноз погоды. 01.00 «V-визитеры». 01.50 «Дом-2. Город любви». 02.50 «Нянька по вызову». 04.50 «Школа ремонта». 05.50 — 06.00 «Саша+Маша».

ДОМАШНИЙ

06.30 «Одна за всех». 07.00 «Джейми у себя дома». 07.30 «Одна за всех». 07.40 «Деревенская комедия», лирическая комедия. 18.00 «Моя правда». 19.00 «Одиночки», мелодрама. 20.55 «С новым годом, папа!», рождественская комедия. 22.50 «Одна за всех».

СУББОТА, декабрь 17

1 КАНАЛ

НОВОСТИ. Али-Баба и сорок разбойников. Играй, гармонь любимая!». Искней-клуб. Мимицы и умники. Слово пастыря». НОВОСТИ. Мак. «Высоцкий. Так оставьте же споры...» НОВОСТИ. Суэта суэта. Зима в Простоквашино», м/ф. Умница, красавица. Эсе хиты «Юмор FM» на

Вечерние НОВОСТИ (с субтитрами). Кто хочет стать миллионером. ВРЕМЯ. Два дня. Проекторперисхилтон. Что? Где? Когда? Субок Первого канала по России — Швеция. Субок Первого канала по Чехия — Финляндия. 05.40 «Алексей Булдаков. Блин, дае!», фильм.

РОССИЯ

Время радости. Сельское утро. Диалоги о животных. ЕСТИ.

«ТЫВА»

ЕСТИ — ТЫВА ЧЕРДЕ.

РОССИЯ

Военная программа. Субботник. Городок». Дайджест.

«ТЫВА»

Русский репортаж. Сва — территория развития. В гостях у байыр.

РОССИЯ

ЕСТИ.

«ТЫВА»

ЕСТИ — ТЫВА.

РОССИЯ

11.20 ВЕСТИ. Дежурная часть. 11.55 «Честный детектив». 12.25 «Пятая группа крови». 14.00 ВЕСТИ.

«ТЫВА»

14.20 ВЕСТИ — ТЫВА ЧЕРДЕ.

РОССИЯ

14.30 «Пятая группа крови». 16.55 «Новая волна-2011». Лучшее. 18.55 Шоу «Десять миллионеров». 20.00 ВЕСТИ в субботу. 20.45 «В полдень на пристани». 00.35 «Девчата». 01.10 — 02.53 «Клинок».

НТВ

05.35 «Аэропорт», сериал. 07.25 Смотр. 08.00 СЕГОДНЯ. 08.20 Лотерея «Золотой ключ». 08.45 «Академия красоты с Ляйсан Утяшевой». 09.20 «Готовим с Алексеем Зиминым».

СТС

10.00 СЕГОДНЯ. 10.20 Главная дорога. 10.55 Кулинарный поединок. 12.00 Квартирный вопрос. 13.00 СЕГОДНЯ. 13.20 «Дорожный патруль-4». 15.05 Своя игра. 16.00 СЕГОДНЯ. 16.20 «Таинственная Россия». 17.20 Очная ставка. 18.20 Обзор. Чрезвычайное происшествие. 19.00 СЕГОДНЯ. 19.25 Профессия — репортер. 19.55 «Программа максимум». 21.00 «Русские сенсации». 21.55 Ты не поверишь! 22.50 «Последнее слово». 00.00 «Отставник-2». 01.55 «Дорожный патруль-4». 03.50 — 05.00 «Кремлевская кухня».

ТНТ

06.00 «Эй, Арнольд!», м/ф. 07.00 «Как говорит Джинджер», м/ф. 08.30 «Женская лига. Парни, деньги и любовь». 09.00 НОВОСТИ. Прогноз погоды.

09.45 Народный рейтинг. Угадай-ка. Обзор звонков. 09.30 «Бигабум». 10.00 «Женская лига. Парни, деньги и любовь». 10.30 «Школа ремонта». 11.30 «Ешь и худей!». 12.00 «Отчаянные 30-летние». 13.00 «Comedy Woman». 14.00 «Комеди Клуб». 15.00 «Битва экстрасенсов». 16.00 «СуперИнтуиция». 17.00 «Comedy Woman». 18.00 «Интерны». 19.00 Саквояж. 20.00 Большое кино по субботам. «Пятый элемент». 22.20 «Комеди Клуб. Лучшее». 23.00 «Дом-2. Город любви». 00.00 «Дом-2. После заката». 00.30 «Ху из Ху». 01.00 «Солдат». 02.55 «Дом-2. Город любви». 03.55 «Секс с Анфисой Чеховой». 04.25 «СуперИнтуиция». 05.25 — 06.00 «Саша + Маша».

СТС

06.00 Мультфильмы. 07.20 «Пастушка и трубочист», м/ф. 08.00 «Волшебные Поплики», м/ф. 08.30 «Жизнь с Луи», м/ф. 09.00 «Галилео». 10.00 «Новаторы», м/ф. 10.30 «Ералаш». 11.00 «Это мой ребенок!». 12.00 «Воронины». 14.00 «Молодожены». 16.00 «Ералаш». 16.55 «Даешь молодежь!». 19.30 «Атлантида-2. Возвращение Майло», м/ф. 21.00 «К-911». 22.45 «Нереальная история». 23.45 «Детали. Новейшая история». 00.45 «6 кадров». 01.15 «Хорошие шутки». 03.00 «Кадетство». 05.25 «Возвращение блудного попугая», м/ф. 05.35 — 05.59 Музыка на СТС.

ДОМАШНИЙ

06.30 «Одна за всех». 07.00 «Джейми у себя дома». 07.30 «Марья-искусница, сказка». 08.55 «Ксения, любимая жена

23.30 «Прощение», мелодрама. 01.20 «Дикий ветер», драма. 03.30 «Записки о Шерлоке Холмсе». 05.30 — 06.29 «Кинобогини».

5 КАНАЛ

06.00 Сейчас. 06.10 «Момент истины». 07.00 Утро на «5». 09.25 «Криминальные хроники». 10.00 Сейчас. 10.30 «Родня». 12.00 «Сейчас». 12.30 «Родня». 12.55 «Дело Румянцев». 15.00 «Место происшествия». 15.30 «Сейчас». 16.00 «Открытая студия». 18.00 «Место происшествия». 18.30 «Сейчас». 19.00 «Криминальные хроники». 20.00 «След. Важнейшее из искусств». 20.50 «След. Любит — не любит». 21.35 «След. Соседи». 22.25 «Журов». 02.10 «Оглянись». 03.40 «Битва за полюса». 04.30 «После смерти». 05.15 — 05.55 «Календарь природы. Зима».

КУЛЬТУРА

06.30 «Евроньюс». 10.00 Новости культуры. 10.20 «Партийный билет». 12.15 «Такси. Первое лицо Будды». 12.30 К 115-летию со дня рождения Анастасии Зуевой. «Сколько сыграно — столько прожито...». 13.10 «Раскрытые тайны Рима». 14.00 Письма из провинции. 14.30 «Строгов». 15.40 Новости культуры. 15.50 «Веселый курятник», м/ф. 16.25 «Принцесса из Манджипура», м/ф. 16.50 «За семью печатями». 17.20 «Заметки натуралиста». 17.50 «Вячеслав Овчинников. Симфония без конца». 18.30 «Вартбург. Романтика средневековой Германии». 18.45 Билет в Большой. 19.30 Новости культуры. 19.50 Смехоностальгия. 20.20 «Искатели». 21.10 К 90-летию со дня рождения Юрия Никулина. «Острова». 21.50 «Двадцать дней без войны». 23.30 Новости культуры. 23.50 «Командор». 01.30 «Кто там». 01.55 — 02.55 Концерт Юджи Вонг в Верье.

Федора». 10.40 «Женский род». 15.30 Свадебное платье. 16.00 Спросите повара. 17.00 Красота требует! 18.00 «Она написала убийство». 19.00 «Борджиа». 23.00 «Одна за всех». 23.30 «Помни меня», драма. 01.40 «Степфордские жены», триллер. 04.00 «Записки о Шерлоке Холмсе». 06.00 — 06.29 «Мужские истории».

5 КАНАЛ

06.00 Мультфильмы. 08.35 «Волшебная лама Аладдина». 10.00 Сейчас. 10.10 «След». 18.30 Сейчас. 19.00 «Правда жизни». 19.30 «Доставить любой ценой». 22.55 «Империя. Август, первый император». 02.25 «Непобедимый» Вестерн. 04.50 — 05.55 «После смерти».

КУЛЬТУРА

06.30 «Евроньюс». 10.00 Библийский сюжет. 10.35 «Лев Гурыч Синичкин». 11.50 «Мон-Сен-Мишель. Архитектурное чудо Франции». 12.10 «Личное время». Илзе Лиела. 12.35 «Снежная сказка». 13.40 «Летучий корабль», м/ф. 14.00 «Очевидное-невероятное». 14.30 «Вокзал мечты». 15.10 «Кто боится Вирджинии Вульф?», спектакль. 17.45 «Подводный мир Жака-Ива Кусто». 18.40 Большая семья. 19.35 «Романтика романа». 20.30 «Величайшее шоу на Земле. Михаил Врубель». 21.15 «Вадим Абдрашитов». 21.55 «Слуга». 00.10 «Тони Беннет — классик американской песни». 00.55 «Подводный мир Жака-Ива Кусто». 01.45 «Лев и Бык», м/ф. 01.55 Легенды мирового кино. 02.30 — 02.55 «Заметки натуралиста».

ВОСКРЕСЕНЬЕ, декабрь 18

1 КАНАЛ

06.00 НОВОСТИ.
06.10 «Отряд особого назначения».
07.50 Армейский магазин.
08.25 Дисней-клуб.
09.15 «Здоровье».
10.00 НОВОСТИ.
10.15 «Женский журнал».
10.25 «Непутевые заметки».
10.40 «Пока все дома».
11.30 Фазенда.
12.00 НОВОСТИ.
12.10 «Виталий Соломин. Между Ватсоном и «Зимней вишней».
13.10 «Специальное задание».
14.20 «Умница, красавица».
16.05 «Ералаш».
16.35 «Старики-разбойники».
18.15 «Юрий Никулин. Признание в любви».
19.20 Юрию Никулину – 90! Юбилейный вечер.
21.00 Воскресное «ВРЕМЯ».
22.00 «Большая разница».
23.05 «Красная звезда».
00.15 Кубок Первого канала по хоккею. Россия – Чехия.
02.15 Кубок Первого канала по хоккею. Швеция – Финляндия.
04.15 – 05.00 «Участковый детектив».

РОССИЯ

05.40 «Тайна «Черных дроздов».
07.20 Вся Россия.
07.30 Сам себе режиссер.
08.20 «Смехопанорама».
08.50 Утренняя почта.
09.30 «Сто к одному».

ТЫВА

10.20 ВЕСТИ. События недели.
РОССИЯ
11.00 ВЕСТИ.
11.10 «С новым домом!»
11.25 «Обменяли хулигана на Луиса Корвалана...»
12.20 «Пятая группа крови».
14.00 ВЕСТИ.

ТЫВА

14.20 МЕДЗЭЛЕР – ТЫВА ЧЕРДЕ.
РОССИЯ
14.30 «Пятая группа крови».
16.00 «Смеяться разрешается».
18.05 «Стиляги-шоу».

20.00 ВЕСТИ недели.
21.05 «Однажды в Новый год».
23.05 Специальный корреспондент.
00.05 – 02.10 «Отдамся в хорошие руки».

НТВ

05.00 «Аэропорт», сериал.
07.00 «В поисках Франции».
08.00 СЕГОДНЯ.
08.15 Лотерея «Русское лото».
08.45 Их нравы.
09.25 Едим дома.
10.00 СЕГОДНЯ.
10.20 «Первая передача».
10.55 «Развод по-русски».
12.00 Дачный ответ.
13.00 СЕГОДНЯ.
13.20 «Дорожный патруль-4».
15.05 Своя игра.
16.00 СЕГОДНЯ.
16.20 Следствие вели...
17.20 И снова здравствуйте!
18.20 Обзор. Чрезвычайное происшествие. Обзор.
19.00 «СЕГОДНЯ. Итоговая программа».
20.00 Чистосердечное признание.
20.50 «Центральное телевидение».
21.55 «Тайный шоу-бизнес».
22.55 «НТВшники».
00.00 «Обитель».
02.00 «Первый снег».
04.00 – 05.55 «Дорожный патруль-4».

ТНТ

06.00 Мультфильмы
08.25 «Женская лига. Парни, деньги и любовь».
08.55 «Лото Спорт Супер».
09.00 «Женская лига. Парни, деньги и любовь».
09.50 «Первая Национальная Лотерея».
10.00 «Школа ремонта».
11.00 «СуперИнтуиция».
12.00 «Новый девичий порядок».
13.00 «Золушка. Переагрузка».
14.00 «Счастливы вместе».
15.00 «Универ. Новая общага».
17.00 «Пятый элемент».
19.30 Наш город.
22.00 «Комеди Клуб».
23.00 «Дом-2. Город любви».
00.00 «Дом-2. После заката».

00.30 «Викинг против пришельцев».
02.50 «Дом-2. Город любви».
03.50 «Секс с Анфисой Чеховой».
04.20 «СуперИнтуиция».
05.20 – 06.00 «Саша + Маша».

СТС

06.00 «Земля до начала времен-7. Камень Холодного огня», м/ф.
07.20 «Храбрый портняжка», м/ф.
08.00 «Волшебные Поппикси», м/ф.
08.15 «Новаторы», м/ф.
08.30 «Дед Мороз и лето», м/ф.
09.00 «Самый умный».
10.45 «Ералаш».
11.00 «Битва интерьеров».
12.00 «Снимите это немедленно!»
13.00 «Съешьте это немедленно!»
13.30 «Ералаш».
14.00 «Светофор».
16.00 «Ералаш».
16.45 «К-911».
18.30 Шоу «Уральских пельменей».
19.30 Наш город.
20.00 «Люди-Хэ».
20.30 «6 кадров».
21.00 «К-9. Собачья работа-3».
22.50 Шоу «Уральских пельменей».
00.20 «Ответный удар».
02.10 «Хорошие шутки».
03.45 «Кадетство».
05.25 «Возвращение блудного попугая», м/ф.
05.35 – 05.59 Музыка на СТС.

ДОМАШНИЙ

06.30 «Одна за всех».
07.00 «Джейми у себя дома».
07.30 «Мечтатели из Бомбея».
08.20 «Прости, Аруна».
10.40 «Мечтатели из Бомбея».
11.40 «Волшебный бриллиант».
14.30 «Мечтатели из Бомбея».
15.30 Сладкие истории.
16.00 «Тюдоры».
18.00 «Она написала убийство».
19.00 «Компенсация», драма.
20.45 «Глухая звезда».
22.35 «Звездные истории».
23.00 «Одна за всех».
23.30 «Прекрасный ноябрь».
01.20 «Слова нежности».
03.55 «Записки о Шерлоке Холмсе».
06.00 – 06.29 «Мужские истории».

5 КАНАЛ

06.00 «Мальчик, которому предстояло стать королем».

Титов кудумчузу, 36

тел. 2-12-26, 2-12-28

Септээр:

Садар:

ПРИНТЕРЛЕРНИ, ХООЛГАЛААР АППАРАТТАРНЫ
ТЕЛЕФОННАРНЫ БОЛГАШ ФАКСТАРНЫ
КОМПЬЮТЕРЛЕРНИ

Кандыг-даа картриджтерни

КОМПЬЮТЕР ТЕХНИКАЗЫН
ТЕЛЕФОННАРНЫ БОЛГАШ
РАДИОТЕЛЕФОННАРНЫ

КОМПЬЮТЕРЛЕР ӨРТЭЭ 17000 рубльден өрү

ток кужуң ойлаар стабилизаторларны

07.00 «Планеты».
08.00 «Внимание, люди!»
10.00 Сейчас.
10.10 «Истории из будущего».
11.00 «Самые загадочные места мира».
11.30 «В нашу гавань заходили корабли...»
12.25 «Воскресный концерт. Кристина Орбакайте».
13.25 «Детективы».
17.30 «Место происшествия. О главном».
18.30 «Главное».
19.30 «Колечко с бирюзой».
22.55 «Империя. Нерон: император под влиянием женщин».
02.25 «Криминальные хроники».
03.20 «Место происшествия. О главном».
04.10 «Внимание, люди!»
04.55 – 05.55 «Планеты».

КУЛЬТУРА

06.30 «Европьюс».

10.00 «Юрий Никулин. Избранно»
10.35 «Цыганский барон».
11.55 «Тайна руин Больш Зимбабве».
12.10 Легенды мирового кино.
12.35 «Том Сойер».
13.55 Мультфильмы.
14.20 «Тайная жизнь мышей».
15.10 «Что делать?»
16.00 Гала-концерт Национального балета Кубы.
17.05 «Места и главы жизни целого Валентин Плучек».
18.00 «Искатели».
18.50 «Старые стены».
20.20 «Вся Россия». Фольклорный фестиваль.
22.00 «Контекст».
22.40 «Пролетая над гнездом кукушки».
01.05 Джем-5.
01.55 «Тайная жизнь мышей».
02.50 – 02.56 «Гюстав Курбе».

Билип алыры чугула

КАРАНТИН ЧАРЛАТТЫНГАН

Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызының бо чылдың октябрь 25-те доктаалы-биле Кызыл хоорайның оң талакы дачалар девискээринде картофельдин «алдынналчак нематоду» деп аарыгга карантин чарлаттыганы.

Ынчангаш оң талакы эриктиң 4 дугаарлыг «Сад дача» нитилелиниң Тажаная, Конечная дээш, оон-даа өске кудумчуларында карантинни чарлааны ол. 225 ажыг га черде «картофельдин алдынналчак нематоду» (борбак, узун, чинге кыжалар) деп халдаырлыг аарыгы бар дээрзи специалисттерниң чоруткан хыналдаларының түңнелинде билдинген. Ол талазы-биле тускай лабораторлуг хыналдаларны Россияның үнүштүн карантин талазы-биле эртем-шинчилел институтунуң Красноярскиде салбырынга чоруткан турган. Ынчалдыр бистин специалисттерниң хыналдаларындан ук дачаларда картофель аарыгы бар деп каразыглары бадыткааттыганы ол.

Ам карантин чарлаттыганды кандыг хемчеглерни чорудар ужурлугул? Бир дугаарында, ук девискээрден үрезинге, азы анаа чир-даа картофельге ыяап карантин сертификаты турар ужурлуг. Ол дээрже, картофельде ук аарыг чок чүүлду бадыткааны ол. Бир эвес ол девискээрге картофельди сертификат чокка садып турар болза, ону садып турар

улуска торгаалды онаар апаар.

Чогум картофельдин «алдынналчак нематоду» деп чүл? Ол дээрже картофельдин паразит аарыгыдыр. Азы картофельдин дузазы-биле чурттаар аарыг деп чугаалап болур. Чамдык таварылгаларда ол аарыг помидор болгаш баклажаннарже халдап болур. Бо аарыгны дача, сад участкаларының азы картофельден өскеде, кандыг-даа үнүш тарывайн турар черлерниң узуткакчызы деп санап турар. Бо аарыг бар черлерниң дүжүдү 30 ажыг, чамдыкта харын-даа 80-90 хуу безин бадып болур.

Картофель аарыг берген деп канчап билип ап болурул? Бир дугаарында, чаа үнүп келген үнүштүн сыптары бичилеп, эрте-ле саргарып эгелээр. Баштайгы дээрзинде адаккы бүрүлери, оон чоорту кырыкы бүрүлери саргарып, кадып каар. Картофель боду база бичии чемиштиг болгаш эвээш апаар. Ол дээрже паразит, борбак узун чинге кыжалар картофельдин чулуун, суун, ажыктыг чүүлдерин соруп чип, оон дузазы-биле амыдырап, өзүп

ковүдеп турарының хере-чизи ол.

Аарыг канчаар тарап болурул? Картофельдин боду болгаш хөзүн таварыштыр, идик адаанга чышпынган чер-довурак, малмаганның дуюун таварыштыр аарыг чок черлерже тарап, өске үнүштерже база халдап болур. Оон аңгыда чабс суу болгаш хат-биле безин тарап болурунун айыылы бар.

Бо аарыгны чок кылыр дизе, чугле тускай чарлаттыг карантинниң хемчеглер езугаар узуткаар. Химиктиг препараттарның дузазы-биле арыглаашкынны чорудар, бок үнүштерни чок кылыр, ук черлерге өске тараа культураларын, фасоль, горохту тарып, дүжүттү көвүдедир тускай чүүлдерни чажып, нематодунга удур туржуп шыдаар картофельдин шыдамык хевирин олуртур. Ынчалдыр чылдан чылче бо хемчеглерни сагып турарга, нематодтар эвээжеп, шуут чидип болур.

Карантин чарлаттыганы черлерниң чурттакчыларынга чугаалап каары болза, дачада огород шөлүнден алган картофельди өске улуска берип, дамчыдып болбас. Чемге ажыглаарга чогум ажырбас. Дүжүттү шыгжап турган шыгжамырларны, подвалдарны, погребтерни аштап-арыглаары чугула. Чүгле бо хемчеглерни шын чорударындан

аарыгның моон соңгаар тарап, өзүп көвүдеведи хамааржыр. База ол ышкаш, дүжүттө нематодтар бар чадавас деп каразып турар улус болза, картофельдин картын тускай оңгарларга төгөр, үрезинни тарыыр бетинде фитосанитарлыг хыналда эргелелинге кээп хынадып болур.

Бо аарыг Тывага оон мурнунда демдеглеттинмей турган. Чыл санында чорудуп турган хыналдаларның түңнелинде, бо чылын аарыгның тывылганы бо. Красноярск крайда бүрүнү-биле, Хакасияның чамдык районнарында каш чыл бурунгаар-ла нематодка карантинни чарлаан. Ынчангаш ол регионнарда эккеп турар картофельге ыяап-ла карантин сертификаты турары албан. Ол талазы-биле хыналдаларны доктаамал чорудуп турар. Ам Тываның девискээринге үнген картофельге база сертификат негетинер апарганы ол.

Келир чазын ол талазы-биле хыналдаларны база чорудуп эгелээр. Ук хыналдалардан өске кожуннарда картофельдин «алдынналчак нематоду» бар-чугу база илереп болур.

Чечек БИРЛЕЙ, Ветеринарлыг болгаш фитосанитарлыг хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң ажилдакчызы.

• Та бизире, та бизире

Дүжедин бе?

Кижилер үе-дүптен бээр кижиниң дүжүн сайгарып, ол «чүнү чугаалап, оштап, сагындырып турарыл» дээрзин тодарадып, билип алыксап чоруур. Ынчангаш анаа хамаарыштыр тодарадыглар база бар болбайн аан. Ону кижилер бүрүзү бодуну биле хүлээп көрүп, билип чоруур. Дүш-биле холбашкан мындыг билишкенин база бар. Ону хүлээп көөрү кижилер бүрүзүнүн туружундан, сонугалындан хамааржыр, ынчалзажок анаа чоп сонугал болбас деп. Дүш бүрүзү амыдыралга боттанмас-ла болгай...

• Субботаже дүне дүжөттинген дүш онза, чугула кылдыр санаттынар дээр.

• Үш удаа чедир каттаптыганы дүшче онза кичээнгеи углаар.

• Хүндүс көргөн дүштү кичээнгеи албайн барып болур, ажырбас, колдуунда-ла боттанмас джир.

• Дүнеки дүшке бо-

даарга, даң адып чорда дүжөттинген дүш уткалыг дээр.

• Багай дүш көргөн болза, ону агып чыдар суг (арык, хем, кран-даа сандык) чуп бадыра бадыр боор дээн изиг күзел-биле чугаалаар.

• Коргунчуг дүштү хүнүгүже-чедир бажын улунга чугаалавас. Дүн канчаар баар ийик, дүш бадыр оон-биле ырай бээрин чугааланып, бодап алыр.

• Дүжүндө бир-л кижилерни оттуруп, кыргырып турар болза, хары бербес ужурлуг силер, сонга бакылавас.

• Дүш кижиниң характеринден база хамааржыр дээрзин утуп болбас. Хүнүң болушкуннары база салдарлыг.

• Коргунчуг дүштерни чылдагааны-кижиниң нерв психиктиг байдалы, ижини хырынның байдалы, ышканы агаарлаттырмаан өрээл бооп болур.

• Хөй-ле айтырыглар аразындан

Солун харыы бээр

3-4 харлыг бичии уруглар бир-ле чүвени билип алыксаар болгаш «чүге ындыгыл?» деп бо-ла айтыра бээрлер. Оларның чамдык айтырыгларында дарый хары бээринге улуг кижилер бергедежи берип болур. «Колобок чүге борбагыл» — деп, ол айтырып болур. Шак ынчан уругнун бодундан: «А сен чүү деп бодаар сен?» — деп удур айтырып болур. Ооң анаа харыызы улуг

кижиниң бодап турарын-даа артык солун болур.

Маадыр күштүг

Маадырлыг тоол номчааш, бичии кижиден «Тоолдун маадыры кайын ындыг улуг, күштүг деп бодаар сен?» — деп айтырып болур. Кижилер ындыг улуг күштүг бооп болур чүве-дир деп бодап уругнун бажында төрүттүнер. Күштүг кижилер бодунга ажыктыг бир-ле чүвени кылып ап болур-дур деп бодап ону хөй-аът кинер-ынчангаш ол күштүг болуксаар.

(Төрүтү. Эгеги 6-гы арында).

эргелеринин айтырыгларының талазы-биле чөрүлдээр (маргылдаалар) тыптып келген таварылгада, чөпшээржилге чурумнар, ооң иштинде чөпшээржилге комиссияларын тургузар арга-биле чорудар;

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксадырының дугайында шийтипирни Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр хүлээп алыр болгаш соңгулдалар эрттирерин саналдаар;

Тыва Республиканың Дээди Хуралына (парламентизинге) Тыва Республиканың Конституция судунун судьяларын албандужаалга томуйлаары-биле кандидатура-ларны кириер;

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының кежигүннеринин чартыын томуйлаар;

Тыва Республиканың референдумун томуйлаарына чөпшээрелди бээр, Тыва Республиканың референдумун эрттирерин саналдаар;

Тыва Республиканың Дээди Хуралынче (парламентизинче) эптеширилге судьязының албан-дужаалына кандидатты кириер кылдыр Тыва Республиканың Дээди судунун Даргазына чөпшээрелди бээр;

Россия Федерациязының күрүне шаңналдарынче кириер болгаш Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаар;

бойдус, техогенниг болгаш социал шынарлыг онза байдалдарның уржуктарын узуткап чок кылыр талазы-биле хемчеглерни алыр;

Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле доктааткан өске-даа бүрүн эргелерин боттандыраар.

Тыва Республиканың Баштыңының — Чазаның Даргазының бүрүн эргелери Тыва Республиканың күрүне-хоойлу-дүрүм эргелеринде өскертири-биле ажылгатынган туруп болбас;

3) 8-ки чүүлде:

а) бирги кезекте:

үшкү абзацта «оралакчыларның» деп сөстү «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчыларының, оралакчыларының» деп сөстөр-биле солуур;

дөрткү абзацты дараазында эдилге-биле бижиер:

«Тыва Республиканың Баштыңының — Чазаның Даргазының, Тыва Республиканың Чазаның ажил-чорудулгазын хандыраары-биле тургустунган Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органның удуруткучуларын, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының — Чазаның Аппаратының удуруткучуларын (удуртукчуларын) томуйлаар болгаш албан-дужаалындан хостаар»;

б) ийги кезекте «оралакчызының» деп сөстү «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызының, оралакчызының» деп сөстөр-биле солуур, «Чазаның Даргазының Канцеляриязының удуруткучуларын» деп сөстөр «Чазаның Даргазының Канцеляриязының — Чазаның Аппаратының удуруткучуларын (удуртукчуларын)» деп сөстөр-биле солуур;

4) 9-ку чүүлдү дараазында эдилге-биле бижиер:

«9 чүүл. Тыва Республиканың Баштыңының — Чазаның Даргазының ажил-чорудулгазын хандыраары

Тыва Республиканың Баштыңының — Чазаның Даргазының ажил-чорудулгазын хандыраары-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязын тургузар. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязын тургузарының, чаартырының, дүжүреринин дугайында шийтипирни Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазы хүлээп алыр.»

2 чүүл

Бо Конституция хоойлузу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай
2011 чылдың ноябрь 11
№ 895 ДХ-1

Тыва Республиканың чамдык хоойлужудулга актыларынче өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизини) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

үл
1 чылдың январь 17-де № 287 ДХ-1
Республиканың Дээди Хуралының

(парламентизинин) депутаттарының эрге-байдалының дугайында» Тыва Республика-ның Хоойлузунга. («Шың», 2011 чылдың

январь 25-те; «Тувинская правда», 2011 чылдың январь 26-да) дараазында уткалыг 31 чүүлдү немээри-биле, өскерилгелерни кириер:

1) дараазында уткалыг 31 чүүлдү немээр:

«31 чүүл. Тыва Республиканың Дээди Хуралына (парламентизинге) фракцияларны, депутаттар каттыжышкыннарын тургузары

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) кандидаттар даңзызының составында соңгуттурган, Тыва Республиканың Дээди Хуралына (парламентизинге) депутаттар мандаттарының үлелгезинче кириген депутаттары «Россия Федерациязының субъектилеринин күрүне эрге-чагыргагазының хоойлужудулга (төлээлекчи) болгаш күсөкчи органның организастаарының ниити принциптеринин дугайында» Федералдыг хоойлунун 4 чүүлүнүн 4.1 пунктузунун бирги абзазы-биле көрдүнгөн таварылгадан аңгыда, депутаттар каттыжышкыннарынче, фракцияларже (моон ынай фракциялар дээр) кирерлер. Фракцияже кандидаттарның чогуур даңзызының составына соңгуттурган (соңгуткан), депутаттар мандаттарының үлелгезинче кириген шупту депутаттар (чаңгыс депутат) кирер.

Фракцияларже, ол ышкаш чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле соңгуттурган депутаттар болгаш «Россия Федерациязының субъектилеринин күрүне эрге-чагыргагазының хоойлужудулга (төлээлекчи) болгаш күсөкчи органның организастаарының ниити принциптеринин дугайында» Федералдыг хоойлунун 4 чүүлүнүн 4.1 пунктузунда айтыкан политиктиг партияларның кандидаттарының даңзызының составына соңгуттурган депутаттар кирип болур.

2. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле соңгуттурган депутаттар, Тыва Республиканың хоойлузу-биле дүүштүр, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 35 чүүлүнүн 17 пунктузу-биле көрдүнгөн депутаттар мандаттарын даңгыдып берген кандидаттар даңзызының составына соңгуттурган депутаттар, а ол ышкаш «Россия Федерациязының субъектилеринин күрүне эрге-чагыргагазының хоойлужудулга (төлээлекчи) болгаш күсөкчи органның организастаарының ниити принциптеринин дугайында» Федералдыг хоойлунун 4 чүүлүнүн 4.1 пунктузунда айтыткан политиктиг партияларның кандидаттарының даңзызының составына соңгуттурган депутаттар фракциялар болбайн турар депутаттар каттыжышкыннарын тургузар эргелиг.

3. Фракцияларны база ооң составын тургузарының дугайында шийтипирни Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) регламентизи-биле көрдүнгөн чурум езугаар Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) бүрүткээр ужурулуг. Фракцияларны бүрүткээр-биле ону тургузарына киржип турар депутаттар (депутат), чок болза ону төлээлеп турар депутат дараазында чүүлдерни кириер:

а) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) фракцияларже кирип турар депутаттарының даңзызын;

б) фракцияларның удуртукчузун, фракцияларның удуртукчузунун оралакчызын соңгуурунун дугайында, удуртукчу органның (бир эвес бар болза) тургузарының дугайында, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) хуралдарына, күрүне органның болгаш хөй-ниити каттыжышкыннарына фракцияны таныштырып төлээлээр кижилеринин дугайында шийтипирлер кирип турар фракцияларның организастыг хуралының протоколун;

в) депутаттарның фракцияже киреринин дугайында билдиришкыннерин кириер.

4. Фракцияларны бүрүткээрин Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) чоокку хуралына кылыр.

5. Фракцияларның ажил-чорудулгазының чурумун болгаш Тыва Республиканың

Дээди Хуралында (парламентизинде) өске-даа депутаттар каттыжышкыннарын тургузарының чурумун болгаш ажил-чорудулгазын Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) регламентизи-биле, чок болза өске хоойлу-дүрүм актызы-биле доктаадып тургузар.

2) 4-ку чүүлдүн 2-ги кезээнде «депутаттарның соңгулдаларының» деп сөстөрни «бирги хуралын эрттирерин» деп сөстөр-биле солуур;

3) 6-гы чүүлдүн 2-ги кезээн дараазында эдилге-биле бижиер:

«2. Бодунун бүрүн эргелерин профессионал доктаамал үндезинде боттандырып турар Дээди Хуралдың депутаттарының күш-ажыл хамаарылгаларын бо Хоойлу-биле таарыштырар, а бо Хоойлу-биле таарыштырбаан кезээнге Россия Федерациязының күш-ажыл хоойлужудулгазының нормаларын ажылгаар.»

4) 9-ку чүүлдүн 6-гы кезээн күжүн чидирген деп санаар;

5) 19-ку чүүлдүн 4-кү кезээнде «ооң өг-бүлезинин кежигүннеринге» деп сөстөрни «ооң өг-бүлезинин ажилдавайн турар кежигүннеринге (ашаанга, кадайына, назы четпээн уругларына)» деп сөстөр-биле солуур;

6) 21-ги чүүлдүн 2-ги кезээн дараазында эдилге-биле бижиер:

«2. Дээди Хуралдың депутадына ону Дээди Хуралдың чаа чыыжының депутады кылдыр соңгаанда, Дээди Хуралдың чаа чыыжының депутаттарының үштүн ийизин соңгаан хүнден эгелээш, 10 хонуктан орайтатпайн, бо чүүлдүн 1-ги кезээ-биле көрдүнгөн депутаттын бүрүн эргелерин боттандыраарына чарыгдалдарны дуглаар түңнүн ийи дакпыр хемчээлинге компенсацияны Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизи-биле төлээр.»

7) 22-ги чүүлдүн 6-гы кезээнде «күрүне албанының күрүне албан-дужаалдары болгаш муниципалдыг албанның муниципалдыг албан-дужаалдары» деп сөстөрни «күрүне албанының албан-дужаалдары болгаш муниципалдыг албанның албан-дужаалдары» деп сөстөр-биле солуур.

2 чүүл

2005 чылдың апрель 6-да № 1237 УХ-1 «Тыва Республикага тус чер бот-башкарылганын организастаарының чамдык айтырыгларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2005 чылдың апрель 12-де; 2008 чылдың январь 15-те, август 28-те; 2010 чылдың декабрь 2-де; 2011 чылдың февраль 8-те, май 5-те; «Шың», 2005 чылдың апрель 12-де; 2008 чылдың январь 22-де, сентябрь 2-де; 2010 чылдың ноябрь 30-де; 2011 чылдың февраль 8-те, май 5-те), ону дараазында уткалыг 51 чүүл-биле немеп, өскерилгени кириер:

«51 чүүл. Муниципалдыг тургузугнун Төлээлекчилер хуралына фракцияларны, депутаттар каттыжышкыннарын четчелеп тургузары

1. Муниципалдыг тургузугнун Төлээлекчилер хуралының политиктиг партиялардан депшиттирген (оларның регионалдыг салбырларының азы өске-даа структурлуг кезектеринин), кандидаттар даңзызының составына соңгуттурган депутаттары «Россия Федерациязына тус чер бот-башкарылганын организастаарының ниити принциптеринин дугайында» Федералдыг хоойлунун 35.1 чүүлүнүн 3 чүүлү-биле көрдүнгөн таварылгадан аңгыда, депутаттар каттыжышкыннарынче (фракцияже) кирер.

Фракцияларже, ол ышкаш чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле соңгуттурган муниципалдыг тургузугнун Төлээлекчилер хуралының депутаттары кирип болур.

2. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле соңгуттурган депутаттар, а федералдыг хоойлу-биле, Тыва Республиканың хоойлузу-биле көрдүнгөн таварылгаларда база өске-даа депутаттар фракциялар болбайн турар депутаттар каттыжышкыннарын тургузар эргелиг

болур.

3. Фракциялар база ооң составын тургузарының дугайында шийтпирни муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралының регламентизи-биле көрдүнген чурум езугаар муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралы бүрүткээр ужурлуг. Фракцияларны бүрүткээр-биле ону тургузарына киржиш турган депутаттар (депутат), чок болза аңаа төлээлеттирген депутат дараазында чүүлдерни кириер:

а) фракцияже кирип турар муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралының депутаттарының даңзызын;

б) фракцияның удуртукчузун, фракцияның удуртукчузунуң оралакчызын соңгуур дугайында, удуртукчу органнарны тургузарының дугайында (бир эвес бар болза), муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралының хуралдарына, күрүнө органнарына болгаш хөй-ниити каттыжышкынына фракцияны таныштырар кылдыр төлээлеттирген кижилер дугайында шийтпир кирип турар фракцияның организастьыг

хуралының протоколун;

в) фракцияже кирериниң дугайында депутаттарның билдиришкенин кириер.

4. Фракцияларны бүрүткээр муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралының чоокку хуралына чорудар.

5. Фракцияларның ажил-чорудулгазының чурумун болгаш өске-даа депутаттар каттыжышкынына тургузарының чурумун болгаш ажил-чорудулгазын муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралының регламентизи-биле, чок болза муниципалдыг тургузугнуң Төлээлекчилер хуралының хоойлу-дүрүм актызы-биле доктаадып тургузар.

3 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 941 ДХ-1

Тыва Республиканың девискээринде арага продукциязын үүрмектеп садарының күрүнө таарыштырылганының дугайында болгаш арага продукциязын ажыглаарын (кады ижерин) кызыгаарлаарының дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

1 чүүл. Бо Хоойлунуң күштүг болур адыры

Бо Хоойлу арага продукциязын үүрмектеп садарының болгаш арага продукциязын ажыглаарын (кады ижерин) кызыгаарлаарының күрүнө таарыштырылганының адырында айтырылганы таарыштырып турар болгаш хамаатыларның мөзүшүнүн, кадыкшылын, эргелерин болгаш хоойлу езугаар эрге-ажыктарын, Тыва Республиканың экономиктиг сонуургалдарын камгалаар, айыттырган продукцияның айыыл чок чоруун, аңаа хереглекчилерниң херегледерин хандыраар сорулга-биле, а ол ышкаш хоойлужудулганы, таарыштырып турар адырга нормаларны болгаш дүрүмнерни сагыры дээш контрольдаар сорулгалар-биле Тыва Республиканың девискээринде арага продукциязының саарылгазын чурумчудар талазы-биле хемчеглерниң каттыжышкынының хоойлу-дүрүм талазы-биле үндэтинерин доктаадып турар.

2 чүүл. Арага продукциязын үүрмектеп садарының күрүнө таарыштырылганының дугайында база арага продукциязын ажыглаарын (кады ижерин) кызыгаарлаарының дугайында Тыва Республиканың хоойлужудулгазы

Тыва Республиканың девискээринде арага продукциязын үүрмектеп садарын болгаш арага продукциязын ажыглаарын (кады ижерин) кызыгаарлаар дугайында күрүнө таарыштырылганын бо Хоойлу, 1995 чылдың ноябрь 22-де № 171-ФХ «Этилдиг спиритти, арага болгаш спирт холумактыг продукция бүдүрүлгезинге болгаш саарылгазына күрүнө таарыштырылганының дугайында база арага продукциязын ажыглаарын (кады ижерин) кызыгаарлаарының дугайында» Федералдыг хоойлу-биле (моон соңгаар Федералдыг хоойлу дээн), өске-даа федералдыг хоойлулар-биле болгаш Россия Федерациязының нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле дүүштүр хүлээп ал турар Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларына үндэзилеп боттандыраар.

3 чүүл. Арага продукциязын үүрмектеп садар болгаш арага продукциязын ажыглаарын (кады ижерин) кызыгаарлаар талазы-биле Тыва Республиканың күрүнө эрге-чагырга органнарының бүрүн эргелери

Арага продукциязын үүрмектеп садар болгаш арага продукциязын ажыглаарын (кады ижерин) кызыгаарлаар талазы-биле Тыва Республиканың күрүнө эрге-чагырга органнарының бүрүн эргелеринге:

арага продукциязын үүрмектеп садарына лицензияларны бээр, берген лицензияларнын, күжүн түр соксаткан болгаш күш чок болдурган лицензияларнын күрүнө бүрүткелин чорудар;

арага продукциязын үүрмектеп садар

хемчээлиниң дугайында декларацияларны хүлээп алыр, оларны бергени дээш күрүнө контролон боттандыраар;

арага продукциязын үүрмектеп садары дээш лицензия контролон боттандыраар; этилдиг спиритти, арага продукциязын бүдүрериниң болгаш саарылгазының каттышкан программаларын ажилдап кылыр болгаш боттандыраар дугайында санал-оналдарны кириер;

арага продукциязын үүрмектеп садар талазы-биле бүрүн эргелерни боттандыраарына хамаарышкан ажил-чорудулганы акшаландыраарының чурумун тургузар.

4 чүүл. Арага продукциязын үүрмектеп садар талазы-биле тус чер бот-башкарылга органнарының бүрүн эргелери

1. Тус чер бот-башкарылга органнарының бүрүн эргелеринге арага продукциязын үүрмектеп садар талазы-биле хоойлужудулганы сагыры дээш контролду компетенциязының кызыгаарының иштинге боттандыраар хамааржыр.

2. Тус чер бот-башкарылга органнарына арага продукциязын садып-саарар талазы-биле күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин хоойлу-биле, оларны боттандыраарына эргежок чугула материалдыг болгаш саң-хөө акша-хөреңгилерин дамчыдып бээр-биле берип болур.

5 чүүл. Тыва Республиканың девискээринге лицензия бээр боттандыраары

1. Тыва Республиканың девискээринге арага продукциязын үүрмектеп садарын боттандыраарына лицензияны «Этилдиг спиритти, арага болгаш спирт холумактыг продукция бүдүрүлгезинге болгаш саарылгазына күрүнө таарыштырылганының дугайында база арага продукциязын ажыглаарын (кады ижерин) кызыгаарлаар дугайында» Федералдыг хоойлу-биле тугускан чурум езугаар бээр.

2. Арага продукциязын үүрмектеп садарына лицензияны бээр азы күштүг болурунун хуусаазын узадыры дээш үндүрүлгөр болгаш чылдалар дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле доктааткан хемчээлдерге болгаш чурум езугаар күрүнө каайлызын төлээр.

6 чүүл. Арага продукциязын үүрмектеп садар хемчээлин учеттаары болгаш декларациязы

1. Арага продукциязын үүрмектеп садар хемчээлин учеттаарын болгаш декларациязын Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр боттандыраар.

2. Арага продукциязын бүдүрериниң, саарылгазының база (азы) ажыглаарының хемчээлин учеттаарының чурумун, арага продукциязын бүдүрериниң, саарылгазының база (азы) ажыглаарының хемчээлиниң дугайында декларацияларны бээриниң чурумун болгаш ол декларацияларны хевирин Россия Федерациязының Чазаа

тургузар.

7 чүүл. Арага продукциязын үүрмектеп садары

1. Арага продукциязын үүрмектеп садарын (пиво болгаш пиводан кылган суксуннар) организациялар боттандыраар.

Пивону болгаш пиводан кылган суксуннарны үүрмектеп садарын организациялар болгаш хуу сайгарлыкчылар боттандыраар.

2. Арага продукциязын үүрмектеп садарының тускай негелделери Федералдыг хоойлунуң 16-гы чүүлү-биле тодараттырган.

Тыва Республиканың Чазаа арага продукциязын үүрмектеп садар үезиниң, байдалдарының болгаш черлериниң немелде кызыгаарлаашкынына, ооң иштинде арага продукциязын үүрмектеп садарына долу хоруушкунну тургузар эргелиг.

3. Тыва Республиканың девискээринге арага продукциязын үүрмектеп садарын (хөй-ниитиниң кеменилге организацияларында аңгыда) организациялар, 100 муң рубльден эвээш эвес кылдыр төлөп каан эге капиталы (эге фондузу) барда, боттандыраар эргелиг.

8 чүүл. Тыва Республиканың девискээринде арага продукциязын үүрмектеп садары дээш лицензияны контролдаары

Арага продукциязын үүрмектеп садары дээш лицензияны контролдаарын, арага продукциязын күрүнө монополиязын хандыраар талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырганының Тыва Республиканың Чазааның төлээлеттирген органы, ол талазы-биле хоойлужудулганы болгаш бо Хоойлунуң 5-ки чүүлүнүн 1-ги кезээнде айыттырган лицензиялар-биле көрдүнген байдалдарны сагып тургаш, компетенциязының кызыгаарының иштинге боттандыраар.

9 чүүл. Арага продукциязын үүрмектеп садарына болгаш херегледеринге (кады ижеринге) негелделер

1. Арага продукциязын үүрмектеп садарын дараазында болдурбас:

бичии уругларлыг, өөредилге, медицина организацияларына, спорт объектилеринге болгаш ооң чоогунда турар девискээрлерге;

арага продукциязын үүрмектеп садып турар организациялардан болгаш пиво база пиводан кылган суксуннарны үүрмектеп садып турар хуу сайгарлыкчылардан аңгыда, хөй-ниитиниң кеменилге ачы-дузаларын чедирип турар культура организацияларына;

хоорай болгаш хоорай чоогунуң аргы-жылгазының хөй-ниитиниң транспортуң шупту хевирлеринге (ниити ажыглалдың транспорту), ооң шимчээшкн үезинде доктаар пунктуларына (ооң иштинде метрополитен станцияларына), машиналарның бензин кудар станцияларына;

мөөнү-биле болгаш үүрмектеп бараан садар рыноктарга, вокзалдарга, аэропорттарга, өске-даа хамаатыларның массалык-биле чыгыр черлеринге база Россия Федерациязының Чазааның доктаатканы чурум езугаар Россия Федерациязының субъектилериниң күрүнө эрге-чагырга органнарының тодаратканы, бедиткен айыыл тыптырының дөстери турар черлерге. Айыттырган кызыгаарлаашкынар ындыг черлерге чоок чыдар девискээрлерге күштүг болур;

шериг херээниң объектилеринге болгаш аңаа чоок чыдар девискээрлерге;

доктаамал эвес садыглаашкын чорудар объектилерге;

назы четпээннерге. Бир эвес арага продукциязын дорт садып турган кижиге садып алыкчы назы четпээн кижиге деп каразыг тыптып келген таварылгада, садыгжы ол садып алыкчының бодун (ооң иштинде Россия Федерациязына даштыкы хамаатының азы хамааты эрге чок кижиниң бодун бадыткап турар документизин) болгаш ооң назы-харын тодарадыры-биле ооң документизин айтыраар эргелиг. Чогуур документиленниң даңзызын күүсекчи эрге-чагырганың Россия Федерациязының Чазааның бүрүн эрге берген федералдыг органы тургузар;

Федералдыг хоойлунуң 10.2 чүүлүнүн негелделери-биле дүүштүр кожар документилен чокка, Федералдыг хоойлунуң 11-ги чүүлүнүн 3-кү пунктузу-биле доктааткан

медээ чокка, Федералдыг хоойлунуң 12-чүүлү-биле дүүштүр дүгжүрүнүн сертфикаттары азы дүгжүп турарының дугайында декларациялар чокка, марка чокка

2. Бо чүүлүн 1-ги кезээниң беш болгаш чедиги абзацтарында айыттыг черлерге арага продукциязын үүрмектеп садарына хоруушкун этилдиг спиритин холумаа 16,5 хуудан хөй эвес хемчээлден белең арага продукциязын үүрмектеп садарын боттандырып турар организацияларга болгаш пиво болгаш пиводан кылган суксуннарны үүрмектеп садып турар хуу сайгарлыкчыларга, ол организацияларга болгаш хуу сайгарлыкчылар хөй-ниитиниң кеменилге ачы-дузаларын чедирип турда, ол ышкаш чаңгыстап садар арага продукциязын садары дээш каайлы төлөв магазиннерге хамаарышпас.

3) Арага продукциязын ажыглаарын (кады ижерин) арага продукциязын садып алган организацияларга ажыглаарын (кады ижеринден), пивону болгаш пиво кылган суксуннарны ажыглаарын (кады ижерин) хуу сайгарлыкчылардан садып алган черлерге, ол организацияларны болгаш хуу сайгарлыкчыларның ындыг ачы-дузалар көргүзөр черлеринге хөй-ниитиниң кемгерер ачы-дуза көргүзүп турар үеде ындыг черлерге ажыглаарында аңгыда, бо чүүлүн 1-ги кезээниң ийиги — чедиги абзацтарында айыттыг черлерге, өске-даа хөй-ниити черлеринге, ооң иштинде херимнер иштинге, подъездилерге, чадала кыдына, чадалап үнер шөлдерге чуртталга бажынарының лифтилеринге бичии уруглар ойнаар шөлдерге, эмнээшкн ужур-дузалыг зоналарга (хоорай кыды, скверлер, парктар, хоорай сады турар тулаалар, хөлдөр, суглар шыгжамыры эштир черлер-биле шылтыглан девискээрлерниң кызыгаарларына, дыштанылгала туризмге, күш-культура болгаш спортка ажыглаар болгаш көрдүнген девискээрлерниң кызыгаарларына) болдурбас.

4. Тыва Республиканың Чазаа арага продукциязын үүрмектеп садар үезиниң негелде-байдалдарының, садар черлериниң немелде кызыгаарлаашкынына, ооң иштинде арага продукциязын үүрмектеп садарына долу хоруушкунну тургузар эргелиг.

10 чүүл. Тыва Республиканың чамдык хоойлужудулга актыларын күжүн чидирген деп санаары

Бо Хоойлунуң күштүг болуп кирген хүнүнден эгелээш, Тыва Республиканың дараазында хоойлуларын күжүн чидирген деп санаар:

2006 чылдың июнь 29-та № 1883 УХ-н «Тыва Республиканың девискээринге этилдиг спиритти, араганы болгаш спирт холумактыг продукцияны бүдүрерин болгаш садып-саарарын күрүнениң талазында таарыштыраар дугайында» («Шын», 2006 чылдың июль 11-де, июль 27-де; «Тувинская правда», 2006 чылдың август 2-де);

2008 чылдың июль 4-те № 820 УХ-н «Тыва Республиканың девискээринге этилдиг спиритти, араганы болгаш спирт холумактыг продукцияны бүдүрерин болгаш саарылгазын күрүнениң талазында таарыштыраар дугайында» Тыва Республиканың Хоойлу-зунга өскерилгелер кириериниң дугайында» («Тувинская правда», 2008 чылдың июль 10-да);

2010 чылдың декабрь 31-де № 329 ДХ-1 «Тыва Республиканың девискээринге этилдиг спиритти, араганы болгаш спирт холумактыг продукцияны бүдүрерин болгаш садып-саарарын күрүнениң талазында таарыштыраар дугайында» Тыва Республиканың Хоойлу-зунга 5 чүүлүгө өскерилгелер кириериниң дугайында» («Тувинская правда», 2011 чылдың январь 13-те; «Шын», 2011 чылдың январь 13-те).

11 чүүл. Бо Хоойлунуң күштүг болуп кирери

1. Бо Хоойлу, бо Хоойлунуң 6-гы чүүлүнүн 2-ги кезээнен аңгыда, ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болуп кирер.

2. Бо Хоойлунуң 6-гы чүүлүнүн 2-ги кезээ 2012 чылдың январь 1-ден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 952 ДХ-1

дулгазын чорудуп турар медицина организациязының ажылын база ыяап-ла медицина камгаладылганын саң-хөө хандырылганын дугайында керээниң күүселдезинге контрольду чорудар.

9.10. Тыва Республиканың девискээринде камгаладылганын медицина организациязы чок болза, камгаладылганын медицина организациязының даңзызында кирген камгаладылганын медицина организациязы ажил-чорудулгазын эгелээр хүнүнге чедир камгаладылганын медицина организациязының бүрүн эргелерин чорудар.

9.11. Россия Федерациязының хоойлужу-дулгазында көрдүнгени-биле кижиниң амы-хууда медээлерин камгалаар талазы-биле негелделер-биле медицина дузазының дугайында хууда учедунуң медээлерин-биле ажилдаар ажилдакчыларны тодарадып, оон чажыт чоруун хандыраар.

9.12. Тыва Республикада ыяап-ла медицина камгаладылганын адырында ажил-чорудулганы чорудуп турар камгаладылганын медицина организацияларынче ыяап-ла медицина камгаладылганын полизин бээр-биле келбээн хамаатыларның дугайында медээлерин чорудуп, оон-биле чергелештир ыяап-ла медицина камгаладылганын саң-хөө хандырылганын дугайында камгалаттырган кижилер-биле керээлерин чарар;

9.13. Россия Федерациязының Пенсия фондузунуң девискээр органнарындан ажылдап турар чурттакчы чоннуң ыяап-ла медицина камгаладылганы дээш камгаладылга дадывырларын төлээниң дугайында медээлерин алыр;

9.14. Девискээр фондузунуң нормалаан камгаладылга курлавырындан медицина ачы-дузазынга четпээн төлевири дээш акша-хөрөңгин камгаладылганын медицина организациязынга бээр азы бербес дугайында шийтпирни хүлээп алыр;

9.15. Медицина ачы-дузазы көргүскени дээш төлевири чорударының талазы-биле керээ езугаар медицина организациязынче шилчиттинген акша-хөрөңгин сорулгазынга эвес чарыгдан болза, Девискээр фондузунуң бюджетинче ону дедир эгидерин негээр;

9.16. Медицина ачы-дузазының шынарынга экспертизаны медицина дузазының талазы-биле эксперттерниң девискээр даңзызынче кирген медицина дузазының шынарының талазы-биле экспертке чорударын дагзыр;

9.17. Медицина ачы-дузазының төлеви-ринге тарифтерни тургузарынга киржир;

9.18. Камгаладылганын медицина организациязының түнелинге медицина организациязының хомудалын сайгарып көөр;

9.19. Камгаладылгалыг медицина организацияларының медицина ачы-дузазын көргүскенин хемчээлин, хуусаазын, шынарын болгаш байдалдарына хыналданы чорударын организастаар, медиктиг-экономика хыналдазын, медиктиг-экономика экспертизаны, медицина ачы-дузазының шынарынга экспертизаны чорудуп, катап база хынап болур база ол ышкаш камгаладылгалыг медицина организацияларының база медицина организацияларының ыяап-ла медицина камгаладылганын акша-хөрөңгиниң чарыгдалыга контрольду чорудар;

9.20. Россия Федерациязының хоойлужулгазынга дүүштүр учетту болгаш отчетту чорудар;

9.21. Ыяап-ла медицина камгаладылганын талазы-биле нормативтиг хоойлудурум актыларын ажылгаарының практиказын өөренип ажылгаар;

9.22. Россия Федерациязының хоойлужу-дулгазы-биле херектерни четчелээр, чыыр, кадагалаар, учеттаар болгаш Девискээр фондузунуң ажил-чорудулгазының үезинде чыгы берген архив документтерин ажылгаары-биле ажилдаар;

9.23. Россия Федерациязының хоойлужу-дулгазы-биле тургустунган чурум езугаар чажыттарны алыр база күрүнө керээлерин база ол ышкаш Девискээр фондузунуң херектелдерин хандыраары-биле ачы-дуза көргүзеринге, барааннар сөөртүлгезинге, ажилдарны кылганынга дээш өске-даа хамааты-хоойлудурум керээлерин чарар;

9.24. Медицина ачы-дузазын көргүзерин хемчээлин, хуусаазының, шынарының болгаш байдалында ыяап-ла медицина камгаладылганын саң-хөө хандырылганын дугайында керээниң негелделери хажыттынганды ол үеде камгаладылгалыг медицина организациязының ыяап-ла медицина камгаладылганын талазы-биле

чоруткан херээнге шилчиттинген акша-хөрөңгиниң 10 хуузунга дең торгаалды онаар, бир эвес камгаладылгалыг медицина организациязы камгалаттырган кижилерниң дугайында медээлерни бээриниң керээде тургускан хуусаазы хажыттынганды база ол ышкаш ол медээлерниң дыңнадышкыны хажыттынганды үш муң рубльге торгаалды онаар.

9.25. Россия Федерациязының Чазаның болгаш Россия Федерациязының Президентиниң нормативтиг хоойлудурум актылары-биле, федералдыг хоойлулар-биле көрдүнгени функцияларны, ажил-чорудулганын тургустунган адырында өске-даа функцияларны боттандыраар.

IV. Девискээр фондузунуң акша-хөрөңгизин

10. Россия Федерациязының бюджет хоойлужу-дулгазынга дүүштүр Девискээр фондузунуң бюджетиниң орулгалары тургустунар. Девискээр фондузунуң бюджетиниң орулгалары дараазында чүүлдерден тургустунар:

10.1. Россия Федерациязының хоойлужу-дулгазы-биле дүүштүр Федералдыг фондунуң бюджетинден дамчыткан бюджеттер аразының трансферттери;

10.2. «Россия Федерациязында ыяап-ла медицина камгаладылганын дугайында» федералдыг хоойлу езугаар ыяап-ла медицина камгаладылганын баазалыг программазының иштинде ыяап-ла медицина камгаладылганын девискээр программазын боттандыраары-биле Тыва Республиканың төлевирилдеринден немелде саң-хөө хандырылганы;

10.3. «Россия Федерациязында ыяап-ла медицина камгаладылганын дугайында» федералдыг хоойлу езугаар, ыяап-ла медицина камгаладылганын баазалыг программазы-биле тургустунмаан медицина ачы-дузазын көргүзеринге немелде хевирлеринге болгаш байдалдарына Тыва Республиканың төлевирилдеринден немелде саң-хөө хандырылганы;

10.4. Түр үеде хостуг салдынган акша-хөрөңгиден орулгалар;

10.5. Тыва Республиканың хоойлужу-биле тургустунган таварылгаларда, Тыва Республиканың бюджетинден дамчыткан бюджеттер аразының трансферттери;

10.6. Россия Федерациязының хоойлужу-дулгазы-биле Девискээр фондузунуң бюджетинче кири санаар хуулар болгаш торгаалдар;

10.7. Россия Федерациязының хоойлужу-дулгазында көрдүнген өске-даа дөстөр;

11. Девискээр фондузунуң бюджетиниң чарыгдалдарын саң-хөө хандырылганын сорулгазынче кириштирер;

11.1. Ыяап-ла медицина камгаладылганын девискээр программазының күүселдези;

11.2. Хамаатыларның кадыкшылын камгалаар адырда Россия Федерациязының Чазаның нормативтиг хоойлудурум актылары база Россия Федерациязының Президентиниң нормативтиг хоойлудурум актылары биле федералдыг хоойлуларны хүлээп алганының түнелинде Россия Федерациязының бүрүн эргелерин дамчыткан Тыва Республиканың күрүнө эрге-чагырга органнарының ажил-чорудулгазында тургустунуп келген Тыва Республиканың чарыгдалдар хүлээлгелерин күүседир;

11.3. Тыва Республиканың нормативтиг хоойлудурум актыларын база (азы) хоойлуларны хүлээп алганының түнелинде тургустунуп келген Тыва Республиканың чарыгдалдар хүлээлгелерин күүседир;

11.4. Камгаладылгалыг медицина организацияларының ыяап-ла медицина камгаладылганын талазы-биле херектерни кылыры;

11.5. Девискээр фондузунуң эргелеп-башкаар органының функциязын күүседир.

12. Девискээр фондузунуң бюджетиниң составында нормалаан камгаладылга курлавыры тургустунар. Федералдыг фондунуң тургусканы, девискээр фондузунуң нормалаан камгаладылга курлавырының акша-хөрөңгизин ажылгаарының чурум езугаар Девискээр фондузунуң бюджетиниң дугайында хоойлуда Девискээр фондузунуң нормалаан камгаладылга курлавырының акша-хөрөңгизин хемчээли болгаш ажылгаар сорулгалары-биле тургустунар. Девискээр фондузу отчеттук чылда Девискээр фондузунуң нормалаан камгаладылга курлавырының акша-хөрөңгизин хемчээли планнаан кирилде акша-хөрөңгизиниң айда

ортумак хемчээлинден ашпас ужурулг.

13. Тыва Республиканың төлевирилдерин төлээриниң хемчээли болгаш чуруму, Тыва Республиканың хоойлужу-дулгазын тургусканы бо дүрүмнүң 10 пунктузунуң 10.2 база 10.3 иштики пунктуларында айтылганы-биле болур.

14. Девискээр фондузунуң бюджет акша-хөрөңгизин Россия Федерациязының бюджет тургузуунуң өске-даа бюджеттериниң составынче кирбейн турар болгаш дедир алыры болдунмас.

15. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиниң) бадылааны-биле Девискээр фондузунуң эргелеп-башкаар органының функцияларын Девискээр фондузунуң бюджет акша-хөрөңгизин-биле күүседир.

16. Ыяап-ла медицина камгаладылганын акша-хөрөңгизин-биле саткан Девискээр фондузунуң э-хөрөңгизин Тыва Республиканы күрүнө өнчүзү болур болгаш Девискээр фондузунуң эргелеп-башкаар органының эргезинге ажылгаар.

V. Девискээр фондузунуң эргелеп-башкаар органы болгаш ажил-чорудулганын организастаары

17. Девискээр фондузун директор эргелеп-башкаар.

18. Федералдыг фондунуң чөпшээр-режигези-биле Тыва Республиканың Чазаа Девискээр фондузунуң директору албан-дужаалга томуйлаар болгаш халаар.

19. Девискээр фондузунуң директору Девискээр фондузунуң амгы ажил-чорудулгазының ниити удуртулгазын организастаар болгаш ушкарып-башкаар, ажылдын түнели дээш боду харысалгалыг болгаш Девискээр фондузунуң баштаар черинге отчеттаар.

20. Девискээр фондузунуң директору: 20.1. Девискээр фондузунуң адындан ажылдаар болгаш бүзүредилге чокка оон сонугалдарын төлээлээр;

20.2. Бодунуң оралакчыларының хүлээлгелерин хуваар;

20.3. Тыва Республиканың Чазанга Девискээр фондузунуң тургузуун, күш-ажыл төлевирилдериниң фондузун, ажилдакчыларның санын бадыладыры-биле кирир;

20.4. Девискээр фондузунуң баштаар чери-биле чөпшээр-режиге езугаар Девискээр фондузунуң штат расписаниезин, күш-ажыл төлевирилдериниң фондузун база ажилдакчыларның үстүкү санын тургускаш, бадылаар.

20.5. Девискээр фондузунуң ажилдакчыларның албан-дужаалына инструкциялар,

фондузунуң тургузуунда кезектер дугайы чурумну бадылаар;

20.6. Девискээр фондузунуң бүтү ажылдакчыларына албан күүседиринге дужаалдарны үндүрер, административтиг-ажыл-агыйжы база организастыг-хуваалдал хевирлиг айтышкыннарны бээр, Девискээр фондузунуң ажил-чорудулгазының айтырларының талазы-биле айтышкыннар бээр;

20.7. Россия Федерациязының күш-ажыл хоойлужу-дулгазы езугаар Девискээр фондузунуң ажилдакчыларын албан-дужаалдарга томуйлаар болгаш албан-дужаалдан халаар;

20.8. Россия Федерациязының күш-ажыл хоойлужу-дулгазы езугаар Девискээр фондузунуң ажилдакчыларына сагылгаларын харысалгалыга онаар;

20.9. Девискээр фондузунуң онза шыларгай ажилдакчыларына тургустунган чурум-биле ведомствонун шаңналдарын база Россия Федерациязының күрүнө шаңналдарынче азы хүндүлүг аттар тыпсырынче идип үндүрер;

20.10. Девискээр фондузунуң санажы болгаш өске-даа агар саннарын ажыдар;

20.11. Девискээр фондузунуң отчет билин чорударын организастаар;

21. Девискээр фондузунуң баштаар чериниң коллегия органы болур болгаш федералдыг хоойлуларга база Тыва Республиканың аңгы дүүштүр хүлээп алган хоойлуларын даянып, Девискээр фондузунуң ажил-чорудулгазының кол угланышкыннарын тодарадып, оон ажил-чорудулгазын хыналданы кылыр.

22. Девискээр фондузунуң баштаар чериниң составын Тыва Республиканың Чазаа бадылаар.

23. Девискээр фондузунуң баштаар чериниң хуралдар эрттирериниң чуруму болгаш шийтпирлер хүлээп алырын Тыва Республиканың Чазаа тодарадыр.

24. Девискээр фондузунуң баштаар чериниң административтиг-ажыл-агыйжы болгаш организастыг-айтышкыннарлыг ажил-чорудулга кылыр эргези чок.

VI. Девискээр фондузунуң ажил-чорудулгазын контрольдаары

25. Федералдыг фонд болгаш Тыва Республиканың Чазаа Девискээр фондузунуң ажил-чорудулгазын контрольдаар.

26. Россия Федерациязының бюджет хоойлужу-дулгазынга даянган, Девискээр фондузунуң бюджет күүселдезинге контрольду чорудар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ (ПАРЛАМЕНТИЗИНИҢ) ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Дээди Сөвединиң Президиумунуң база Тыва Республиканың Чазаның 1993 чылдың июль 20-де № 102/282 доктаалының 2-11 пунктуларын база Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужу-дулга палатазы биле Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиниң) чамдык доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

2010 чылдың ноябрь 29-та «Россия Федерациязында ыяап-ла медицина камгаладылганын дугайында» № 326-ФЗ федералдыг хоойлу база Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының 2011 чылдың январь 21-де № 15н дужаалы-биле бадылааны, «Ыяап-ла медицина камгаладылганын девискээр фондузунуң дугайында чаңгыс аай чурумну бадылаарының дугайында» Ыяап-ла медицина камгаладылганын девискээр фондузунуң дугайында чаңгыс аай чурум езугаар Тыва Республиканың Дээди Хуралының доктаадыры болза:

1. Күжүн чидирген деп санаары болза:

Тыва Республиканың Дээди Сөвединиң Президиумунуң база Тыва Республиканың Чазаның 1993 чылдың июль 20-де «Ыяап-ла медицина камгаладылганын дугайында» № 102/282 доктаалының 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 пунктуларын;

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужу-дулга палатазының 2004 чылдың декабрь 22-де «Тыва Республиканың Дээди Сөвединиң Президиумунуң база Тыва Республиканың Чазаның «Ыяап-ла медицина камгаладылганын дугайында» дугайында» доктаалына өскерилгелерни кириренин

дугайында» № 1090 ЗП-1 доктаалын;

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужу-дулга палатазының 2008 чылдың июнь 18-те «Тыва Республиканың Дээди Сөвединиң Президиумунуң база Тыва Республиканың Чазаның «Ыяап-ла медицина камгаладылганын дугайында» доктаалына өскерилгелерни кириренин дугайында» № 872 ЗП-2 доктаалын;

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиниң) 2010 чылдың ноябрь 30-де «Ыяап-ла медицина камгаладылганын дугайында» республика фондузунуң дугайында Чурумнуң V кезээнге өскерилгелерни кириренин дугайында» № 212 ВХ-1 доктаалын;

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиниң) 2010 чылдың ноябрь 30-де «Ыяап-ла медицина камгаладылганын дугайында» республика фондузунуң дугайында Чурумнуң V кезээнге өскерилгелерни кириренин дугайында» № 212 ВХ-1 доктаалын;

2. Бо доктаал 2011 чылдың декабрь 1-ден эгелеп күштүг.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» биле «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиниң) Даргазы К.ДАВАА.

ЧААРАҢ-ХАМ БИЛЕ КАЙГАЛ-АШАК

Кашпалда Чиңге, Шөгүр деп
Чоок-кавызынга эрткен
Чылдың эгезинде чурттап
Чоораң-Хам дээр кончуг
Чидилиг, өттүр көөр, караң
Чам чурттап чораан. Ол
Чулзу хамның шын адын
Чындан коргар, анаа-ла
Чеп адаар турган.

Чеге хемнің бажында чай-
Чарга ушкан чудукту ол му-
Чамнай бээрге, ол дег
Чоргунчуг чүве чок турган.
Чамнаарын көргөн кижилер
Чырында эвээш. Ону көөр
Чок, хамның арнынче безин
Чорт көрүп албас, омур-
Чы ол хире сүртенчиг. Чаа-
Чамның кадарчылары болгаш
Чижилери ооң-биле чугаала-
Чөөрежир турган. Ол чер
Чеге-Наваа эзирик хүр-
Чээрге, улус «Чаараң кел
Чеп каарга-ла, ооң чаңы
Чоожургап, анаа апаар

Чатап Кайгал дээр эр
Чың чүгүрүк адын оорлап
Чен. Кайгалдың адазы ирей
Черте көрүп чыдарга, оглу:
Чус, дириң» — деп аажок
Чалгырып чыдар болган.
Час-даа оол чүве ийикпе,
Чачап баарды моон деп, ирей
Че бодавышаан, дашкаар
Чээрге, баглаашта бир аът
Чоон турган. Чоогунга чеде
Чөөрге, Чаараң-Хамның
Ч-Боразы бо турган. Ашак
Чорга бергеш, өөнче кир-
Чудуп чыткан оглун бир теп-
Чыгырып-тыр: «Көк мелегей,
Чуг хамның адын чоп эк-
Чу, дуу оранче айттаныксааш,
Чайн тур сен бе, өөдежок.
Чоон ол адын барып сал!»
Чаз корга бергеш, үне ха-
Чытты салыпкан. Аът оранган
Черге аңдаштаны каапкаш,
Чу уунче маңнап ыңай бол-

Чалдың адазы Чаараң-Хам
Чөмөй-ле анаа салбас дээр-
Чилип олурган. Ашак хамдан
Чидилеп, чанып тейлээр-би-
Черип кирипкен. Кайгалдың

улаарап, алгырып турганы, оолдун
караанга хам боду көстүп турган
дээрзин ирей билип каапкан. Оон
кадында оолдун ишти база хеве-
рип эгелзэн. Ирей таалың долу
аыш-чемни, көгээржикте араганы
дергилеп алгаш, хамның аалынга
баргаш, аъттан дүже халаан ояар,
хамның будунга ыы-сылыгы тей-
леп, чанып-чашпы-ла берген.
«Мөзү-бүдүжү хирелиг, угаан-
сарылы шолук оолдуг болган
кижи-дир мен. Оглумга өршээл,
келдерелден көргүзүп көрүнер.
Аътты ол анаа чарашынып мага-
дааш, тудуп баглап алган боор.
Моон соңгаар болганын чорзун»
— деп, ашак чанып-чашпып шаг-ла
болган. Чаараң-Хам кезек када
ширин апарган, оон элзэн ыыт чок
кайгап алган олура, ашакка мону
чугаалап-тыр:

— Сен ам чана бер че. Оон чү-
вениң ужуру билдине бээр боор.
Чорудупкан чүвени дедир ээлдир-
бес ужурулуг чүве болгай. Аргазын
көрүп көөр боор-тур мен ийин.

Ашак аалынга чанып кээрге,
оглунуң хырны сиңе берген болган.
Адашкылар удуп хонгаш, эрте-
нинде көөрге, өртөгге хонган ады
өлүп калган чыткан. Чаараң-Хам
оолдун адазын кээргей бергеш,
салыпкан чатказын оларның
адынче чайладыпкан хевирлиг.
Элзэн үе эрткенде, ашак оглунуң
оор, өөдежок болганынга муңга-
рап чорааш, «кызыл-дустай» бер-
ген. Чаараң-Хамның адын оор-
лааш өлүр часкан хирезинде, оол
боданмаан-даа, ол хевээр кара
үүлзін кылып чоруп турган. Хапка
ааржылыг, соктаан тарааны ургаш,
ону инек дорзузу көгээр-биле кады
чүктөп алгаш, ол таңдыны чадаг
базып чоруй баар турган. Бир ай
хире болганда, чаңгыс аргамчыга
элзэн хөй аъттарны дize чедип
алган кээр. Сөөлзүредир Улуг-Хем
ол чарының улuzu ону Кайгал-
Ашак деп шолалаар болу берген.

Кайгал-Ашак бир катап Кашпал
куду бир черге тояп чорда, Улуг-
Хемнің кыдыынга узун салдыг
кырган орус кижилер олурган. Кайгал
көөрге, оон ады кончуг семис,

бедик, кара аът болган. «Чаңгыс
кижиде чүү боор, ойтур идикеш,
адын былаап алыр-дыр моон» —
деп бодапкаш, Кайгал-даа ол
ашакче халы-ла берген. Каткан-
хуурааның, демги ашак Кайгалды
удур сегирип алза-ла, аажок
күштүг, туткаш, салбас, ийи холу
кыскаштар дег болган. Кайгал арай
деп оон аспаандан адырып алгаш,
сугже шурап, шымнып киргеш,
арай боорда тын менди үнген.
Сөөлүнде билдингени, Кайгалдың
ол кырган ашак деп бодаан орус
кижизи 40 хар безин четпзэн, күш-
шыдал үезинде аныак эр болган.
Оон салы узун боорга, Кайгал ону
кырган кижидир деп бодаан.

Улуг тура-хөөн кижини черле
эки чүвеге чедирер эвес. Кайгал-
Ашактың адынга кирген хомудал-
дар бажын ажыг болган. Ынчан
дүжүметтер албан-биле ону тудуп
эккелдиргеш, чызаан черинге ба-
йысаап эгелзэн. Эрин-шүүлдени
эрттирген соонда, оон оор херек-
териниң эмин эрттир хөй болганы-
биле ону анаа салыр аргажок
болган. Ынчангаш дүжүметтер оон
караанче хзеп каан аът хылын уруп-
кан. Ол үеде эттинмес оорларны
ынчаар кезедир турган. Ол дээр-
ге тос эрзэниң бирээзи ол. Кайгал-
Ашактың кадайы оон караан бир-
ле чүүл-биле аштаан соонда, ол
харын бичи көөр болу берген.
Ынчалза-даа үр болбаанда, ол
«бурганнай берген».

Чаараң-Хам база үези кээр-
ге, дуу оранче «аыттаныпкан». Оол-
дары оон мөчүзүн Үрбүн хемнің
кыдыынга ажаап, даштар-биле хо-
румнап каан. Үш чыл эрткенде,
хамның төрелдери оон хөөрүнге
чеде бээрге, хааржааның аксы
ажык, хамның мөчүзү чок болган.
Ол хевээр хамның мөчүзүнүн
кайнаар чиде бергени тывызык
болуп артып калган.

Бо төөгүнү меңээ ам бистин
аравыста чок Бидилиг чурттуг чес-
тем Дадый-оол Хоюган чугаалап
берген. Оон сактышкынын би-
жидим.

ДМИТРИЙ ДУРБУЙ.

Хову-Аксы.

СЕРГЕКТЕНИП КААВЫТ, БАШКЫМ

Шүлүкчү, башкы Молдурга Бүрүшкевич Салчак бо
тарда 75 харлаар. Бодунуң чогаалдары-биле тыва
билдингир апарган чаңгыс чер-чурттуум
дыкчы ажылын 1953 чылда эгелзэн.

Итайгы шүлүктөриниң ному «Шуурган» деп ат-
чырыкче үнген. Дараазында «Тыныш», «Истер»,
«а», «Тура-сорук», «Чырык чөм», «Үе-шагның су-
», «Ыдыктарым», «Сүзүк» дээш, өске-даа
лдары чырыкче үнген. Оон аңгыда С. Шипачевтуң,
мзатовтуң, М. Турсун-Задениң, П. Бровконуң
лдарын тыва дылче очулдуруп, тыва номчук-
га чедирген. Шүлүкчүңүң 40 ажыг шүлүктери
ар апарган.

Молдурга Бүрүшкевич Мөңгүн-Тайга кожуунуң
р-Аксы ортумак школазынга башкылап ажылдап
ыш, «Меңги» аттыг чечен чогаал каттыжыыш-
н тургускаш, чогаалга сундулуг аныяктарны хөйч-
өстүрген. Амгы үеде шүлүкчүңүс хундулуг
танылгада. Ынчангаш оон 75 харлааны-биле
мнү бараалгаттым.

ке чылы чылдың бажы,
кээр кыжын Мугур хем ол.
ги баары өдек черге
н башкым төрүттүнген.

а малдың аныяаның
унунга чүүлдешир
дурга деп адап кааны
алчывыс Салчак ол-дур.

Өскөн-төрзэн чуртун мактаан,
Өлүп читпес шүлүктөриң
Чараш үнүг аялгалыг
Салгал дамчып чоруур-ла-дыр.

Шүлүктери Мугурундан
Чүге үнмес кижил ол деп?
Чогаалчы эш шүгүмчүлээш,
Соонда барып шоотка кирген.

Ышкам, изиг хоорай черге
Ылым-чылым оргаш чоор сен,
Чедип келгеш, меңгін суунга
Сергектенип каавыт, башкым.

Чылым база Күске болгаш
Чышпык болгаш төрөлзек мен,
Хүндүткелдиг улуг башкым
Хүнүң дегийт ашпас болзун.

Аңчы-оол ХОМУШКУ,
сарлыкчы.

Мөген-Бүрэн суур.

Аяк шайны аартап ора...

Чоокта чаа В. Көк-оол аттыг хөгжүм-шин
театрынга эрткен республиканың адалар чыыжынга
Сүт-Хөл кожуундан хоочун журналист Борах
Серемаевич Ондар бодунуң чогааткан шүлүүн ТР-
ниң Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оолга сөңнзэн.
Чазак Даргазы журналистиң уран мергежилин
мактап, ада кижиниң алдар-адын көдүргөн шүлүкке
бедик үнелелди берген.

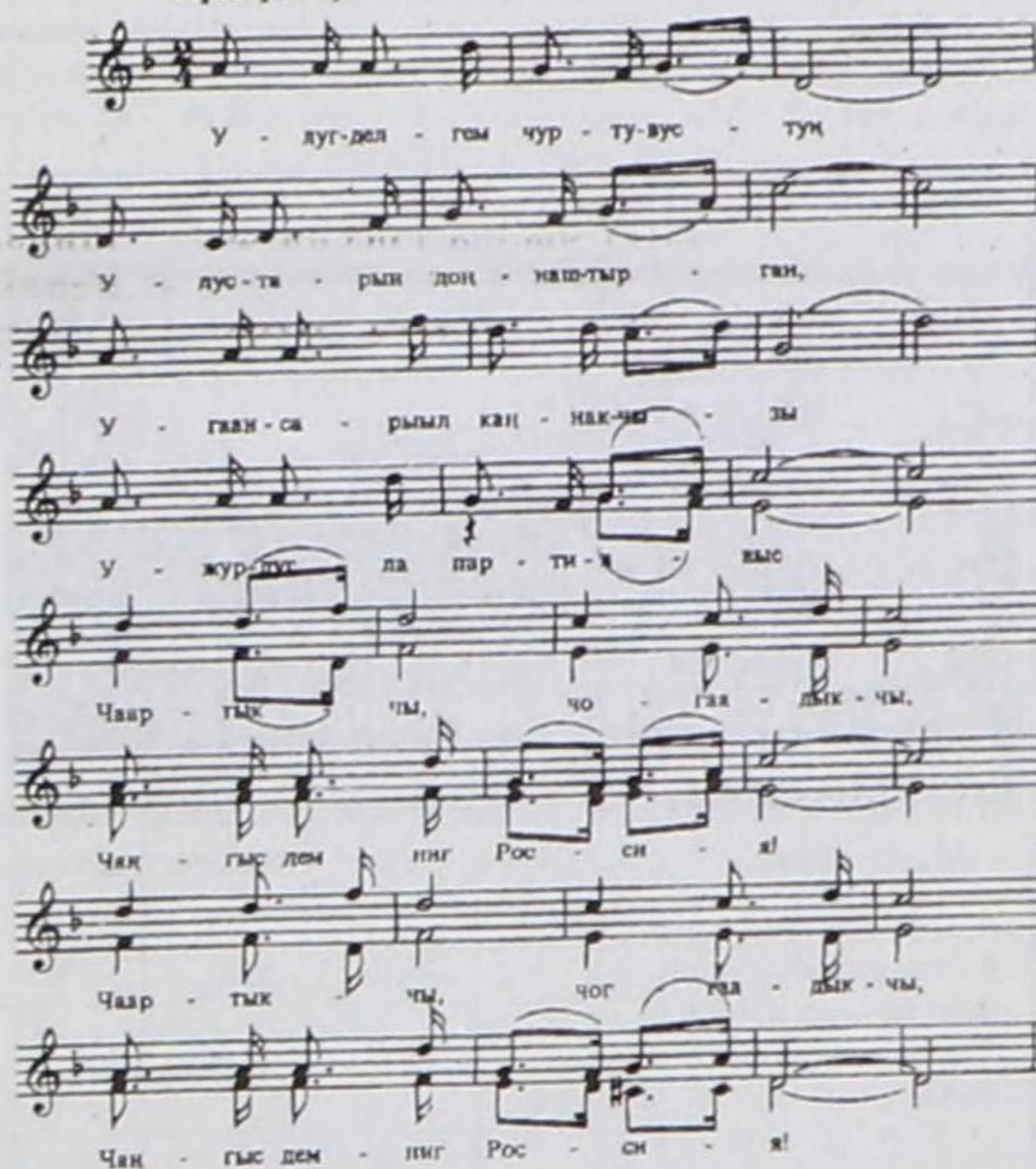
АДА КИЖИ

Ада кижилер арат чазаан баштап болур,
Ада кижилер Ада-чуртун камгалаар-даа,
Ада кижилер албан-дужаал ээлээр-даа,
Ада кижилер аал-кодан баштыңы боор.
Ада кижилер ажы-төлдү бодарадыр,
Ада кижилер агайынга ынак болур,
Ада кижилер — аас-кежик чаякчызы,
Ада кижилер ажы-төлүн кижизидер.
Ада кижилер арат-малчын, тараажы-даа,
Ада бистер дөгеревис алдар-атты баксыратпайн,
Дыңгылдайлаан, хөөмейлзэн
Тыва черни алдаржыдаал!

«ЧАҢГЫС ДЕМНИГ РОССИЯ» ПАРТИЯ

Сөзү Кара-Күске Чоодунуу
Аялгасы Кара-Кат Ооржактымы

Чоргаар, марш

Улуг-делгем чуртувустуң
Улустарын доңнаштырган.
Угаан-сарыыл каңнакчызы
Ужурлуг-ла партиявыс —
Чаартыкчы, чогаадыкчы
«Чаңгыс демниг Россия!»

Россия, Тыва дургаар
Ыры-шоору чаңгыланган.
Партиялар баштыңчызы,
Башкарыкчы партиявыс —
Чаартыкчы, чогаадыкчы
«Чаңгыс демниг Россия!»

Аас-кежик, өөрүшкүнүн
Авазы боор партиявыс.
Кедергей-ле чончу, шынчы
Кедилег-ле партиявыс —
Чаартыкчы, чогаадыкчы
«Чаңгыс демниг Россия!»

Шойгу биле Путин ийи
Шойдан куткан партиявыс.
Делегейге шуптувусту
Делгереткен партиявыс —
Чаартыкчы, чогаадыкчы
«Чаңгыс демниг Россия!»

Бичиилерниң чугаазы

Артыш 5 харлыг:

- Дуу чүлерил ол?
- Инектер ышкажыл, паа, билбес кижилер сен бе?
- Билир-ле мен.
- Ам чүге айтырып турарың ол?
- Сени билир ирги бе дээш.

Алдынай 6 харлыг:

- Сзэн адыңны алдын ай дээр-дир. Дээрде чырык, алдын ай болур-дур сен, аа.
- Мен кезээниң-не дээрде айже үнер кижилер мен бе, артында-ла алдын, экизи-ин. Ура-а!

Эверест – Джомолунгма – Сагарматха

Чер бөмбүрээниң эң бедик даа Азия дигте Гималай дагларында чыдып турар. Ол Непал биле Кыдат аразында. Төөгүдөн тура, ооң адын тибеттер «Джомолунгма» дээрлер. Очулдуруга «Делегейниң Ие-бурганы» дээни ол. Непалда ону Сагарматха дээр, «Бурганнар иези» дээр. Европейжилер — англичаннар ону Эверест деп адап алганнар. 19 векте Гималай дагларын Британ геодезия экспедициязын сэр Эверест удуртуп турган боорго, ынчаар адааннар. Эверест — Джомолунгма — Сагарматханың бедии 8848 м. Географтар бо дагны «делегейниң үшкү полюзу» дээрлер.

Джомолунгманың шыпшыныче эң бир дугаар Британ экспедициядан Эдмунд Хиллари биле шерп Норгей Тенцинг 1953 чылдың май айда үнгенер. Моон мурнунда янзы-бүрү күрүнелерниң 50 экспедициялары чедишкен чок болган. Дараазында чылдарда Кыдаттың, АКШ-тың, Индияны, Японияны, Италияны болгаш өске күрүнелерниң альпинистери боттарының туктарын ооң шыпшынга киискиткенер. Совет Эвилели 1982 чылда Эверестке экспедицияны чедишкенин боттандырган. 11 совет альпинистер шыпшыкче ынчан үнген.

Херээжен альпинистерден бир дугаарында япон альпинист Юнко Табей 1975 чылдың майда үнген. А сарыг шажынның төвү болур Тибеттен херээжен альпинист Тхандог оон чүгле 9 хонук озалдаан. Ынчан Кыдаттан 500 альпинистер Эверест шыпшыныче үнүп турганнар, олардан чүгле 9 кижилер шыпшыкка четкен: чаңгыс кыдат, сес тибет.

Джомолунгма—Эверест дээрге үш-булунчук хевирлиг кайгамчыктыг кадыр даг. Ынаар кислород баллоннарлыг альпинистер үнүп турарлар. 8000 метрден өрү бедикти «өлүм зонасы» деп адап турар. Ында тынар агаар кончук эвээш. Ынчалза-даа кислород чокка үнген альпинистер база бар. Ооң шыпшы барык космоста болганда, мында агаар-бойдус кайгамчыктыг дошкун. Бээр чүгле чаңс-хар чок, муссон чок үеде үнер. Бедикте соок 60 градус алып турар боор,

хаттың дүргени шакта 200 км чеде бээр, чаңгыс шак иштинде 2 м харны уруптар. Эверестке үнүүшкүн 60 хонук иштинде үргүлчүлээр. Альпинистер организм чоорту бедикке өөредип тургаш, 8-9 лагерьлер тик-кеш, үнерлер. Адаккы лагерь 5200 метрде. Сарлыктар-биле аар чүгүн 6400 метрге чедир аарлар. Адаандан бажынга чедир 5 км хендирден туттунуп үнер.

1953 чылдан бээр Эверестин шыпшыныче 3000 ажыг кижилер үнген. А чыл санында ынаар үнерин шенеп турар улус саны 500 хире кижилер. Эң улуг назылыг альпинист непа соок Мин Бахадур, ол 76 харлыында 8848 метрге турган. Эң бичии назылыг кижилер америкаан Джорджан Ромеро деп оол эрткен чылын 13 харлыында үнген. 2001 чылда ийи караа сокур Эрик Вейнхенмер деп америкаан база Эверести алган. 2010 чылда непа лама-башкы Бхакта Кумар Эверест шыпшыныга 32 шак иштинде турган. Эң хой катап үнген кижилер шерп соок Алпа Тенцинг болган, ол 21 катап үнген.

Шерптер деп нация Гималай дагларының эдээнде чурттап, картошка, тараа тарып, сарлык-биле амыдырап турарлар. Шерптерниң организм бедикке, тынар агаар эвээш черге кедергей чаңчыккан. Ынчангаш олар дагже үнген экспедицияларның чүгүн дажып ажилдап-амыдырап турарлар. 1975 чылда оларның саны чүгле 25 муң кижилер турган болза, 2001 чылда 154 муң чедир өзе

бергеннер.

Делегейниң эң бедик даа Эверестке үнери ындыг амыр эвес. Альпинистер тынар агаар чедишпезинден, организм сулараанындан, өкпе-чүрээ шыдашпаанындан, сокка доңганындан база хар көшкөге таварышканындан амы-тынындан чарлып турарлар. Ында мөңгези-биле артып калган улус саны элээн каш чүс.

Эверестке үнүүшкүн хой акша-төгерики, эки белеткелди негеп турар. Күрүнелер боттарының чуртунуң ат-алдарын көдүрери-биле альпинистерин акша-төгерики, эң эки аыш-чем, идик-хеп, дериг херексел-биле хандырып турарлар. Эверест—Джомолунгма дээрге Чер бөмбүрээнде дагларның даа,

шыпшыктарның шыпшы болганда, ынчиртергинерниң тергинин шилиир. Олчегамчыктыг шыдамыккай, кайгамчыктыг тусоруктуг кижилер үнүп шыдаар. Москва «7 бедик» деп фирма «Делегейниң 7 бедик» — Тыва командазы Эверест—Джомолунгмаже үнер чадада чедип келген деп үлелди бергеннер. Ол дээрге, тывалар эвээш санныг нацияга төөгүзүнде чедир корбээни бедикке чедер арганы бергени. Ынчангаш сарыг шажынның тывалар кавайы болур Тибетте турар Эверест—Джомолунгма шыпшыныче экспедиция боттандырачы чүгле командадан эвес, боттанын нациядан дорт хамаарылгалыг.

Бистиң корр

«ЭНЕРГОТУДУГ» кызыгаарлаттыг харысалгалыг ниитилел КВАТИРАЛАРНЫ ТУДУГ КЫЛЫКЧЫЗЫНДАН

Объектинин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каьттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каьт тууйбу бажың	1	43,26	9,96	1,2,3,4
	2 тип 1	84,63	11,50	1
	2 тип 2	74,78	12,27	1,2,3,4
Дужаар хуусаазы 2011 ч, 4 квартал.	3	97,80	11,50	2,3,4

1 дөрбелчин метрде өртээ 34 500 рубльден өрү Каш базым черде быжыг гаражтар бар.

Амгы үеде квартира садып алыры — амгы үениң экономиказының турум эвес байдалдарында силерниң акшаңарны камгалап алырының эң эки аргазы-дыр. ОЛ БАЖЫНДАН КВАТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР: тел/факс: (39422) 4-85-29, 8-923-268-90-73, 8-923-386-80-48, 8-905-920-41-01. Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

Чарлал

Соңгу чүктүң ивизиниң бышкаандан даараан 36-41 размерлерлиг унтыларны садып турар.

Адреси: «Кызыл» аалчылар бажыңы, офис 200.

Күш чок деп санаар

Бай-Тайга кожуунуң Тээли ортумак школазының 2005 чылдың июнь 16-да Шеңне Сергеевна ШЫРАПТЫҢ адынга тывыскан Б № 3802021 аттестаттың читкенин барымдаалап, ону күш чок деп санаар.

• Бодалдар дизи

Бодунга бүзүрелдиг болуру дээр-ле, чуртталгага өөрүүрүнүң болгаш хөдөлүшкениңерге күштүг болурунун үндезини-дир.

Фердинанд Шиллер.

Хостуг болур дизиңе, бодунуң күзөлдериңге туттунуп билер кылдыр бодуну өөрөт.

Л.Н. Толстой.

Дыңнадыг

Бии-Хем кожуунуң чагыргазыңче РФ-тиң хамаатызы Данияр Ким-оолович Дамбаадан көдээ ажыл-агыйның ажылгалдыг черлеринден Тыва Республика, Бии-Хем кожуун, Туран хоорай, Колхозная, 15-те нити шөлү 767,908 дөрбелчин метр чер участогун хууда чуртталга оран-савазының тудуунга 11 ай иштинде арендага бээрин дилээн билдиришкен кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда Бии-Хем кожуунуң чагыргазының Чер, өнчү-хөреңги хамаарылгаларының болгаш архитектура килдизи бо билдиришкениге хамаарыштыр бижимел билдиришкенин хулээп алып.

Кызылдың № 2 школаның тудуун дооскан ачаа өгбевис, Ооржак Союспаңның чырык адыг тураскааттым

Уругларым өгбеси

Туруглар дег ханаларны Кыңгырткайдыр ырлап турар
Туткан холум шириленип, Кышкы сооктуг Кызыл хоорай
Төккен дерим Кыдат ханныг ачаавыстың
хилис барбаан Кылган ижин мөңгөжиттим.

Төрээн Тывам төвү — Кызыл.

Уктуг-дөстүг, төрел ханныг,

Уран-шевер чаялгалыг, Ачаавыстың изи-биле

Адап-сурап чедип келдим.

Күзеп чораан бодалдарың

Күүсеттим, күжүр ачай.

Улуг эртем эге билин

Уйнуктарың моон алды.

Кызылымның хоочун тудуу

Кылаң-арыг, тыва школа,

Ачаавыстың Ю-сой-лаң-нын

Ажыг дери сиңген школа.

Алдар-аттыг эртемденнер

Алдаржыткан тыва школа

Тыва чуртум төөгүзүңге

Тураскаал бооп, мөңгө артар!

Сарыг-оол САНЧЫ,

Кызыл хоорайда чурттап

чоруур оглу.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторунуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдиз—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 4 ама.

Тираж 7670. Чагыг 142. Номерниң парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.сч.сч. № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаккы Сибирде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээ.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.